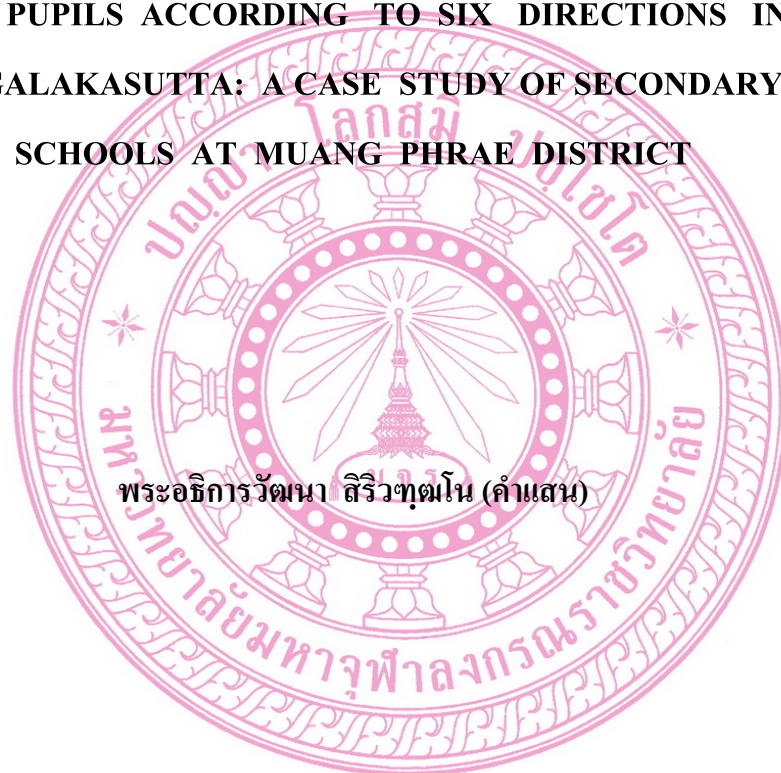

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทิศ ๖ ในสิงคาลกสูตร :

กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่

A STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS
AND PUPILS ACCORDING TO SIX DIRECTIONS IN
SINGALAKASUTTA: A CASE STUDY OF SECONDARY
SCHOOLS AT MUANG PHRAE DISTRICT

พระอธิการวัฒนา สิริวิฑฒโน (คำแสน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสิงคาลกสูตร :
กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS
AND PUPILS ACCORDING TO SIX DIRECTIONS IN
SINGALAKASUTTA: A CASE STUDY OF SECONDARY
SCHOOLS AT MUANG PHRAE DISTRICT**

Pha AatiKran Vattana Sirivattano (Kumsan)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts**

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติใ้ให้นักวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

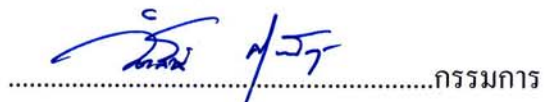
กรรมการ

(พระเวียง กิตติวัฒนโธ, ดร.)

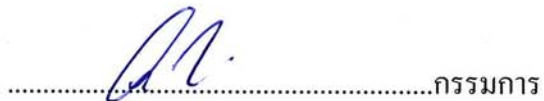
กรรมการ

(รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์)

กรรมการ

(ดร.วิชาสินี สุขะพันธุ์)

กรรมการ

(ดร.วรรณ มังกิตะ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระเวียง กิตติวัฒนโธ, ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.วิชาสินี สุขะพันธุ์

กรรมการ

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร
กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอมืองแพร์
- ผู้วิจัย** : พระอธิการวัฒนา สิริวิฑูโน (คำแสน)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- : พระเวียง กิตติวัฒน์ โฉม, ดร., พธ.บ., M.A., Ph.D.
: ดร.วิชาสินี สุชะพันธ์ ศศ.บ., กศ.ม., กศ.ด.
วันสำเร็จการศึกษา : ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตรและเพื่อศึกษาสภาพจริงของพฤติกรรมที่ครูและนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ในเขตอำเภอมืองแพร์ได้แสดงความสัมพันธ์ต่อกัน และศึกษาเปรียบเทียบสภาพที่มีการปฏิบัติจริงกับสภาพในเชิงอุดมคติที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตร โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสารร่วมกับการวิจัยโดยการสำรวจ โดยใช้เครื่องมือเป็นแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นและครูนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตอำเภอมืองแพร์ จำนวน ๔๘๘ คน

ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตรนั้น ศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วย ๕ ลักษณะดังนี้คือ ๑) ลูกขึ้นยืนรับ ๒) เข้าไปคอยรับใช้ ๓) เชื้อฟังกำแนะนำสั่งสอน ๔) ดูแลปรนนิบัติ ๕) ด้านการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ส่วนความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตรนั้นครูจะพึงอนุเคราะห์ศิษย์ด้วย ๕ ลักษณะดังนี้คือ ๑) แนะนำให้เป็นคนดี ๒) ให้เรียนดี ๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ๕) ทำการป้องกันในทิศทั้งปวง

ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ใน ๕ ด้านพบว่า ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี ด้วยทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ด้วยการแนะนำดี ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูงและการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมดนั้น ในภาพรวมและรายด้าน มีการแสดงออกอยู่ในระดับมากทุกด้าน ส่วนความคิดเห็นของครูที่มีต่อสภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูทั้ง ๕ ด้านคือ ด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยการลูกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ และด้วยการเชื้อฟังกำสั่งสอน พบว่าอยู่ในระดับมาก และในด้าน

การช่วยทำกิจกรรม การเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพและการปรนนิบัติช่วยบริการตามลำดับ พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อมองในภาพรวมแล้วมีการแสดงออกอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อมองโดยภาพรวมทุก ๆ ด้านแล้วจะเห็นได้ว่า ครูมีความคิดเห็นต่อพฤติกรรมของศิษย์ทุกด้านแบบเป็นกลาง ส่วนศิษย์มีความคิดเห็นต่อครูในระดับมากทุกด้าน

ผลการศึกษาเปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลสูตร พบว่า สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในด้านต่าง ๆ ทั้ง ๕ ด้าน ทุก ๆ ด้านนั้นมีความสอดคล้องกันแต่จะลึกซึ้งกว่าในปัจจุบัน ซึ่งอาจจะเป็นบริบทของสังคมเปลี่ยนแปลงไปมาก เช่น ในอดีตนักเรียนผู้เป็นศิษย์ต้องไปฝากตัวปรนนิบัติรับใช้อาจารย์อยู่ร่วมกันในสำนักของครูอาจารย์ แต่ในปัจจุบันครูและนักเรียนจะมีความสัมพันธ์ต่อกันก็เฉพาะในโรงเรียนตามกฎระเบียบของสถานศึกษาและข้อตกลงร่วมกันระหว่างสถานศึกษา ผู้ปกครอง ครูและนักเรียน

Thesis Title : A Study of the Relationship between Teachers and Pupils
According to six directions in Singalakasutta: A case study of
Secondary Schools at Muang Phrae District.

Researcher : PhraAtikran Vattana Sirivattano (Kumsan)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phraweang Kittiwanno, Dr. (B.A., M.A., Ph.D.)

: Dr. Wichasinee Sukhapanthu (B.A., M.Ed., Ed.Ph.D.)

Date of Graduation : 22 February 2012

ABSTRACT

The objectives of this research were to study the relationship between teachers and pupils in six direction of the doctrine in Singalakasutta, to study the behavior of teachers and pupils in the actual implementation in secondary school (m.1–m.3) in Muang Phrae district, has a relationship to each other and compare the condition the actual performance with the ideological appeared in the six direction in Singalakasutta. By means of Documentary Research and Surveys Research. By exploring occur conditions and use a questionnaire to teachers and pupils in secondary school in Muang Phrae district of 488. The collected data were analyzed by determining the percentage value, the average standard deviation, and the information were to presented by tables for imperative.

The results of study found that the relationship of teacher to aid pupil in five aspects they were 1) suggestion a good man, 2) good studies, 3) teaching all knowledge of sciences, 4) appreciating as appear to companion, 5) protection all of direction of education. And the relationship of pupil to teacher by also to act five aspects they were 1) have to standing up to respect the teacher, 2) services to the teacher, 3) obey of the teacher' teaching, 4) look after and take care to teacher, 5) study with respect to teacher.

The results of study the relationship between teachers and pupils in five aspects found that were in the highest level particularly the teachers to aid pupils with a good studies, second the teachers to aid by protect all of direction of education, to aid to good suggestion, aid to appreciate as appear to companion and the teachers should be aid pupils by all knowledge teaching as well.

Section the relationship between pupils and teachers in five aspects found indicate that were in the highest level especially in case of the pupils standing up to respect the teachers. The second were pupils acts to the teachers by followed teaching of teachers in moderat level. As pupils to help the teachers, as all business, pupils respect to knowledge studies and the pupils should be respectively treatments and services to the teachers. The overall aspects show that teachers' opinions on pupils' behaviors were in middle level, however pupils' opinions on teachers were in high levels in every aspect.

The comparative study about the relationship of teachers and pupils in the current conditions with the doctrine's ideological of six direction in Singalakasutta found that nowadays the relationship between teachers and pupils in all five aspect are found all the same, but deeper. May be at present in the context of social changes, such as former pupils a must take care of their teachers. But today, teachers and pupils will only have the relationship specific in school because of the agreements between schools and pupils.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากอาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษาปรับปรุงแก้ไข ให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์ทำให้วิทยานิพนธ์ดำเนินไปตามแนวทางที่ถูกต้องจนสำเร็จด้วยดี ขอขอบคุณอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณผู้บริหารและคณาจารย์ทุกท่าน ที่ให้ความเมตตาดูแลเอาใจใส่และเป็นกำลังใจในการทำวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ได้กรุณาตรวจแบบสอบถามพร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงเครื่องมือในการค้นคว้าวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบคุณท่านผู้อำนวยการ ครูและนักเรียนกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่มัธยมศึกษา เขตการศึกษาที่ ๑๗ และสังกัดสำนักงานเทศบาลเมืองแพร่ ทุกท่านที่ได้กรุณาให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี

บุญใดกุศลใดอันเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชาและขอน้อมบูชาพระคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และผู้มีพระคุณทุกท่าน.

พระอธิการวัฒนา สิริวิฑฒโน (คำแสน)

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
สารบัญตาราง	ฉ
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๖ กรอบความคิดที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง	๕
๒.๑ ความหมายของความสัมพันธ	๕
๒.๒ หลักความสัมพันธตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร	๑๐
๒.๒.๑ ความเป็นมาของความสัมพันธตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร	๑๑
๒.๒.๒ ความสัมพันธของบุคคลต่าง ๆ ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร	๑๓
๒.๒.๓ ความสัมพันธของศิษย์กับครุตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร	๑๖
๒.๒.๔ ความสัมพันธของครุกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร	๑๕
๒.๓ หลักธรรมที่ใช้เป็นคุณสมบัติของครุผู้สอนและหลักธรรมที่ศิษย์พึงปฏิบัติ	๒๐
๒.๓.๑ หลักธรรมที่ใช้เป็นคุณสมบัติของครุผู้สอน	๒๑
๒.๓.๒ คุณสมบัติของครุผู้สอนตามแบบอย่างพระพุทธเจ้า	๒๓
๒.๓.๓ พระพุทธเจ้ากับบทบาทของความเป็นครุผู้สอน	๒๖
๒.๓.๔ หลักธรรมและคุณธรรมที่ศิษย์หรือนักเรียนจะพึงปฏิบัติ	๓๐

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์	๓๒
๒.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์สัมพันธ์	๓๒
๒.๔.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวกับมนุษย์สัมพันธ์	๓๕
๒.๕ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถานศึกษาในปัจจุบัน	๓๓
๒.๕.๑ วิธีที่นักเรียน นักศึกษาสร้างความสัมพันธ์กับ ครู อาจารย์	๓๘
๒.๕.๒ วิธีที่ครู อาจารย์สร้างความสัมพันธ์กับนักเรียน นักศึกษา	๓๙
๒.๖ หลักความสัมพันธ์หรือหลักมนุษยสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา	๔๐
๒.๖.๑ หลักมนุษยสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา	๔๐
๒.๗ หลักธรรมที่ส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา	๔๑
๒.๗.๑ หลักธรรมที่ใช้สร้างตนเองให้เป็นศูนย์แห่งความรักกับคนอื่น	๔๑
๒.๗.๒ หลักธรรมที่ใช้สร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม	๔๔
๒.๘ ความหมายของครูอาจารย์โดยทั่วไปและในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๕
๒.๘.๑ ความหมายของครูอาจารย์โดยทั่วไป	๔๕
๒.๘.๒ ความหมายของครูอาจารย์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๒
๒.๘.๓ หน้าที่ของครูอาจารย์ที่มีต่อศิษย์	๕๔
๒.๘.๔ หลักมนุษยสัมพันธ์ของครูอาจารย์	๕๔
๒.๙ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕๕
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๖๐
๓.๑ ศึกษาและวิเคราะห์เอกสารรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖๐
๓.๒ ประชากรที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	๖๐
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	๖๒
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๖๕
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๖
๓.๖ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๖๗

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๖๘
๔.๑ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร	๖๘
๔.๒ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ใน โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ ทั้ง ๒ ตอน	๖๕
๔.๓ ตอนที่ ๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากครูที่สอน ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่	๖๕
๔.๔ ตอนที่ ๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากนักเรียนที่เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่	๗๕
๔.๕ ผลการเปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพที่ปฏิบัติจริง กับสภาพในเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร	๘๕
๔.๖ ผลการเปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพที่ปฏิบัติจริง กับสภาพในเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร	๕๑
บทที่ ๕ สรุปอภิปรายและข้อเสนอแนะ	๕๕
๕.๑ สรุปผลการศึกษา	๕๕
๕.๒ อภิปรายผลการศึกษา	๑๐๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๐๑
บรรณานุกรม	๑๐๓
ภาคผนวก	๑๑๗
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัย	๑๐๘
ภาคผนวก ข หนังสือราชการที่ออกกระหว่างการวิจัย	๑๑๓
ภาคผนวก ค แบบสอบถามสำหรับครูและนักเรียน	๑๒๒
ประวัติผู้ศึกษาวิจัย	๑๓๓

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	๓
๓.๑ การจำแนกจำนวนครูในแต่ละโรงเรียนและกลุ่มตัวอย่าง	๖๑
๓.๒ การจำแนกจำนวนนักเรียนในแต่ละโรงเรียนและกลุ่มตัวอย่าง	๖๒
๔.๑ จำนวนและค่าร้อยละของข้อมูลทั่วไปของครูที่ตอบแบบสอบถาม	๗๐
๔.๒ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของครูด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู ด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ	๗๒
๔.๓ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของครูด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู ด้วยการช่วยทำกิจกรรม	๗๓
๔.๔ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของครูด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู ด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน	๗๔
๔.๕ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของครูด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู ด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ	๗๕
๔.๖ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของครู ด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ	๗๖
๔.๗ จำนวนและค่าร้อยละของข้อมูลทั่วไปของศิษย์ (นักเรียน) ที่ตอบแบบสอบถาม	๘๐
๔.๘ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี	๘๑
๔.๙ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี	๘๒
๔.๑๐ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด	๘๓
๔.๑๑ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง	๘๔
๔.๑๒ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย	๘๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึงที่มาเล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (ไทย) ๕ /๒๗๖/๕๘ = ที่มณิกาย สีลขันธวรรค เล่มที่ ๕ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๕๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อ้างอิงจากพระสูตรและอรรถกถาแปล ที่มณิกาย ปาฎีกาวรรค เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๒๕ โดยจะแจ้งที่มา ลำดับเล่ม/ภาค/หน้า เช่น ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๑๘๖ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ที่มณิกาย ปาฎีกาวรรค เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒ หน้า ๑๘๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

พระสูตรต้นปิฎก

ที.ม.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ที่มณิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ที่มณิกาย	ปาฎีกาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	สังยุตตนิกาย	สลาตวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.ก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ขุททกนิกาย	สูตรนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ปฎิ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสูตรต้นปิฎก

ที.ปา.อ.	(ไทย)	ที่มณิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ.	(ไทย)	ที่มณิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(ไทย)	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มัชฌิมปัณณาสกอฎฐกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อ.	(ไทย)	ขุททกนิกาย	วิสุทธชนวิลาสินี	อปทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมได้ชัดเจนมากที่สุด ได้แก่คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีล ได้แก่หลักธรรมคำสอนในเรื่องเบญจศีล^๑ เบญจธรรม^๒ อายมุข ๔ และ ๖^๓ ขันติ-โสรัจจะ^๔ และหิริ-โอตตปปะ^๕ เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกายและวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการของหมู่ชนที่อยู่ในสังคมการจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อย และเกื้อกูลต่อการดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนชั้น เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตตามความตกลงนับถือของพวกตนเองหรือเพื่อเข้าถึงประโยชน์และความดีงามสูงสุด ซึ่งศีลคือข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดี

สังคมมนุษย์จะต้องประกอบด้วยคนจำนวนมากที่มาดำรงชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคมเดียวกันผู้คนเหล่านี้จะต้องมีความรู้สึกที่สอดคล้องกัน ตลอดจนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจจะเป็นความสัมพันธ์โดยตรงหรือทางอ้อมอย่างไรอย่างหนึ่งก็ได้ ดังนั้นมนุษย์ทุกกลุ่มทุกสังคมต้องติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงลบหรือเชิงบวกก็ตาม ความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่สังเกตเห็นได้ชัดเจน เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัว บิดามารดา บุตรธิดา ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดสนิทสนม ไม่ใช่กับบุคคลที่เพียงแต่คุ้นเคยกันเท่านั้น นอกจากนี้ จะมีกลุ่มอื่น ๆ เช่น ความสัมพันธ์ของกลุ่มเพื่อนด้วยกัน กลุ่มนายจ้างกับลูกจ้าง ครูกับศิษย์ สามีกับภรรยา เป็นต้น ซึ่งแต่ละกลุ่มก็จะมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันที่แตกต่างกัน

^๑ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๒/๒๖๔.

^๒ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๑/๑๓๕., อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๗๘/๓๖๑

^๓ อัง.อฎุจก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๒., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗-๒๕๓/๒๐๒-๒๐๗.

^๔ อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๔๑๐/๑๑๘.

^๕ อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๕๕/๖๕., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๔.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕๑.

ออกไป ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่าง ๆ ดังกล่าวมานั้น ในอดีตส่วนมากจะเป็นไปในทางที่ดี มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมีความเป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน มีคุณธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน และมีการกระทำต่อกันเพื่อจูงใจหมายร่วมกัน

หลักคำสอนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่ปรากฏในสังคาลกสูตร^๑ ใจความกล่าวถึงทิส ๖ ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของกลุ่มคนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างเหมาะสม พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดงแก่สังคาลกมาณพ ซึ่งกราบไหว้ทิสทั้ง ๖ อย่างไรเหตุผล ให้กลับมาใช้ปัญญาพิจารณาพิจารณาอย่างรอบคอบ เข้าใจถึงความหมายของทิสทั้ง ๖ เป็นการเสริมสร้างคุณค่าความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสังคมให้เกิดความเข้มแข็งในทุก ๆ ด้านซึ่งทิส ๖ ได้มุ่งเน้นถึงระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์หลายสถานภาพ โดยจัดระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์แต่ละคู่ที่ต้องทำหน้าที่ด้วยความเกื้อกูลต่อกัน ได้อย่างลงตัว เช่น ทิสเบื้องหน้า ทิสเบื้องขวา ทิสเบื้องหลัง ทิสเบื้องซ้าย ทิสเบื้องล่างและทิสเบื้องบน โดยได้ระบุความสัมพันธ์เป็นแบบปฏิสัมพันธ์คือต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันและกันเพื่อให้เกิดความสมดุลเกื้อกูลซึ่งกันและกันกล่าวได้ว่าเป็นหลักการที่รักษาไว้ซึ่งระบบศีลธรรม จริยธรรมและคุณธรรม เป็นหลักการที่เสริมสร้างความมั่นคงและก่อให้เกิดสันติสุขในสังคมมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

ซึ่งในปัจจุบันความสำคัญของครูที่มีต่อศิษย์ในทางที่ดีนั้นก็ได้รับการให้การศึกษาคือ การให้คำปรึกษาในทางที่ดีกับศิษย์ทำการยกย่องและป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ให้แก่ศิษย์ได้ ดังคำโบราณที่กล่าวไว้ว่าครูเปรียบเสมือนเรือจ้างที่ครูจะต้องนำพาลูกศิษย์ให้ไปถึงฝั่งให้ได้ ในทางตรงกันข้ามเมื่อครูแนะนำความรู้และทำหน้าที่ของครูอาจารย์ต่อลูกศิษย์แล้วศิษย์ก็จะต้องรู้จักตอบแทนคุณของครูอาจารย์ด้วยการตั้งใจเรียนบูชาคุณของครู ช่วยทำกิจธุระและบริการรับใช้ครูด้วยความเต็มใจ ซึ่งผู้วิจัยต้องการศึกษานักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓)นั้นเพราะเห็นว่านักเรียนในช่วงวัยนี้จะเริ่มมีความคิดเห็นเป็นของตัวเอง มีโลกส่วนตัว มีความมั่นใจในตัวเองสูง และเริ่มค้นเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กมาสู่วัยรุ่น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาหลักความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ที่มาในสังคาลกสูตรที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนไว้ในพระสูตรนั้นและต้องการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ที่อยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และเพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ที่นำมาปฏิบัติจริงกับสภาพในเชิงอุดมคติที่ปรากฏในหลักธรรมคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตรว่ามีสภาพที่สอดคล้องกันหรือแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด เพราะว่าจะทำให้รู้ถึงพัฒนาการของหลักความสัมพันธ์ระหว่างครู

^๑ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๔๔/๑๕๕-๒๐๐., ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๗๓-๕๓.

กับศิษย์ ทั้งในด้านแนวคิด หลักการ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์และวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลในฐานะครูกับศิษย์ที่ดีในสังคมและ ในสถาบันการศึกษาเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีงามให้แก่สถาบันสังคมอื่น ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในสภาพที่มีการปฏิบัติอยู่จริง กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์โรงเรียนมัธยมศึกษา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ กับสภาพในเชิงอุดมคติที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร มีลักษณะอย่างไรบ้าง

๑.๓.๒ สภาพจริงของความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เป็นอย่างไรบ้าง

๑.๓.๓ สภาพจริงของความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ กับสภาพในเชิงอุดมคติที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตรมีความแตกต่างกันหรือสอดคล้องกันอย่างไรบ้าง

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ ความสัมพันธ์ หมายถึง พฤติกรรมที่ครูและศิษย์แสดงออกต่อกันตามหลักทิส ๖ ในสังคาลกสูตร

๑.๔.๒ ครูหมายถึง ผู้ทำหน้าที่สอนนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓

๑.๔.๓ ศิษย์ หมายถึง ผู้เรียนหรือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓

๑.๔.๔ พฤติกรรมของครู หมายถึง สิ่งที่ครูได้ปฏิบัติหรือแสดงความสัมพันธ์ต่อนักเรียน ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอเมืองแพร่ ตามการรับรู้ของนักเรียน

มากที่สุด หมายถึง มีการปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจที่จะให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด มาก หมายถึง มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด ปานกลาง หมายถึง มีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้

น้อย หมายถึง มีการปฏิบัติหรือแสดงออกบ้างตามสถานการณ์แต่ไม่ต่อเนื่อง ไม่สม่ำเสมอ

น้อยที่สุด หมายถึง มีการปฏิบัติหรือแสดงออกเนื่องจากโดนสถานการณ์บังคับ หรือเป็นการปฏิบัติตามคำสั่งในแต่ละครั้ง

๑.๔.๕ พฤติกรรมของนักเรียน หมายถึง สิ่งที่นักเรียนได้ปฏิบัติหรือแสดงความสัมพันธ์ต่อครู ตามการรับรู้ของครูใน โรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอเมืองแพร่

มากที่สุด หมายถึง มีการปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจที่จะให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด มาก หมายถึง มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด ปานกลาง หมายถึง มีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้

น้อย หมายถึง มีการปฏิบัติหรือแสดงออกบ้างตามสถานการณ์แต่ไม่ต่อเนื่อง ไม่สม่ำเสมอ

น้อยที่สุด หมายถึง มีการปฏิบัติหรือแสดงออกเนื่องจากโดนสถานการณ์บังคับ หรือเป็นการปฏิบัติตามคำสั่งในแต่ละครั้ง

๑.๔.๖ ทิศ ๖^๔ หมายถึง ทิศทั้ง ๖ ในสิงคาลกสูตร ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาเฉพาะ ทิศเบื้องขวา คือ ครูอาจารย์กับศิษย์

๑.๔.๗ สิงคาลกสูตร^๕ หมายถึง สูตรที่ว่าด้วยลหิปฏิบัติ หลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ตามหลักทิศ ๖

^๔ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๔๒/๒๑๒., สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓.

^๕ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๔๒/๑๕๕., ที.ป.า.อ. (ไทย) ๓/๒/๗๗.

๑.๔.๘ โรงเรียนมัธยมศึกษา หมายถึงโรงเรียนมัธยมศึกษา ที่เปิดสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่มัธยมศึกษา เขตการศึกษาที่ ๑๗ และสังกัดสำนักงานเทศบาลเมืองแพร่ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ ตามลำดับในการศึกษาวิจัยนี้คือ โรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ โรงเรียนนารีรัตน์จังหวัดแพร่ โรงเรียนถิ่นโอภาสวิทยา โรงเรียนห้วยม้าวิทยาคม โรงเรียนเมืองแพร่ โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคมและโรงเรียนสาธิตเทศบาลบ้านเซตวัน (สังกัดสำนักงานเทศบาลเมืองแพร่)

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๕.๑ **ขอบเขตด้านเนื้อหา** มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญที่สุดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท รวมทั้งอรรถกถา ฎีกาและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ และศึกษาจากสภาพที่มีการปฏิบัติจริงตามความคิดเห็นของครูอาจารย์กับศิษย์ในปัจจุบัน ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และเปรียบเทียบหลักความสัมพันธ์ตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตรและตามสภาพจริงระหว่างครูกับศิษย์ที่ปฏิบัติต่อกันในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

ในการศึกษาถึงสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในครั้งนี้ ได้ใช้กรอบแนวคิดตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร^{๑๑} หน้าที่ของศิษย์พึงบำรุงครูอาจารย์ ๕ ประการคือ

- ๑) ด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับ
- ๒) ด้วยการช่วยทำกิจธุระ
- ๓) ด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน
- ๔) ด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ
- ๕) ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๑๒}

โดยได้นำเอาหน้าที่ของศิษย์ที่พึงบำรุงครูอาจารย์ ๕ ประการมาทำแบบสอบถามเป็น ๕ ด้าน จัดได้ดังนี้ (๑)ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับโดยความเคารพ (๒)ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ (๓)ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน (๔)ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ (๕)ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

^{๑๑}ที่.ป.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๓., พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๕.

^{๑๒}มหาภคกุฎราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล **ทิมิกาย ปาฏิวรรค เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๒๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภคกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๘.

ครูอาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ ๕ ประการ ดังนี้

๑) แนะนำดี	๒) ให้เรียนดี
๓) สอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด	๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ^{๑๒}	

โดยได้นำเอาหน้าที่ของครูที่พึงอนุเคราะห์ศิษย์ ๕ ประการ มาทำแบบสอบถามเป็น ๕ ด้านจัดได้ดังนี้ (๑)ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี (๒)ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี (๓) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด (๔)ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง (๕)ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

๑.๕.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร มุ่งเน้นศึกษาค้นคว้างานเอกสาร คัมภีร์และตำราทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับหลักความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา หนังสือ ตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

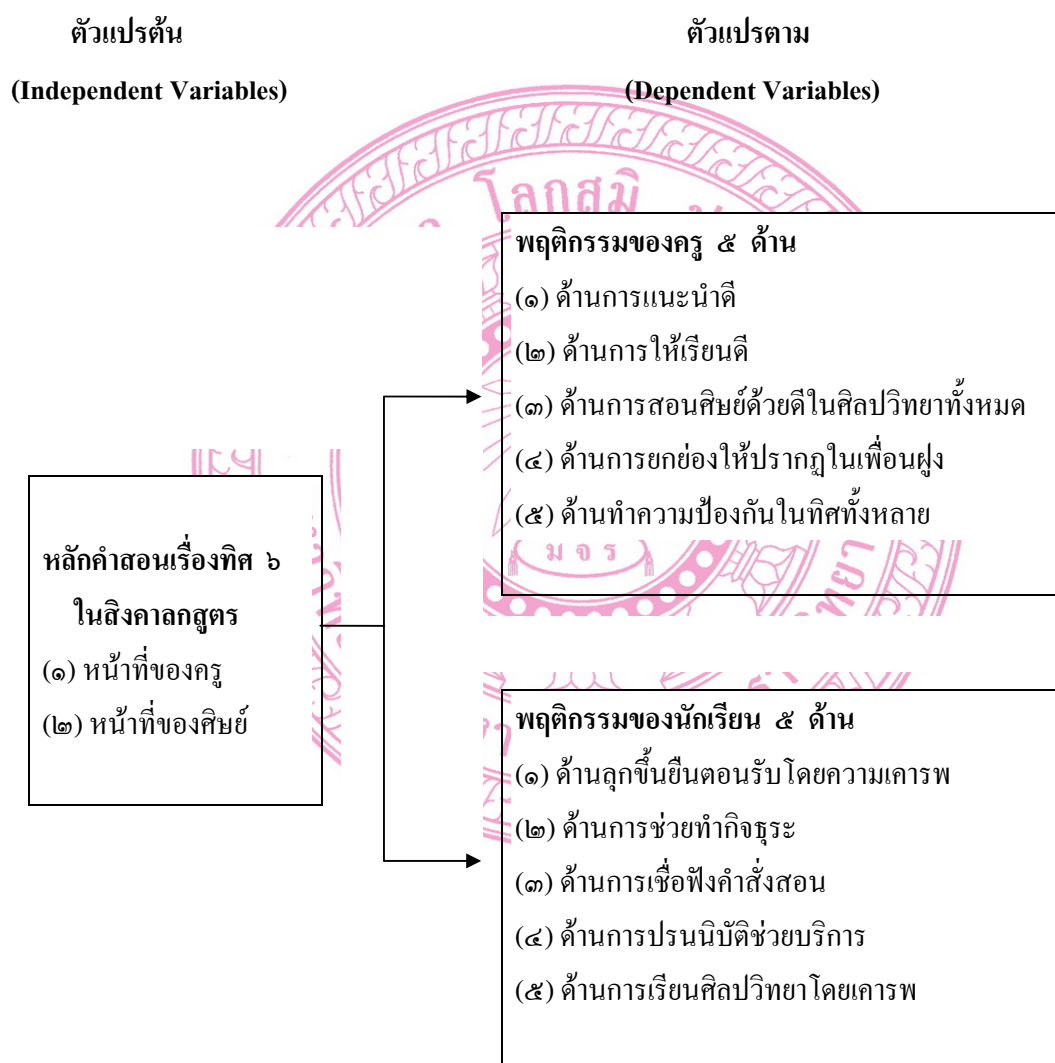
๑.๕.๓ ขอบเขตด้านประชากร มุ่งศึกษาคูกับศิษย์ที่กำลังสอนและเรียนอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ ซึ่งประกอบด้วย โรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ โรงเรียนนาวิรัตน์จังหวัดแพร่ โรงเรียนเมืองแพร่ โรงเรียนห้วยม้าวิทยาคม โรงเรียนถิ่นโอกาสวิทยา โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคมและโรงเรียนสาธิตเทศบาลบ้านเซตวัน ซึ่งมีจำนวนครูที่สอนทั้งหมดจำนวน ๓๘๐ คน และนักเรียนทั้งหมดจำนวน ๔,๘๖๑คนโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น(Stratified Random Sampling)^{๑๓} จะได้สัดส่วนประชากรที่มีอยู่จริงในแต่ละชั้นภูมิ โดยใช้ทุกห้อง ทุกระดับชั้นโดยการกำหนดสัดส่วนให้ชัดเจนเพื่อให้เข้าถึงประชากรทุกกลุ่มและได้กลุ่มตัวอย่างทุกชั้นเป็นตัวแทนประชากรได้ทุกกลุ่ม ได้สัดส่วนจำนวนครู ๑ คนต่อนักเรียน ๓ คน (๑:๓) จะได้กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลคือ กลุ่มตัวอย่างของครู จำนวน ๑๒๒ คน และกลุ่มตัวอย่างของนักเรียน จำนวน ๓๖๖ คน

^{๑๒}มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย ปาฏิวารค เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๘๕.

^{๑๓}พรณี ลิกิจวัฒน์, รศ.ดร., วิจัยทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์
อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๕), หน้า ๘๐.

๑.๖ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย (Conceptual Framework)

ตารางที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตร

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงสภาพจริงของความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ที่มีการปฏิบัติในโรงเรียนมัธยมศึกษา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงความสอดคล้องระหว่างสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ที่มีการปฏิบัติจริงในโรงเรียนมัธยมศึกษา ที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองแพร่ กับหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตร

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทำวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็น ทั้งของครูอาจารย์ผู้สอนและศิษย์หรือนักเรียนเกี่ยวกับหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และสภาพในเชิงอุดมคติที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลสูตรที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์โดยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาที่จะศึกษาไว้ดังนี้

- ๒.๑ ความหมายของความสัมพันธ์
- ๒.๒ หลักความสัมพันธ์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลสูตร
- ๒.๓ หลักธรรมที่ใช้เป็นคุณสมบัติของครูผู้สอนและหลักธรรมที่ศิษย์พึงปฏิบัติ
- ๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์
- ๒.๕ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถานศึกษา
- ๒.๖ หลักความสัมพันธ์หรือหลักมนุษยสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา
- ๒.๗ หลักธรรมที่ส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา
- ๒.๘ ความหมายของครูอาจารย์โดยทั่วไปและในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๙ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ ความหมายของความสัมพันธ์

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์หมายถึงความเกี่ยวข้องความผูกพันหรือความเกี่ยวเนื่องกัน^๑

พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึง การเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน^๒

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๕.

^๒ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ., ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสารมวลชน จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๑.

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึงความผูกพัน,ความเกี่ยวข้อง เช่น เขากับฉันมีความสัมพันธ์กันฉันญาติ^๓

ม.ร.ว.สฤษดิคุณ กิตติยากร ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึงความเกี่ยวพันหรือการเกี่ยวดองกันหรือการสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน^๔

น.อ.(พิเศษ)ปรีชา นันทากิจวัฒน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึงความผูกพัน หรือความเกี่ยวข้อง^๕

อาโนลด์ คับบลิว กรีน(Anold W. Green) ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือ Sociology ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึงความเกี่ยวข้องต่อกันซึ่งแต่ละบุคคลหรือมีต่อผู้อื่น เพื่อพยายามแก้ปัญหาและร่วมมือต่อสู้ให้บรรลุเป้าหมาย^๖

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์หมายถึง ความผูกพันหรือการเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาเกี่ยวข้องผูกพันซึ่งกันและกันเพื่อที่จะเชื่อมโยงบุคคลกับบุคคลเข้าด้วยกัน เพื่อให้มีความเกื้อกูลซึ่งกันและกันหรือร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาหรือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

๒.๒ หลักความสัมพันธ์ตามหลักทิส ๖ ในสังคาลสูตร

หลักความสัมพันธ์ของมนุษย์ตามหลักทิส ๖ ในสังคาลสูตร^๗ ซึ่งมุ่งเน้นให้คนในสังคมทุกคนทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ในทางที่ถูกต้อง ก่อนที่จะรู้จักบุคคลอื่น เราควรรู้จักตัวเราให้ดีเสียก่อน เช่น เราอยู่ในตำแหน่งหน้าที่อะไร มีความรู้ความสามารถอย่างไร บุคคลในสังคมมีทัศนคติต่อเราอย่างไร ตลอดจนถึงว่าในการติดต่อแต่ละครั้งเราติดต่อในนามของใคร เพื่ออะไร ควรวางตัวในการไปติดต่อต้องใช้กิริยามารยาทอย่างไร เรามีความบกพร่องที่ควรปรับตัวใหม่หรือไม่อย่างไรเป็นต้น บุคคลหรือกลุ่มชนที่เราจะต้องติดต่อสัมพันธ์ด้วย เช่น บุคคลในครอบครัว เพื่อนบ้าน ชุมชน มีผู้แยกกลุ่มบุคคลในสังคมออกเป็น ๖ กลุ่ม และเปรียบเทียบ

^๓ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๓๐.

^๔สฤษดิคุณ กิตติยากร, ม.ร.ว., พจนานุกรม อังกฤษ-ไทย ฉบับตั้งโต๊ะ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕๘.

^๕ปรีชา นันทากิจวัฒน์, น.อ.(พิเศษ), พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับสมบูรณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๓.

^๖สุพิศวง ธรรมพันทา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิไทยการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

^๗ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๒-๒๑๓.

ของบุคคลแต่ละกลุ่มเป็นทิส ๖ ทิส มีคุณธรรมให้ปฏิบัติตอบแทนซึ่งกันและกัน ถ้าใครปฏิบัติได้ ก็นับว่าเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์เป็นเลิศ หลักคุณธรรมที่ควรปฏิบัติต่อกันล้วนแต่เป็นสิ่งที่สนองความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ทั้งสิ้น ก่อนที่จะกล่าวถึงหลักความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์นั้น ขอกล่าวถึงความเป็นมาของหลักมนุษยสัมพันธ์ในสังคาลกสูตรก่อน จากนั้นจึงจะกล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ของครูและศิษย์ต่อไป

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักความสัมพันธ์ของมนุษย์ตามหลักทิส ๖ ในสังคาลกสูตร มุ่งเน้นให้คนในสังคมทุกคนทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ในทางที่ถูกต้อง ดีงามหรือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน ดังพระพุทธเจ้าตรัสสอนในเรื่องทิสทั้ง ๖ ซึ่งเป็นเรื่องหน้าที่ที่กลุ่มบุคคลทั้ง ๖ กลุ่มจะกระทำต่อกันเพื่อเป็นการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๒.๒.๑ ความเป็นมาของความสัมพันธ์ตามหลักทิส ๖ ในสังคาลกสูตร

ในสังคาลกสูตร^๔ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสัมพันธ์ของบุคคลที่เราจะต้องเกี่ยวข้องกับทางสังคมดุจทิสที่อยู่รอบตัวเราซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าทิส ๖ เพื่อให้บุคคลได้ปฏิบัติต่อกัน และกันอย่างไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบแต่กลับทำให้เกิดความสามัคคีและเกิดเป็นสัมพันธภาพที่ดีต่อกันอย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ซึ่งทิส ๖ นั้นมีใจความโดยย่อว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต ใกล้กรุงราชคฤห์ สมัยนั้นสังคาลบุตรคฤหบดีลูกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลินอบน้อมทิสทั้งหลายคือ ทิสเบื้องหน้า ทิสเบื้องขวา ทิสเบื้องหลัง ทิสเบื้องซ้าย ทิสเบื้องล่าง ทิสเบื้องบน

ครั้งนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองผ้าถีบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ ได้ทอดพระเนตรเห็นสังคาลบุตรคฤหบดี ซึ่งลูกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลินอบน้อมทิสทั้งหลายคือ ทิสเบื้องหน้า ทิสเบื้องขวา ทิสเบื้องหลัง ทิสเบื้องซ้าย ทิสเบื้องล่าง ทิสเบื้องบน ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้วได้ตรัสถามว่า คุณก่อนบุตรคฤหบดี เธอลูกแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลินอบน้อมทิสทั้งหลาย คือ ทิสเบื้องหน้า ทิสเบื้องขวา ทิสเบื้องหลัง ทิสเบื้องซ้าย ทิสเบื้องล่าง ทิสเบื้องบน เพราะเหตุอะไร

^๔ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๔๔/๑๕๕.

^๕ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๗๓.

สังคาลกนุตรกถหบดี กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บิดาของข้าพระองค์ เมื่อจะทำการกิริยาได้กล่าวไว้ว่าดังนี้ว่า นี่แน่ลูก เจ้าฟังนอบน้อมทิศทั้งหลาย ข้าพระองค์สักการะเคารพ นับถือบูชาคำของบิดา จึงลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์มีผ้าเปือก มีหมเปือก ประคองอัญชลี นอบน้อมทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบนอยู่^{๑๑}

ดูก่อนกนุตรกถหบดี ในวินัยของพระอริยเจ้า เขาไม่นอบน้อมทิศทั้ง ๖ กันอย่างนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวินัยของพระอริยเจ้า ท่านนอบน้อมทิศ ๖ กันอย่างไร ขอประทานโอกาสขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ตามที่ในวินัยของพระอริยเจ้า ท่านนอบน้อม ทิศ ๖ กันนั้นเถิด พระเจ้าข้า^{๑๒}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ กนุตรกถหบดี ถ้าอย่างนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ” สังคาลกนุตรกถหบดีรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ กนุตรกถหบดี อริยสาวก ละกรรมกิเลส (กรรมเครื่องเศร้าหมอง) ๔ ประการได้แล้ว ไม่ทำบาปกรรมโดยเหตุ ๔ ประการ และไม่ข้องแวะอบายมุข (ทางเสื่อม) ๖ ประการ แห่งโภคะทั้งหลาย อริยสาวกนั้นเป็นผู้ปราศจากบาปกรรม ๑๔ ประการนี้แล้ว เชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทิศ^{๑๓} ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้เกิดความยินดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๔} ”

ดังนั้น ทิศ ๖ ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่หรือจรรยาบรรณของบุคคลที่เกี่ยวข้องกัน โดยความเป็นบิดา มารดา กับบุตรธิดา ครู อาจารย์ กับศิษย์หรือนักเรียน นักศึกษา เพื่อนกับเพื่อน นายกับคนรับใช้ และสมณพราหมณ์ กับทายก ทายิกา ต่างก็มีจรรยาบรรณในตัวเองตามหลักทิศ ๖ ในสังคาลกนุตร ดังที่สังคาลกนุตรได้ทำการนอบน้อมทิศ ๖ ตามที่พ่อสั่งไว้ และพระพุทธเจ้าได้ปฏิรูบทิศ ๖ นั้นมาเป็นหน้าที่หรือจรรยาบรรณของบุคคลผู้มีความเกี่ยวข้องกันและกันดังกล่าวนั้น ซึ่งถือว่าเป็นที่มาของความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความเป็นมาของความสัมพันธ์ตามหลักทิศ ๖ ในสังคาลกนุตร นั้นเริ่มจากการที่สังคาลกนุตรได้ทำการนอบน้อมทิศ ๖ ตามที่พ่อสั่งไว้ และพระพุทธเจ้าได้ปฏิรูบทิศ ๖ นั้นมาเป็นหน้าที่หรือจรรยาบรรณของบุคคลผู้มีความเกี่ยวข้องกันและกัน ซึ่งความสัมพันธ์ตามหลักทิศ ๖ นั้น ได้แจกแจงหน้าที่แตกต่างกันออกไปและความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์นั้น

^{๑๑}ที่.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๗๘.

^{๑๒}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๔/๒๐๐., ที่.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๗๘.

^{๑๓}ที่.ปา.ฎีกา (ไทย) ๑๑/๒๔๔/๑๕๕., * ปิดป้องทิศ หมายถึง ปกปิดช่องว่างระหว่างตนกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเรียกว่า ทิศ ๖.

^{๑๔}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๔/๒๐๐.

ต่างก็มีหน้าที่ที่จะต้องเกี่ยวข้องกัน โดยความเป็นครูอาจารย์กับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ไว้อย่างชัดเจน

๒.๒.๒ ความสัมพันธ์ของบุคคลต่าง ๆ ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร

คหบดีบุตร^{๑๔} เชอพึงทราบทศ ๖^{๑๕} นี้คือ พึงทราบว่า มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า พึงทราบว่า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา พึงทราบว่า บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง พึงทราบว่า มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย พึงทราบว่า ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง พึงทราบว่า สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน

คหบดีบุตร บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า^{๑๖} โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) จักทำกิจของท่าน
- ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ บุตรโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) หากภรรยา(สามี) ที่สมควรให้
- ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร

คหบดีบุตร มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์บุตร ด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้ ทิศเบื้องหน้านั้นเป็นอันชื่อว่ากุลบุตรได้ปิดป้อง ทำให้เกษมปลอดภัยแล้ว ด้วยประการฉะนี้

^{๑๔}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒. * คหบดีบุตร หมายถึง บุตรของผู้มีฐานะดีหรือบุตรเศรษฐี

^{๑๕}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

^{๑๖}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

คหบดีบุตร ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา^{๑๑} โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ลูกขี้นยีนรับ
- ๒) เข้าไปคอยรับใช้
- ๓) เชื้อฟิง
- ๔) ดูแลปรนนิบัติ
- ๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ศิษย์บำรุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) แนะนำให้เป็นคนดี
- ๒) ให้เรียนดี
- ๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี
- ๔) ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย
- ๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

คหบดีบุตร อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ศิษย์บำรุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้ ทิศเบื้องขวานั้นเป็นอันชื่อว่าศิษย์ได้ปิดป้อง ทำให้เกษมปลอดภัยแล้ว ด้วยประการฉะนี้

คหบดีบุตร สามิพึงบำรุงภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง^{๑๒} โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ให้เกียรติยกย่อง
- ๒) ไม่ดูหมิ่น
- ๓) ไม่ประพฤตินอกใจ
- ๔) มอบความเป็นใหญ่ให้
- ๕) ให้เครื่องแต่งตัว

ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง สามิบำรุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์สามิด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) จัดการงานดี
- ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี
- ๓) ไม่ประพฤตินอกใจ

^{๑๑}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๑๒}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

๔) รักษาทรัพย์สินที่สามีมามาได้

๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

คหบดีบุตร ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง สามีบ่ารุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้ ทิศเบื้องหลังนั้นเป็นอันชื่อว่าสามีได้ปกป้อง ทำให้เกษมปลอดภัยแล้ว ด้วยประการฉะนี้

คหบดีบุตร กุลบุตรพึงบ่ารุงมิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย^{๑๕} โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) การให้ (การแบ่งปันสิ่งของให้)

๒) กล่าววาจาเป็นที่รัก

๓) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์

๔) วางคนสมาเสมอ

๕) ไม่พุดจาหลอกหลวงกัน

มิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย กุลบุตรบ่ารุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว

๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว

๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้

๔) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย

๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร

คหบดีบุตร มิตรผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย กุลบุตรบ่ารุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้ ทิศเบื้องซ้ายนั้นเป็นอันชื่อว่ากุลบุตรได้ปกป้อง ทำให้เกษมปลอดภัยแล้ว ด้วยประการฉะนี้

คหบดีบุตร นายพึงบ่ารุงทาสกรรมกร ผู้เป็นทิศเบื้องต่ำ^{๑๖} โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง

๒) ให้อาหารและค่าจ้าง

๓) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย

๔) ให้อาหารมีรสแปลก

๕) ให้อภัยตามโอกาส

^{๑๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๔.

^{๑๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๑๕.

ทาสกรรมกรผู้เป็นทิสเบื้องต่ำ นายบำรุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์นาย ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย
- ๒) เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย
- ๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้
- ๔) ทำงานให้ดีขึ้น
- ๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ

คหบดีบุตร ทาสกรรมกรผู้เป็นทิสเบื้องต่ำ นายบำรุงด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์นายโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้ ทิสเบื้องต่ำนั้นเป็นอันชื่อนายได้ปกป้อง ทำให้เกษมปลอดภัยแล้ว ด้วยประการฉะนี้

คหบดีบุตร กุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิสเบื้องบน^{๒๑} โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
- ๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
- ๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
- ๔) เปิดประตูต้อนรับ
- ๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ

สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิสเบื้องบน กุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๖ ประการ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
- ๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๖) บอกทางสวรรค์ให้

คหบดีบุตร สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิสเบื้องบน อันกุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรโดยหน้าที่ ๖ ประการนี้ ทิสเบื้องบนนั้นเป็นอันชื่อนายได้ปกป้องทำให้เกษมปลอดภัยแล้ว ด้วยประการฉะนี้^{๒๒}

^{๒๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๒/๒๑๖.

^{๒๒}ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๕๑.

พระผู้มีพระภาคเจ้า พระสุคตศาสดา ครั้นตรัสเวลายากรณภัยคืนแล้ว จึงได้ตรัสคาถา ประพันธ์^{๒๓}ต่อไปอีกว่า

“มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน”คฤหัสถ์ ในตระกูลผู้มีความสามารถ^{๒๔}พึงไหว้ทิศเหล่านี้

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ของบุคคลต่าง ๆ ตามหลักทิศ ๖ ในสังคาลสูตรนั้น เป็นการสงเคราะห์กันตามหน้าที่ที่บุคคลต่าง ๆ ทุกคนจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเพื่อให้เกิดผลที่ดีงามต่อกันมีการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีงามเพื่อความสันติสุขของบุคคลที่อยู่ร่วมกัน ในสังคม ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนแก่สังคาลภิกขุว่า ไหว้ทิศทั้ง ๖ ตามที่บิดาได้สอนไว้ และพระพุทธเจ้าได้ปฏิรูปทิศ ๖ นั้นมาเป็นหน้าที่หรือจรรยาบรรณของบุคคลผู้มีความเกี่ยวข้องกัน และกัน ซึ่งจะได้กล่าวอธิบายถึงความสัมพันธ์กันระหว่างครูกับศิษย์ต่อไป

๒.๒.๓ ความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูตามหลักทิศ ๖ ในสังคาลสูตร

ผู้ที่มีอุปการคุณต่อเด็ก นักเรียน นักศึกษา เขาเวชน รองจากบิดามารดา ก็คือ ครู อาจารย์ เพราะท่านย่อมประสิทธิ์ประสาทสรรพวิชาทั้งในตำราและนอกตำราให้แก่ศิษย์ ได้ดีมีความรู้หรือมีวิชาติดตัวที่จะต่อสู้กับโลกภายนอกและมีอาชีพเป็นหลักในการดำรงชีวิตได้ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ศิลปะวิทยาการเรียนรู้ ได้จากครูอาจารย์ท่านพร้าสอน
มีวิชาเลี้ยงกายไม่อาทร หมดทุกขร้อนเพราะได้ครูแนะนำ^{๒๕}

ความสัมพันธ์ตามหลักทิศ ๖ ในสังคาลสูตรนั้น ครูอาจารย์ คือทิศเบื้องขวาหรือทิศใต้ ครู อาจารย์เป็นทักษิณบุคคล ควรแก่การบูชาคุณ ดังนั้น ศิษย์จึงควรมีความกตัญญู มีความสำนึก และเห็นคุณค่าความดีของครู อาจารย์ โดยการปฏิบัติต่อท่านด้วยความเคารพตามหน้าที่ของศิษย์ที่ดี ที่จะพึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์ มี ๕ สถาน ดังนี้

๑) ลุกขึ้นยืนรับ

๒) เข้าไปคอยรับใช้

^{๒๓}ที.ปา (ไทย) ๑๑/๒๓๓/๒๑๓.

^{๒๔}ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๕๒., * ผู้มีความสามารถ หมายถึง ผู้มีความสามารถที่จะครองเรือนเลี้ยงดู บุตรและภรรยาให้เป็นสุขได้.

^{๒๕}คุณ โทจันทร์, รศ., พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

๓) เชื้อฟังคำแนะนำสั่งสอน

๔) ดูแลปรนนิบัติ

๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๒๖}

นอกจากนี้ ในพระสูตรและอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒ ยังได้กล่าวอรรถาธิบายถึงความสัมพันธ์ตามหน้าที่ซึ่งศิษย์จะต้องปฏิบัติต่อครูอาจารย์ไว้ ดังต่อไปนี้

๑) ด้วยการลุกขึ้นยืนรับ คือ ด้วยลุกขึ้นจากที่นั่ง จริงอยู่ ศิษย์เห็นครูอาจารย์ มาแต่ไกล ลุกจากที่นั่งทำการต้อนรับ รับสิ่งของจากมือ ปูอาสนะให้ครูอาจารย์นั่งแล้ว ฟังทำการพดล้างเท่า นวดเท้า เป็นต้น

๒) ด้วยการรับใช้ หมายความว่า เข้าไปรับใช้วันละ ๓ ครั้ง แต่ที่แน่ ๆ ก็ควรไปในกาลเรียนศิลปวิทยา

๓) ด้วยการเชื้อฟัง หมายความว่า ก็ศิษย์เมื่อไม่เชื้อฟัง ย่อมไม่บรรลุคุณวิเศษ

๔) ด้วยการปรนนิบัติ คือ ด้วยการปรนนิบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่เหลือบ่ากว่าแรง จริงอยู่ศิษย์ควรลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ให้นำบัววนปาก แปรงสีฟัน แม้ในเวลาอาหารก็ถือเอาน้ำดื่มไปให้ แล้วทำการรับใช้ เสร็จแล้วไหว้ ควรกลับได้ ควรซักผ้าที่มัวหมอง ควรตั้งน้ำอาบในตอนเย็น ควรอุปัฏฐากในเวลาที่ท่านไม่สบาย, แม้บรรพชิตก็ควรทำอันเตวาสีกวัตรทุกอย่าง

๕) ด้วยการเรียนศิลปะโดยเคารพ หมายความว่า การเรียนนิดหน่อยแล้ว ท่องหลาย ๆ ครั้ง แม้บทเดียวก็ควรเรียนให้รู้จริง ชื่อว่า เรียนด้วยความเคารพ^{๒๗}

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูตามหลักทศ ๖ ในสังคาลสูตรนั้น คือหน้าที่ที่ศิษย์ต้องพึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์นั้นด้วย ๕ สถาน ดังนี้คือ (๑)การลุกขึ้นยืนต้อนรับคือ เป็นการแสดงความเคารพครู อาจารย์ กิริยาอื่นเป็นการให้ความเคารพและกล่าวทักทาย กล่าวสวัสดิครูอาจารย์ (๒)การเข้าไปคอยรับใช้ คือ การเข้าไปช่วยทำกิจธุระที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนหรือกิจธุระอื่น ๆ หรือการเข้าไปคอยรับใช้ครูบาอาจารย์ (๓)การเชื้อฟังคำสั่งสอนของครูอาจารย์ คือ เมื่อครูอาจารย์สั่งสอนหรือว่ากล่าวตักเตือนอะไร ต้องตั้งใจฟังด้วยความเคารพ (๔)การอุปัฏฐากดูแลปรนนิบัติครูอาจารย์คือ การแสดงความกตัญญูกตเวทีโดยการหาโอกาสเข้าไปช่วยเหลือ บำรุงตอบแทนบุญคุณปรนนิบัติดูแลท่านตามโอกาสอันควร เป็นการแสดงความมีน้ำใจ (๕)การเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพคือ การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจจดจำ “ตาดู หูฟัง มือจด ใจคิด ปากท่อง (จำ)” เป็นต้น

^{๒๖}ที.ปา (ไทย) ๑๑/๒๓๓/๒๑๓.

^{๒๗}ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๑๑๔-๑๑๕.

๒.๒.๔ ความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลสูตร

พระพุทธศาสนาถือว่า ความสัมพันธ์ของผู้สอนที่มีต่อผู้เรียนนั้น อยู่ในฐานะเป็น กัลยาณมิตร คือ เป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำผู้เรียนให้ดำเนินก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรม ดังนั้น ครูอาจารย์นอกจากจะมีคุณสมบัติของความเป็นครูอาจารย์และมีคุณธรรมแล้ว จำเป็นจะต้อง มีปฏิสัมพันธ์กับศิษย์ โดยมีจิตเมตตาปฏิบัติหน้าที่ต่อศิษย์ ในฐานะทักษิณะบุคคลและปุษนีบุคคล สมดังเป็นทิศเบื้องขวา ด้วยการอนุเคราะห์ศิษย์ ๕ สถานดังนี้

- ๑) แนะนำให้เป็นคนดี
- ๒) ให้เรียนดี
- ๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี
- ๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
- ๕) ทำการป้องกันในทิศทั้งปวง^{๒๘}

ขณะเดียวกัน ในพระสูตรและอรรถกถาแปล ที่มณฑล ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒ ยังได้กล่าวอรรถาธิบายถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างครูกับศิษย์ ในฐานะที่ครูอาจารย์ได้รับการบำรุงจาก ศิษย์แล้ว ครูอาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ ดังต่อไปนี้

- ๑) แนะนำดี ความว่า อาจารย์ทั้งหลายย่อมให้ศิษย์ศึกษา คือแนะนำมารยาท นี้ว่า เธอควรนั่งอย่างนี้ ควรเคี้ยวอย่างนี้ ควรบริโภคอย่างนี้ ควรเว้นมิตรชั่ว ควรคบมิตรดี
- ๒) ให้เรียนดี ความว่า อาจารย์ทั้งหลายชำระอรรถและพยัญชนะชี้แจง ประโยคแล้ว ให้ศิษย์เรียน โดยอาการที่ศิษย์จะเรียน ได้ดี
- ๓) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ความว่า ถ้าทอวิชาความรู้ให้โดยไม่ปิดบัง อำพราง ไม่หวงวิชาความรู้ที่ตนมีอยู่และสอนให้ศิษย์เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งลึกซึ้งจริง ๆ
- ๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ความว่า อาจารย์ทั้งหลายกล่าวถึงคุณของ ศิษย์อย่างนี้ว่า ศิษย์ของเราคนนี้ ฉลาดเป็นพหูสูตรเท่า ๆกับเรา พวกท่านพึงยึดเหนี่ยวศิษย์นี้ไว้แล้ว ให้ศิษย์ปรากฏในเพื่อนฝูงทั้งหลาย

๕) ทำการป้องกันในทิศทั้งหลาย ความว่า อาจารย์ย่อมทำการป้องกันศิษย์ ในทิศทั้งปวงด้วยให้ศึกษาศิลปะ เพราะว่า ลากสักการะย่อมเกิดแก่ผู้เรียนศิลปะ ในทิศที่ ไปแสดงศิลปะ ลากสักการะนั้นเป็นอันชื่อว่า อาจารย์กระทำแล้ว มหาชนแม้เมื่อจะกล่าวถึงคุณ ของศิษย์นั้น ย่อมกล่าวถึงคุณของอาจารย์ก่อนโดยแท้ว่า ศิษย์ของท่านนี้เป็นศิษย์ที่ล้างเท้าอาจารย์อยู่ แล้วลากเกิดขึ้นแก่ศิษย์นั้นแม้ประมาณถึงพรหมโลก ก็เป็นของอาจารย์นั่นเอง อีกอย่างหนึ่ง

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

โจรทั้งหลายในดง ย่อมไม่เห็น อมนุษย์ก็ดี งูเป็นต้นก็ดี ย่อมไม่เบียดเบียน ศิษย์คนใด ผู้อยากได้วิชา เดินไป อาจารย์แม้ให้ศิษย์คนนั้นศึกษาก็ชื่อว่ายอมทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย อาจารย์ทั้งหลาย แม้ยกย่องศิษย์อย่างนี้ว่าศิษย์ของเราอยู่ในทิศนี้ ไม่มีต่างกัน ในศิลปะนี้ของศิษย์และของเรา พวกท่านจงไปตามศิษย์นั้นเถิด แก่มนุษย์ผู้เกิดความสงสัยจากทิศที่ศิษย์นั้น ไปแล้วมาหาตน ก็ชื่อว่า ย่อมทำการป้องกันเพราะลาภสักการะเกิดขึ้นแก่ศิษย์ในที่นั้น อธิบายว่า ย่อมทำให้เป็นที่พึง^{๒๕}

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตรนั้น คือหน้าที่ที่ครูอาจารย์จักพึงอนุเคราะห์ศิษย์นั้นด้วย ๕ สถาน ดังต่อไปนี้คือ (๑)การแนะนำดี คือการแนะนำให้ศิษย์ให้เป็นคนดี อยู่ในศีลในธรรม แนะนำในสิ่งที่ดีที่งาม ที่เป็นประโยชน์ ที่เป็นเรื่องสร้างสรรค์และควรแนะนำในการที่ศิษย์จะดำรงชีวิตในภายภาคหน้าด้วย (๒)การให้เรียนดีคือการสอนศิษย์ด้วยความตั้งใจ ควรให้ศิษย์ได้เรียนดี ได้รู้ดีทำการงานได้ดี หรืออย่างที่ว่า “เรียนให้รู้ ดูให้จำ ทำให้ได้ และใช้ให้เป็น”และให้เรียนในความรู้หรือวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นและส่วนรวมด้วย (๓)การสอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิงคือ การถ่ายทอดวิชาความรู้ให้โดยไม่ปิดบังอำพราง ไม่หวงวิชาความรู้ที่ตนมีอยู่และสอนให้ศิษย์เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง (๔)การยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูงคือ จัดให้มีการประกาศหรือมอบเกียรติบัตรเชิดชูความรู้ความสามารถ หรือคุณงามความดีของศิษย์ให้เป็นที่ประจักษ์แก่เพื่อนฝูง หรือแก่สังคมเป็นการให้กำลังใจแก่ศิษย์ (๕)ทำการป้องกันในทิศทั้งหลาย คือ การทำความป้องกันศิษย์ของตนมิให้เสื่อมเสีย ทั้งป้องกันชื่อเสียงและความปลอดภัย โดยฝากฝังกับผู้หลักผู้ใหญ่ในถิ่นที่ศิษย์อาศัยหรือในถิ่นที่ศิษย์จะเดินทางไป

๒.๓ หลักธรรมที่ใช้เป็นคุณสมบัติของครูผู้สอนและหลักธรรมที่ศิษย์พึงปฏิบัติ

ครูอาจารย์กับศิษย์หรือนักเรียนนักศึกษาจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในฐานะเป็น กัลยาณมิตร คือ เป็นผู้มีความปรารถนาดีต่อกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน โดยเฉพาะครูอาจารย์นั้นมีอิทธิพลในการหล่อหลอมปรุงแต่งบุคคลในสังคมได้มากพอ ๆ กับบิดามารดาถึงอาจเป็นผู้ชี้แนะหรือนำทางสังคม เป็นผู้ยกระดับวิญญาณของมนุษย์ และเป็นนักสร้างผู้ยิ่งใหญ่กว่าได้ เพราะฉะนั้นครูอาจารย์จึงควรสอนให้นักเรียนนักศึกษาได้มีความรู้ความเข้าใจในวิชาที่สอนอย่างลึกซึ้ง สามารถที่จะนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ และความเจริญก้าวหน้าได้อย่างจริงจัง เมื่อเป็นเช่นนั้น ครูอาจารย์จึงควรมีคุณสมบัติของความเป็นครูอาจารย์ที่ดีและมีคุณธรรมดังต่อไปนี้

^{๒๕}ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๑๑๕-๑๑๖.

๒.๓.๑ หลักธรรมที่ใช้เป็นคุณสมบัติของครูผู้สอน

๑) **ปฏิสัมพันธ์ ๔**^{๑๑} ความแตกฉาน ความเชี่ยวชาญหรือความชำนาญการที่เรียกว่า ปฏิสัมพันธ์ ๔ ประการ ดังนี้

(๑) **อรรถปฏิสัมพันธ์** มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งแจ่มแจ้งถูกต้องในเนื้อหาสาระของวิชาที่สอน

(๒) **ธัมมปฏิสัมพันธ์** มีความเข้าใจแจ่มแจ้งแตกฉานในหัวข้อวิชา สามารถยกหัวข้อแล้วอธิบายความได้โดยพิสดาร

(๓) **นिरูตติปฏิสัมพันธ์** มีความเชี่ยวชาญในการใช้ภาษาเป็นสื่อในการสอน ที่ทำให้นักเรียนนักศึกษาเข้าใจได้ง่าย สามารถบรรยายเป็นเหตุเป็นผลเป็นลำดับต่อเนื่องกัน ไม่พูดคววนลับสน

(๔) **ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์** มีปฏิภาณไหวพริบนับไว สามารถเข้าใจและคิดหาเหตุผลได้อย่างเหมาะสมนับไว ทั้งสามารถแก้ปัญหาและได้ตอบปัญหาได้อย่างถูกต้องและทันที่ทันใด

๒) **พรหมวิหาร ๔**^{๑๒} เป็นหลักธรรมสำหรับผู้บริหารหรือปกครอง ประกอบด้วย

(๑) **เมตตา** คือ ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ผู้ที่มีเมตตา ใบหน้าจะอัมเอิบ มีพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งว่า เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก ที่ได้มีเมตตา ที่นั่นมีแต่ความสงบสุข

(๒) **กรุณา** คือ ความสงสารคิดจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เมื่อเห็นผู้ใดตกอยู่ในความทุกข์ ความไม่สบายใจ ก็มีจิตคิดจะช่วยเหลือให้เขาพ้นทุกข์

(๓) **มุทิตา** คือ ความรู้สึกพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จหรือความสมหวัง

(๔) **อุเบกขา** คือ ความวางเฉย เป็นกลาง ไม่กล่าวซ้ำเติมเมื่อเห็นผู้อื่นประสบความล้มเหลวในกิจการต่าง ๆ ต้องรู้จักวางตัว ไม่หว่านไหวต่ออารมณ์ร้ายต่าง ๆ^{๑๒}

^{๑๑} วจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๒/๒๑๖.

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

๓) **พุทธวิธี ๔^{๓๓}** คือหลักธรรมที่เกี่ยวกับการสอนหรือเทคนิควิธีการสอนของ พระพุทธเจ้า มีอยู่ ๔ ประการ คือ

(๑) **สันถัสสนา** การอธิบายให้ชัดเจน แจ่มแจ้งเหมือนกับที่เรารู้ จูงใจให้เห็น ค้ำยัน

(๒) **สมาทปนา** การสอนด้วยการชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์

(๓) **สมุตเตชนา** การสอนด้วยวิธีการเร้าใจให้แกลั้วกล้า ปลุกใจให้เกิด อดสาหะ แข็งขัน มั่นใจว่าทำได้สำเร็จไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

(๔) **สัมปหังสนา** การสอนด้วยขโมใจให้เข้มข้น ร่าเริงเบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นประโยชน์ที่ตนได้รับจากการปฏิบัติ

ดังนั้น ตามหลักวิธีการสอนพุทธวิธีให้เกิดผลดีรวมเป็นหัวใจของการสอนสั้น ๆ ว่า “แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริงหรือซี้ซัด เขียวขุ่น คึกคัก เบิกบาน”

๔) **กัลยาณมิตรธรรม ๗^{๓๔}** องค์คุณของกัลยาณมิตร คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภท ครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ ความเป็นกัลยาณมิตรหรือที่เรียกว่า คุณธรรมของครูอาจารย์ ๗ ประการ ดังนี้คือ

(๑) **ปิโย** ประพฤติตัวน่ารัก คือวางตัววางตนให้เป็นผู้มีกิริยามารยาท อันเรียบร้อย เป็นผู้ที่น่ารักน่าคบ มีใจเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีต่อนักเรียนนักศึกษา เป็นอย่างดี

(๒) **ครุ** มีใจหนักแน่น ทำตนให้เป็นผู้มีใจหนักแน่น นำเคารพ เป็นผู้ที่ น่าไว้วางใจและเป็นที่ยึดได้

(๓) **ภาวะนियो** นายก่อง เป็นผู้นายก่องในฐานะทรงคุณ คือความรู้และ ภูมิปัญญาอย่างแท้จริง โดยฝึกฝนอบรมศึกษาค้นคว้าและวิจัยเพิ่มเติมอยู่เสมอ

^{๓๓} พจนานุกรมศัพท์ เกตุวิระพงษ์, ผศ., สารัตถะครู ฉบับปรับปรุง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๓๔} อ. สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๓๓.

(๔) วัตถุประสงค์ จะ สอนเก่ง มีศิลปะและเทคนิคในการสอน รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจและสามารถให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน นักเรียนนักศึกษาในทางที่ดี มีประโยชน์เป็นที่ปรึกษาที่ดี

(๕) ว่าจะ นักจะโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ มีความอดทนต่อคำตำหนิหรือ คำล่วงเกินพร้อมที่จะรับฟังคำถามหรือข้อสงสัยต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนวิจารณ์คัดค้าน ได้เถียงได้

(๖) คัมภีร์จะ กระทั่ง กัดตา สอนเข้าใจง่าย รู้จักสอนอย่างไร นักเรียน จึงจะเข้าใจ ของยากต้องทำให้ง่าย ของลึกต้องทำให้ตื้น ของไม่เห็นต้องทำให้ชัดเจน สอนจาก สิ่งที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้ ง่ายไปหายาก ไกลไปหาใกล้ ใหม่ไปหาเก่า ใหญ่ไปหาเล็ก ต่ำไปหาสูง เป็นต้น

(๗) โน จักรฐาน นโยบายเย ไม่ชักนำศิษย์ในทางเสียหาย ไม่แนะนำสั่งสอน หรือปลุกระดมในทางที่ผิดทำนองคลองธรรมและไม่ชักจูงในทางที่เสื่อมเสียและควรประพฤติน ในให้เป็นแบบอย่างในทางที่ดี

จากถ้อยคำนิพนธ์การศึกษาคณะคุณธรรมของครูที่ดีว่าครูที่ดีจะต้องมี“หลักธรรม ๓ สู่” นั่นก็คือ สุวิชาโน ศุสาสนโน สุปฏิปันโน อธิบายได้ดังนี้คือ

(๑) สุวิชาโน คือ เป็นผู้มีความรู้ดี

(๒) ศุสาสนโน คือเป็นผู้สอนดี รู้จักชี้แจง ชักจูง ปลุกใจ ให้เกิดความ เพลิดเพลินในการเรียน

(๓) สุปฏิปันโน คือ เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติตนดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ ศิษย์และบุคคลอื่น

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักธรรมที่ใช้เป็นคุณสมบัติของครูผู้สอนนั้นประกอบด้วย ปฏิสัมภिता ๔ พรหมวิหาร ๔ พุทธวิธี ๔ ถ้อยคำคุณธรรม ๗ และหลักธรรม ๓ สู่ ก็คือ สุวิชาโน ศุสาสนโนและสุปฏิปันโน นั้นจำเป็นและเหมาะสมที่จะใช้เป็นหลักคุณสมบัติของการเป็นครูผู้สอน

๒.๓.๒ คุณสมบัติของครูผู้สอนตามแบบอย่างพระพุทธเจ้า

ครูหรือผู้สอนที่ดีนั้นจะต้องมีคุณสมบัติตามแบบอย่างพระพุทธเจ้าจึงจะ เรียกได้ว่าเป็นครูผู้สอนโดยสมบูรณ์และครูที่ดีตามหลักพุทธศาสตร์ควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๑) มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิต สงสารศิษย์เพราะศิษย์อยู่ในสภาวะมืด ไม่รู้อะไร อยู่ในฐานะต่ำเพราะยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี การสอนนั้นมุ่งช่วยศิษย์ให้พ้น

จากความทุกข์ ไม่หวังผลสิ่งใดตอบแทนไม่ต้องการความร่ำรวย ไม่หวังเกียรติยศ ชื่อเสียงครุที่หวังผลประโยชน์ตอบแทนจากศิษย์หรือหวังความร่ำรวยจากศิษย์จะเป็นครูที่ดีไม่ได้

๒) **ไม่ถือตัวไม่หยิ่งยโส** ถ้าเพื่อความรู้ของศิษย์แล้วไปไหน าก็ได้นั่งที่ไหนก็ได้ พบกับใครสนทนากับใครก็ได้ เพื่อที่จะช่วยโจรร้าย พระพุทธองค์ต้องเสด็จเข้าไปไปเผชิญหน้ากับโจรร้ายที่ฆ่าคนมานับร้อย บางทีพระองค์ก็พากิษุเข้าไปฆ่าฝึลคิบเพื่อไปดูซากศพของสาวงาม บางทีเมื่อถึงคราวจำเป็นก็ทรงลงมือล้างเลือดล้างหนอง อูจาระปีสสาวะของภิกษุที่กำลังป่วยด้วยโรคฝีดาษด้วยพระองค์เอง คนที่หยิ่งยโส ไว้ตัวถือยศถือศักดิ์จะเป็นครูที่ดีไม่ได้

๓) **มีความอดทน ใจเย็น** แม้จะถูกกรรณด้วยคำหาญบายก็ตามคราวหนึ่งพระองค์ เสด็จไปบิณฑบาตในนิคมแห่งชาวลู มีพระภิกษุโอรสเจ้าลิจจวิชื่อสุนักขัตตะเป็นผู้ติดตาม พอเสด็จไปถึงสถานที่แห่งหนึ่ง ได้พบอเจลกะตนหนึ่งชื่อ โกรักขัตติยะซึ่งประพฤดิวัตรอย่างสุนัข เดินด้วยข้อศอกและเข้ากินอาหารที่กองบนพื้นด้วยปาก เมื่อสุนักขัตตะเห็นเข้าก็คิดในใจว่าเขาเป็นพระอรหันต์ที่ตองคหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดของเขารจึงตรัสปรามว่า ดูก่อน โมฆบุรุษ คนอย่างเธอยังจะปฏิญาณตนว่าเป็นสากบุตรอยู่อีกหรือ? พระสุนักขัตตะจึงทูลถามว่า เหตุไฉนพระพุทธองค์จึงตรัสอย่างนั้น พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบว่า เพราะเธอเชื่อว่า อเจลกะผู้ประพฤดิเหมือนสุนัขเป็นพระอรหันต์ที่ดี เมื่อได้ยินเช่นนั้นสุนักขัตตะได้กล่าวข้อนว่า พระผู้มีพระภาคยังทรงหวังความเป็นพระอรหันต์ไว้อีกหรือซึ่งก่อนข้างจะเป็นการข้อนที่เจ็บแสบ แต่พระพุทธองค์ก็ทรงได้ตรัสตอบต่อไปอย่างปกติ

๔) **มีความยุติธรรมไม่เห็นแก่หน้า** คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์เพื่อจะไปฉันที่บ้านของหญิงนครโสภณีนชื่อ อัมพปาลี ไว้แล้วหลังจากนั้นไม่นานเจ้าลิจจวิผู้มีศักดิ์ใหญ่กว่า ก็มาทูลนิมนต์บ้าง แต่พระพุทธองค์หาได้ทรงรับไม่ ตรัสบอกเจ้าลิจจวิว่า พระองค์ได้รับนิมนต์ นางอัมพปาลีไว้เสียแล้ว ครุที่ขาดความยุติธรรมในใจโปรดศิษย์บางคน เข้าข้างศิษย์บางคน ไม่อาจจะเป็นครูที่ดีได้

๕) **มีความรอบคอบ** พิจารณาอย่างถี่ถ้วน ไม่ตัดสินใจอย่างหุนหันพลันแล่น ความรอบคอบของพระพุทธองค์แสดงออกมาในพระดำรัสต่อไปนี้

“ดูก่อนจนทะ แม้หากว่า สิ่งที่เป็นอดีต ไม่เป็นจริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตลาคคก็ไม่พยากรณ์สิ่งนั้น

แม้หากว่าสิ่งที่เป็นอดีต เป็นจริงเป็นของแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตลาคคก็ไม่พยากรณ์สิ่งนั้น

แม้หากว่าสิ่งที่เป็นของจริง เป็นของแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ตถาคตย่อม
รู้กาลเพื่อจะพูดสิ่งนั้น”^{๓๕}

จากพระพุทธพจน์นี้ เราจะเห็นได้ทันทีว่า แม้แต่สิ่งที่เป็นความจริง
พูดไปแล้วมีประโยชน์ พระพุทธองค์ก็ยังทรงดูกาลเทศะ ที่จะพึงตรัสออกมา นับว่าทรงมี
ความรอบคอบอย่างยิ่ง

๖) มีความประหลาดหน้าเคารพบูชา ครูไม่ใช่ผู้ให้ความรู้แก่ศิษย์อย่างเดียว แต่
เป็นแบบอย่างทางความประพฤติแก่ศิษย์ด้วย ฉะนั้นครูจะต้องเป็นทั้งผู้แนะและผู้นำจะต้องปฏิบัติ
ในสิ่งที่ตนสอน พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับพระองค์เองไว้ว่า

“ดูก่อนจุนทะ ตถาคตเป็นผู้กล่าวอย่างใดทำอย่างนั้นเป็นผู้ทำอย่างใดกล่าว
อย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ ตถาคต จึงชื่อว่า ยถาวาที ตถากาโร หรือ ยถากาโร ตถาวาที”^{๓๖}

๗) รู้จักภูมิปัญญาของนักเรียน ครูที่ดีต้องรู้จักระดับสติปัญญาของนักเรียน
ว่าสูงต่ำแค่ไหน แล้วปรับปรุงวิธีการสอนของตนให้เหมาะสมกับแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม^{๓๗}

อีกอย่างหนึ่ง คุณสมบัติสำคัญของผู้สอนที่จะกล่าวต่อไปนี้ ประมวลมาจากลักษณะ
ที่จำเป็นอย่างยี่บางประการของพระพุทธเจ้า ตามที่คิดเห็นผู้ทำการสอนไม่ควรจะขาดไปคุณสมบัติ
เหล่านั้นคือ

๑) การเข้าถึงความรู้ ข้อนี้กำหนดจากคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า
ในข้อว่า “ทรงเป็นสัพพัญญู” ที่แปลว่า ทรงรู้ธรรมทั้งปวง ตามที่บัญญัติคุณพระองค์แก่อุปกาสิก
ในระหว่างทางเสด็จไปแสดงปฐมเทศนา การเข้าถึงความรู้ สมควรกำหนดเป็นคุณสมบัติ
ประการแรกของผู้ทำการสอน เพราะเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ผู้สอนต้องเข้าถึงความรู้มาก่อน
ที่จะทำการสอน แม้ในวิชาที่เคยเรียนมาแล้ว ก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติมอยู่เสมอ
เพื่อให้เป็นผู้ทันกับความก้าวหน้าทางวิชาการ

๒) การมีเมตตากรุณาประจำวิญญาณ ข้อนี้มาจากเรื่องที่ว่าพระพรหม
ได้อารธนาพระพุทธเจ้า เพื่อได้โปรดแสดงธรรมแก่สรรพสัตว์ เมื่อพิจารณาตามเนื้อหาแท้ ๆ คือ
การมีความปรารถนาดี มีความสงสาร มีความเอ็นดูอย่างแรงกล้า ในการช่วยปลดปล่อยผู้อื่นจาก
ความไม่รู้ เสกสร้างเขาให้กลายเป็นผู้รู้ การมีเมตตากรุณาประจำใจ จัดว่าเป็นหัวใจของครูหรือ
เรียกว่า “วิญญาณครู” คุณสมบัติข้อนี้เป็นเหตุให้ทำการสอนด้วยมีน้ำใจ เป็นเหตุทำการสอน

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๗/๑๔๕-๑๔๖., ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๑/๒๕๑.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๘/๑๔๗., ที.ปา.อ. ๓/๑/๒๕๒.

^{๓๗} แสง จันทร์งาม, วิธีสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐), หน้า ๒๒-๒๓.

ได้ไม่รู้ลึกเหน้อย ดูตัวอย่างการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่หลังการตรัสรู้จนถึงวัน
ปรินิพพาน พระองค์ทรงสอนไม่หยุดหย่อนและดูเหมือนจะทรงสอนมากยิ่งขึ้น เมื่อทรงหยุดสอน
ก็เป็นเวลาปิดพระโอษฐ์ และเข้าสู่กระบวนการปรินิพพานทั้งนี้เพราะพระมหากรุณา

๓) การเป็นตัวอย่างของบทสอน ข้อนี้กำหนดจากปฏิปทาของพระพุทธเจ้า
ที่ว่า “สอนอย่างไร ทำได้อย่างนั้นหรือทำอย่างไร สอนอย่างนั้น”^{๓๘} เป็นหลักความกลมกลืน
หลักความไม่ขัดแย้งระหว่างพฤติกรรมของผู้สอน การสอนอย่างหนึ่งและทำเสียอีกอย่างหนึ่งหรือ
คนเข้าถึงความรู้บางอย่างหนึ่ง แต่สอนไปเสียอีกทางหนึ่ง ไม่มีความซื่อสัตย์ในศิษย์ เหล่านี้ คือความ
ขัดแย้งในผู้สอน พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า เป็นผู้สอนที่เสร้างมอญ การสอนอย่างไร และทำได้
อย่างนั้น ด้านวิชาการหมายความว่า ผู้สอนเข้าถึงทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติทางด้านจริยะ
หมายความว่า ผู้สอนทำตนเป็นตัวอย่างให้ดูทางวิทยาศาสตร์หมายความว่า บทสอนนั้นได้ทำการ
พิสูจน์ทดสอบมาแล้วเป็นบทสอนที่ฟังศึกษาได้ด้วย ความมั่นใจ อีกประการหนึ่ง หมายความว่า
การที่ผู้สอน จะถือว่าตนประพฤติดีแล้วเท่านั้น ย่อมเป็นการยังไม่เพียงพอ ควรพยายามด้วยวิธีการ
ต่าง ๆ เพื่อให้ศิษย์ของตนประพฤติดีด้วย ข้อที่น่าสังเกตอย่างยิ่งในเรื่องนี้คือ การที่ผู้สอน
ไม่ทำตนอย่างที่สอนก็ตาม การที่ผู้สอนไม่คิดว่าเขาจะดีหรือไม่ดีก็ตาม ยังจัดว่าเป็นการเรียน
การสอนที่มีอันตรายทั้งสิ้น

๔) การเข้าถึงความแตกต่างทางอินทรีย์ของผู้เรียนรู้ ข้อนี้กำหนดจากการที่
พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาพบความจริงว่า สรรพสัตว์ในโลกนี้มีอินทรีย์ต่างกัน ที่มีอินทรีย์แก่กล้า
สามารถเรียนรู้ได้เร็ว เหมือนดอกบัวพ้นน้ำ เมื่อได้รับแสงอาทิตย์ก็คลีบานบางคนมีอินทรีย์อ่อนลง
มาและอ่อนลงโดยลำดับ จำเป็นต้องใช้เวลาในระยะยาวและยาวออกไปโดยลำดับเช่นเดียวกับ
ดอกบัวรุ่นน้อง และรุ่นน้องต่อไปอีก จำต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้นเพื่อรอความแก่กล้า

การหยั่งรู้ความสูงต่ำทางอินทรีย์ของผู้ศึกษา เป็นสิ่งที่มีความจำเป็น
อย่างยิ่งในการจัดชั้นเรียน และการบรรจุเข้าชั้นเรียน ในการจัดทำตารางให้ยากง่ายอย่างเหมาะสม
ตลอดถึงในการช่วยให้สามารถก้าวหน้าทันกลุ่มในชั้นเรียน การสอบคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษา
ในสาขาวิชาต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ก็มาจากหลักความจริงในเรื่องนี้เป็นพื้นฐาน การศึกษา
ที่มีประสิทธิภาพจะละทิ้งข้อนี้เสียไม่ได้ ในกรณีทำการสอนเป็นกลุ่มหรือเป็นรายบุคคล หลักการ
ข้อนี้ก็มีความจำเป็นมากขึ้น

^{๓๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๘/๑๔๓.

๕) การสร้างความพร้อมและคอยความพร้อม ความพร้อมเป็นลักษณะอย่างสำคัญที่สุดของความสำเร็จในกิจการทั้งปวง เพราะความพร้อมหมายถึงความสมบูรณ์ของเหตุความพร้อมมูลของเงื่อนไขทุกประการ และผลสำเร็จย่อมติดตามมา โดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงเป็น อย่างอื่นไปได้

ดังนั้น เมื่อความพร้อมยังไม่เกิดขึ้น จึงไม่ควรใจร้อนรีบด่วนตัดสินใจทำอะไรลงไปควรคิดหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อสร้างความพร้อมขึ้น การอบรมสั่งสอนไปที่ละเล็ก ทีละน้อย เพื่อสร้างความสามารถให้แก่กล้าขึ้น โดยลำดับ เป็นวิธีการสร้างความพร้อมประการหนึ่งทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า การสั่งสอนด้วยปกิณกรรม^{๓๕}

๒.๓.๓ พระพุทธเจ้ากับบทบาทของความเป็นครูผู้สอน

การสอนนั้นจำเป็นต้องอาศัยเทคนิควิธีการสอน ซึ่งวิชาการสอนนั้นก็มีด้วยกันหลายวิธี ผู้สอนควรจะศึกษาเพื่อจะได้เลือกและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ต่อการเรียนการสอนในแต่ละครั้ง โดยคำนึงถึงจุดมุ่งหมาย เนื้อหา วุฒิภาวะ ความแตกต่างระหว่างบุคคลและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ การที่จะเลือกใช้วิธีสอนใด ๆ นั้นขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณของผู้สอนเองและอาจพิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ กันในการสอนด้วยว่าจะใช้วิธีการสอนแบบใด หรืออาจจะใช้หลาย ๆ วิธีรวมกันก็ได้ ทั้งนี้ต้องดูความเหมาะสมของเนื้อหาวิชาที่จะสอนนั้น ๆ และผู้เรียนด้วย

เมื่อจะกล่าวถึงครูผู้สอนที่มีวิธีการหรือเทคนิคขั้นเยี่ยมแล้วนั้น คงจะไม่มีใครในโลกที่เทียบเท่ากับพระพุทธเจ้าได้ ตามประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่เราทั้งหลายทราบกันดีอยู่แล้วนั้น จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นบุคคลผู้เลิศในโลก ทรงเป็นสัพพัญญูและโลกวิทูผู้รู้แจ้งโลก นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังทรงเป็นบรมครูชั้นยอด กล่าวคือทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ทรงสอนเวไนยสัตว์ทั้งหลายตามจริตและอัธยาศัยของแต่ละคน สามารถทำให้ผู้เรียนหรือผู้ฟังได้บรรลุภูมิธรรมในแต่ละระดับที่แตกต่างกันออกไป

พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระบรมครูผู้ยิ่งใหญ่ เพราะทรงมีคุณสมบัติของความเป็นครูบริบูรณ์สมบูรณ์ทุกประการ โดยเฉพาะวิธีการสอนหรือการฝึกคนที่มิปัญญาน้อย พระพุทธองค์ทรงใช้เทคนิควิธีการที่เหมาะสม และประสบความสำเร็จอย่างงดงาม ดังจะเห็นได้จากกรณีสอนพระจูฬปันถกผู้โง่เขลา^{๓๖}

^{๓๕} สุวรรณ เพชรนิล, *พุทธปรัชญาเบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๕-๑๔๐.

^{๓๖} ชู.อป. (ไทย) ๑๒/๔๘/๑๐๕.

ที่วัดเวฬุวันวิหาร เมืองราชคฤห์มีพระสองรูปเป็นพี่น้องกัน องค์พี่ชื่อมหาปันถก บวชก่อนและได้บรรลุอรหัตต์แล้ว องค์น้องชื่อจูพินถกเพิ่งจะเข้าบวชไม่นาน เมื่อบวชแล้วก็อยู่กับ พระพี่ชาย โดยถือเอาเป็นอาจารย์สอนธรรมให้ ฝ่ายท่านมหาปันถกผู้พี่ก็พยายามอบรมสั่งสอน พระผู้น้อง แต่ไม่ได้ผลเพราะปรากฏว่าท่านเป็นคนโง่มาก เพื่อปรับปรุงวิธีสอนให้ดีขึ้น ท่านผู้พี่ถึงกับประพันธ์ธรรมะง่าย ๆ เป็นบทกวีให้น้องชายท่องข้อความในบทประพันธ์นั้น ท่านเทียบพระคุณของพระพุทธเจ้ากับแสงพระอาทิตย์ ความสำเร็จคือ ๔ บรรทัดสั้น ๆ แต่พระ จูพินถกก็จำไม่ได้จนแล้วจนรอด แม้ว่าจะท่องอยู่นานถึงสี่เดือน^๑

อยู่มาท่านผู้พี่รู้สึกระอาใจ และเห็นว่า น้องชายไม่มีอุปนิสัยในทางบวชแล้ว จึงแนะนำให้สึกเสีย พระจูพินถกถูกพี่ชายไล่สึกก็เสียใจ จึงตกลงจะหนีไปสึก ได้เดินบ่าหน้าออก ประตูพระวิหารไป พระศาสดาทรงทราบเรื่องนี้ จึงเสด็จไปเดินจงกรมอยู่บริเวณประตูวัด พอพระจูพินถกจะออกประตูวัดก็เหลือบไปเห็นพระศาสดา จึงแวะเข้าไปกราบทูลลาตามธรรมเนียม พระศาสดาตรัสถามว่า “เธอกำลังจะไปไหน จูพินถก” พระจูพินถกกราบทูลว่า “ข้าพระองค์กราบทูลลาพะยะคะ จะ ไปสึกตามสมณเพศ” พระศาสดาตรัสถามว่า “ทำไม เธอคิดอย่างนั้นล่ะจูพินถก” ท่านทูลตอบว่า “ข้าพระองค์เป็นคนโง่พะยะคะ เรียนอะไรไม่ได้ ท่านมหาปันถกจึงแนะนำให้สึกเสีย”

พระศาสดาทรงเห็นพระจูพินถกมีความโทมนัสจึงเอื้อมพระหัตถ์ไปลูบศีรษะท่าน พลังตรัสว่า “จูพินถกก็เธอบวชในสำนักของเรา เมื่อมีเหตุอะไรขึ้นทำไมจึงไม่บอกเรา เธอจะสึก ทำไม มาที่นี่นะ”^๒ เสร็จแล้วก็ทรงนำพระจูพินถกไปยังพระคันธกุฎีที่ประทับของพระองค์ ณ ที่นั่นเอง วิธีสอนคนโง่ก็เริ่มขึ้น

พระศาสดารับสั่งให้ท่านจูพินถกนั่งที่ระเบียงทางตะวันออก ขณะนั้นเป็นเวลาสาย พอสมควรแสงพระอาทิตย์ยามเช้ายังสาดเข้าไปถึงในพระระเบียง “นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สิจูพินถก” รับสั่งโดยไม่ได้ทรงอธิบายเหตุผล “ลืมนตามองดูพระอาทิตย์นั้น แล้วนี้ฝ่าขาว เอามือข้างหนึ่งจับไว้ แล้วเอามือข้างหนึ่งถูไปถูมา ขณะเดียวกันจะต้องบริกรรมว่า“เชิดฐิติ ๆ” (ระโชหะระณัง ๆ)^๓ ทำนาน ๆ” ทรงปล่อยให้ท่านจูพินถกนั่งบริกรรมมองพระอาทิตย์อยู่ในความเจียบตามลำพังต่อไป

^๑คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชิง, หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักธรรมชั้นโท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชิง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓๔.

^๒ปู.อ. (ไทย) ๘/๒/๒๒.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฎกถาแปล ภาคที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๗.

ท่านจูปิ่นตกไม่ได้คิดอะไรมาก นอกจากกระทำตามรับสั่ง เหมือนคนที่ถูกสะกดจิต หรือคนที่รับการปลุกเสกด้วยเวทมนตร์เท่านั้น กาลเวลาผ่านไปชั่วครู่ใหญ่ ดวงตะวันก็ส่งรังสีกล้า แผลเผาดวงหน้าของท่านแรงขึ้นตามลำดับ พระจูปิ่นตกซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้ฉันอาหารรองท้องเลย รู้สึกต้องทรมานจากความหิวและความร้อนมากยิ่งขึ้น ท่านก็มองผ้ขาวในมือ ทันใดนั้นก็เกิดความรู้สึกประหลาดใจเป็นอันมาก ผ้ขาวสะอาดที่พระศาสดาประทานไว้ นั้นได้กลายเป็นผ้สีสกปรกน่าเกลียด ทั้ง ๆ ที่ท่านถือมันไว้ตลอดเวลา จากสิ่งเล็กน้อยนี้ทำให้ท่านจุกคิดขึ้นมาว่า ความสกปรกนี้ไม่ได้มาจากที่อื่น แต่มันออกมาจากในร่างกายของท่านเอง “โอ! ร่างกายของคนเรานี้มีธาตุหนอ”^{๔๔} ท่านคำนึง

พระศาสดาทรงทราบว่า ดวงปัญญาได้ฉายแวบขึ้นในใจของพระจูปิ่นตกแล้ว จึงทรงรีบเติมเชื้อด้วยพระคำรัสว่า “ถูกแล้วเธอ ร่างกายของคนเรามีธาตุ” และตรัสต่อไปว่า “แต่ธาตุทางร่างกายนั้น ไม่เท่าไร ธาตุทางใจสำคัญมาก ธาตุทางกายเขาเรียกว่า เรณู แต่ธาตุทางใจเรียกว่า ราคะ สองอย่างนี้ต่างกัน” พระจูปิ่นตกตรงตามพระพุทธโอวาท ในที่สุดก็ได้สำเร็จพระอรหันต์^{๔๕}

จากตัวอย่างการสอนของพระพุทธเจ้า ที่ได้นำมาแสดงไว้นี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูชั้นยอด สามารถสอนคนที่โง่เขลาดังเช่นพระจูปิ่นตกให้เป็นผู้พบทางสว่างด้วยปัญญาได้ ซึ่งยากที่จะหาผู้เสมอเหมือนพระองค์ได้

อย่างไรก็ตาม การสอนที่จะมีผลดีนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างเช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่ของนักเรียน ความรู้ความสามารถและความเอาใจใส่ของครู และวิธีการสอนที่ดี คุณสมบัติในความเป็นครูของพระพุทธเจ้านั้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ในบรรดาคุณสมบัติของพระองค์นั้น มีอยู่ ๒ ประการที่บอกถึงความเป็นครูโดยตรง คือ อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ ทรงเป็นสารถิผู้ฝึกคนที่ไม่ผู้เทียมเท่า^{๔๖} สดุดา เทวมนุสสานัน เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๔๗}

^{๔๔} พ.อ. (ไทย) ๘/๒/๒๒.

^{๔๕} ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ., บทบาทพระบรมครู, (กรุงเทพมหานคร: เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๗-๒๑๑.

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๗/๑๔๒-๑๔๓.

^{๔๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๕/๒๓๑., พระมหาเทวีญ วิสุทฺธิจารี (เอกจันทร), “ปัจจัยที่มีผลต่อการสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๔.

พระพุทธเจ้าสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชชญาณและสัมโพธิญาณ ได้ด้วยการพูดธรรมคำ และสามารถใช้ผู้ฟัง รู้ถึงขั้นอริยสัจจะและเกิดการเปลี่ยนแปลงถึงขั้น จากปุถุชนเป็นอริยบุคคลได้ ซึ่งปัจจุบันนี้หาไม่ได้เสียแล้ว

ด้วยเหตุผลที่พระองค์ทรงเป็นครูชั้นยอดนี้เอง จึงทรงทำงานประกาศคำสอนใหม่อย่าง ได้ผล ในช่วงระยะเวลาเพียง ๘ เดือน ที่พระองค์ใช้ในการเผยแผ่พระศาสนา สามารถทำให้ คนเกิด ความรู้ถึงขั้นโพธิญาณ กลายเป็นพระอริยบุคคลถึง ๑,๒๕๐ องค์ และในช่วงพระชนม์ชีพ ของพระองค์นั่นเอง พระพุทธศาสนาที่ตั้งเป็นหลักแหล่งลงอย่างมั่นคง ในดินแดนแถบลุ่ม แม่น้ำคงคาและต่อมากลายเป็นศาสนาของโลกไป

การศึกษาคุณสมบัตินี้และวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าจึงเท่ากับเป็นการศึกษาวิธีสอน ตามหลักพุทธศาสตร์ และเราอาจจะได้หลักการบางอย่าง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในหลักการการศึกษา ของเราในปัจจุบัน^{๔๔}

พระพุทธศาสนาถือว่า ความสัมพันธ์ของผู้สอนที่มีต่อผู้เรียนนั้น อยู่ในฐานะเป็น กัลยาณมิตร คือ เป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำผู้เรียนให้ดำเนินก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรม ดังนั้น ครูอาจารย์นอกจากจะมีคุณสมบัติของความเป็นครูอาจารย์และมีคุณธรรมแล้ว จำเป็นจะต้อง มีปฏิสัมพันธ์กับนักเรียนนักศึกษา โดยมีจิตเมตตาปฏิบัติหน้าที่ต่อนักเรียนนักศึกษา ในฐานะ ทัภจิกษณบุคคลและปุษนียบุคคล สมดังเป็นทิศเบื้องขวา

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักธรรมที่ใช้เป็นคุณสมบัติของครูผู้สอนจะต้องประกอบด้วย ปฏิสัมภिता ๔ พรหมวิหาร ๔ พุทธวิธี ๔ และกัลยาณมิตรธรรม ๗ หลักธรรม ๓ ศู พร้อมคุณสมบัติ ของครูผู้สอนตามแบบอย่างพระพุทธเจ้าเช่นมีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งยโส มีความอดทนใจเย็น มีความรอบคอบ มีความประพฤติดีเคารพบูชา มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า รู้จักภูมิปัญญาของนักเรียนและเป็นตัวอย่างของบทสอน และบทบาทของ พระพุทธเจ้ากับความเป็นครูผู้สอน

๒.๓.๔ หลักธรรมและคุณธรรมที่ศิษย์หรือนักเรียนจะพึงปฏิบัติ

๑) ขันติ - โสรัจจะ^{๔๕}

(๑) ขันติ หมายถึง ความอดทน มี ๓ ลักษณะ คือ ความอดทนต่อความโกรธ ความหยาบคาย ไม่น่ารัก อดทนต่อความยากลำบาก เห็นคเห็น้อยเมื่อขล้า อดทนต่อทุกขเวทนา ไม่แสดงอาการกระสับกระส่าย หรือร้องครวญคราง โวยวาย

^{๔๔} แสง จันทรงาม, วิธีสอนของพระพุทธเจ้า, หน้า ๒๑-๒๒.

^{๔๕} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๔๑๐/๑๑๘.

(๒) โสรัจจะ คือ ความสงบเสงี่ยม ทำใจให้แช่มชื่น เมื่อบุคคลใดสามารถอดทนต่ออำนาจแห่งกิเลส ย่อมไม่แสดงกิริยาที่ไม่สมควรให้ปรากฏ และเมื่อมีโสรัจจะ จะช่วยควบคุม ย่อมเกิดความงามทั้งกาย วาจา ใจ ซึ่งจะเป็นที่รักใคร่ นับถือ แก่ผู้ที่ได้พบเห็น

๒) หิริ - โอตตัปปะ^{๕๐}

(๑) หิริ คือ ความละอายแก่ใจ ไม่อาจทำผิด ทำชั่ว ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง

(๒) โอตตัปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อบาป ต่อความทุกข์และความเสื่อมอันเป็นผลจากการทำความชั่ว

คุณธรรมทั้งสองประการนี้รวมเรียกว่า “โลกบาลธรรม” แปลว่า ธรรมคุ้มครองโลก คือ ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อน และไม่สับสนวุ่นวาย

๓) อธิธัมมา^{๕๑} เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยตนเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือธรรมที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติประสบผลสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวัง ประกอบด้วย

(๑) ฉันทะ ความพอใจ คือการสร้าง ความพอใจในสิ่งที่เราจะทำ

(๒) วิริยะ ความเพียร คือการใช้ความเพียรพยายามทำให้สำเร็จไม่เกียจคร้าน

(๓) จิตตะ ความสนใจ มีความสนใจ ฝักใฝ่ ตั้งใจจริงจังกับสิ่งที่ทำ

(๔) วิมังสา ไคร่ครวญ ไคร่ตรอง มุ่งทำด้วยปัญญาด้วยความรอบคอบ

๔) สัทธัมมัสสวนะ^{๕๒} คือการฟังคำสั่งสอนของท่าน โดยเคารพ, เอาใจใส่เล่าเรียนหาความรู้จริง

๕) การวะ หรือการวตา^{๕๓} ความเคารพ, ความนับถืออย่างหนักแน่น, การถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อหรือด้วยความหนักแน่นจริงจัง, การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้น โดยถูกต้อง ด้วยความจริงใจมีด้วยกัน ๖ ประการคือ

(๑) สัตถุการวตา ความเคารพในพระศาสดา

(๒) ฆัมมการวตา ความเคารพในธรรม

(๓) สังฆการวตา ความเคารพในพระสงฆ์

(๔) สิกขาการวตา ความเคารพในการศึกษา

^{๕๐} อ.จ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๒๕๕/๖๕., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๔.

^{๕๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๖๗.

^{๕๒} อ.จ.จตุก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๓๒.

^{๕๓} อ.จ.น.ก. (ไทย) ๒๒/๓๐๓/๓๖๘.

(๕) อับปรมาทการวตา ความเคารพในความไม่ประมาท

(๖) ปฏิสันถารการวตา ความเคารพในปฏิสันถาร

๕) วิริยะ^{๕๔} คือ ความเพียร

๖) โสวจิตตตา^{๕๕} คือ ความเป็นผู้วางใจสอนง่าย รับฟังเหตุผล

๗) กตัญญูกตเวที^{๕๖} คือ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน

๘) อปจายนะ^{๕๗} คือ ความอ่อนน้อมต่อมตน

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักธรรมหรือคุณธรรมที่ศิษย์หรือนักเรียนจะพึงปฏิบัตินั้น จะต้องประกอบด้วย ขันติ-โสรัจจะ หิริ-โอตตปปะ อิทธิบาท ๔ สัทธัมมัสสวนะ การระบะ อปจายนะหรือความอ่อนน้อมต่อมตน ความกตัญญูกตเวที โสวจิตตตาหรือความเป็นคนวางใจ สอนง่ายและวิริยะ ก็เพื่อที่จะให้ศิษย์หรือนักเรียนได้มีหลักธรรมประจำใจเพื่อนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของศิษย์หรือนักเรียนให้ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวังจนนำไปสู่ความรู้คู่คุณธรรมได้

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับความสัมพันธ

๒.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ

แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ^{๕๘} เป็นความรู้เบื้องต้นที่ใช้เป็นแนวทางในการสร้างมนุษยสัมพันธ แบ่งออกเป็น ๓ แนวคิด คือ แนวคิดในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ แนวคิดในเรื่องของสังคมไทยและแนวคิดในเรื่องธรรมชาติขององค์การ ดังนี้คือ

๑) แนวคิดในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ได้แก่ ความแตกต่างระหว่างบุคคล การคำนึงถึงบุคคลในลักษณะผลรวม พฤติกรรมของมนุษย์ย่อมก่อให้เกิดขึ้นได้และจงใจได้ มนุษย์มีคุณค่าและศักดิ์ศรี มนุษย์มีความซับซ้อน มีรายละเอียด ดังนี้

(๑.๑) ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual differences) นอกจากบุคคล จะมีความคล้ายคลึงกันแล้ว บุคคลยังมีความแตกต่างกันมากมายหลายประการ เช่นรูปร่างหน้าตา การแสดงออก อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลมาจากพันธุกรรมส่วนหนึ่งและ

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๗/๒๖๔.

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๒๘๑.

^{๕๖} อัง.ทุก (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๕๗} คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง, หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักรวมชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๖.

^{๕๘} สมพร สุทัศน์ีย์, ม.ร.ว., มนุษยสัมพันธ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖.

ประสบการณ์อีกส่วนหนึ่ง ดังนั้น การเข้าใจตนเองและผู้อื่น นอกจากจะเข้าใจความคล้ายคลึงกันแล้ว ยังต้องเข้าใจเรื่องความแตกต่างของมนุษย์อีกด้วยจึงจะทำให้เราสามารถปฏิบัติต่อผู้อื่นได้ถูกต้อง เหมาะสมยิ่งขึ้นและก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

(๑.๒) การคำนึงถึงบุคคลในลักษณะผลรวม (A whole person) เราไม่อาจศึกษาบุคคลโดยการแยกศึกษาเป็นส่วนย่อย ๆ แต่ละส่วน แต่ต้องศึกษาทั้งกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ตลอดจนถึงสถานการณ์ที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่อีกด้วย ดังนั้น การที่ผู้บริหารจะมอบหมายงานให้บุคคลในองค์การมิใช่จะมอบหมายให้ตามความรู้ความสามารถแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ควรคำนึงถึงความพอใจที่บุคคลนั้นจะทำงานด้วย

(๑.๓) พฤติกรรมเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดขึ้นได้และจงใจได้ (A caused behavior) ทางจิตวิทยาเชื่อว่า พฤติกรรมเกิดจากความต้องการ ซึ่งถือว่าความต้องการเป็นแรงขับหรือแรงจูงใจภายในที่ทำให้เกิดพฤติกรรม นอกจากพฤติกรรมจะเกิดจากแรงจูงใจภายในแล้วเรายังสามารถทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมโดยใช้สิ่งจูงใจภายนอกได้ เช่น ให้อำนาจ คำชมเชย ให้ความรักความสนใจ ให้บริการที่ดีและอื่น ๆ สำหรับในองค์การถ้าผู้บริหารต้องการให้พนักงานมีความขยัน รักงาน ร่วมมือในการทำงาน ผู้บริหารก็วางเงื่อนไขโดยใช้รางวัลเป็นเครื่องล่อ เช่น เพิ่มเงินเดือนหรือโบนัสให้พนักงานที่ขยันทำงานหรือทำรายได้ให้แก่บริษัทในระดับสูง

(๑.๔) มนุษย์มีคุณค่าและศักดิ์ศรี (Dignity) มนุษย์ทุกคนเป็นคนมีคุณค่า มีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน ฉะนั้นการปฏิบัติต่อผู้ร่วมงานในองค์การควรเป็นไปในลักษณะของการยกย่องให้เกียรติ สุภาพ อ่อนน้อม ไม่วางอำนาจ หรือขู่บังคับ ผู้บริหารที่ฉลาดจะต้องตระหนักถึงเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะเราไม่อาจจะซื้อความร่วมมือได้ด้วยเงินเพียงอย่างเดียว

(๑.๕) มนุษย์มีความซับซ้อน (Complex) มนุษย์เป็นสัตว์ชั้นสูงที่มีความซับซ้อนและพฤติกรรมผันแปรอยู่ตลอดเวลาตามความต้องการหรือแรงจูงใจที่มีอยู่ นอกจากพฤติกรรมของมนุษย์จะผันแปรไปตามแรงจูงใจทั้งภายในและภายนอกแล้ว พฤติกรรมยังผันแปรไปตามเวลาและสถานการณ์ต่าง ๆ อีกด้วย บางครั้งจะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจภายนอกและแรงจูงใจภายในที่ทำให้เกิดพฤติกรรมซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น บุคคลพยายามเรียนหนังสือเพื่อให้ได้รับรางวัล ขณะเดียวกันการได้รับรางวัลเป็นการสนองความต้องการการยอมรับของสังคมด้วย

๒) แนวคิดในเรื่องลักษณะของสังคมไทย ลักษณะสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์สัมพันธ์มีหลายประการ เช่น เป็นสังคมที่เน้นตัวบุคคลมากกว่าปัญหา เป็นสังคมอำนาจนิยม อิศระนิยมหรือมีความเป็นปัจเจกชนนิยมลักษณะต่าง ๆ ได้มาจากผลงานวิจัยของชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีสาระโดยสังเขป ดังนี้

(๒.๑) เป็นสังคมที่เน้นตัวบุคคลมากกว่าปัญหาคือ คนไทยจะให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคลมากกว่าหลักการ ปัญหา หรือแนวคิด ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การที่บุคคล ๒ คน ถกเถียงกันในที่ประชุมเกี่ยวกับแนวคิดที่ไม่ตรงกัน เมื่อออกจากที่ประชุมก็โกรธเคืองกันเพราะคนไทยคิดว่า เมื่อเขาดำเนินหรือวิจารณ์แนวคิดของเราก็คือเขาวิจารณ์ตัวเรานั้นเอง ความคิดนี้เป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง

(๒.๒) เป็นสังคมอำนาจนิยม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจึงเป็นไปในลักษณะของผู้ใหญ่กับผู้น้อย ผู้น้อยจะต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ไม่ว่าผู้ใหญ่จะผิดหรือถูก ลักษณะของสังคมจึงเน้นระบบอาวุโส การติดต่อสัมพันธ์กันจึงเน้นในเรื่องอายุมากกว่าเพศ นอกจากนี้คนในสังคมมักจะยกย่องให้เกียรติผู้มีตำแหน่งสูง ในการแสดงความคิดเห็นหรือการโต้แย้งนั้นคนไทยถือว่าเป็นการไม่สุภาพและไม่บังควรที่จะแสดงความคิดเห็นโต้แย้งผู้มีตำแหน่งสูงกว่า การตัดสินใจที่มาจากเบื้องบนและเชื่อฟังจากเบื้องล่างจึงจะเป็นการแสดงความเคารพ การยอมรับอำนาจจากผู้มีอำนาจเหนือกว่าจึงเป็นเรื่องธรรมดาและเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทย

(๒.๓) สังคมไทยยึดถืออิสระนิยม คนไทยรักอิสรภาพและชอบทำสิ่งต่าง ๆ ตามสบาย ไม่ชอบมีกฎเกณฑ์มาบังคับ ไม่ชอบใครมาควบคุมมากนัก จึงอาจกล่าวได้ว่า มีความเป็น “ปัจเจกชนนิยม” คือเป็นตัวของตัวเองในระดับสูง

๓) แนวคิดในเรื่องธรรมชาติขององค์การ มีข้อสมมติฐานว่า องค์การมีธรรมชาติดังนี้

(๓.๑) องค์การเป็นระบบสังคม กิจกรรมทางสังคมภายในองค์การจึงอยู่ภายใต้กฎของสังคม การแสดงบทบาทและสถานภาพของบุคคลจึงต้องเป็นไปตามสังคม พฤติกรรมบางอย่างได้รับอิทธิพลจากกลุ่ม กลุ่มสังคมจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลเป็นอย่างยิ่ง

(๓.๒) องค์การเป็นศูนย์รวมความสนใจ องค์การเกิดขึ้นเพราะคนมีความสนใจร่วมกัน ในขณะที่เดียวกันบุคคลก็มีอิสระในการเลือกว่าจะเข้าร่วมในองค์การหรือไม่ ฉะนั้นผู้บริหารองค์การย่อมตระหนักในเรื่องการจูงใจให้บุคคลมีความสนใจนั้นคงอยู่ตลอดไป^{๕๕}

แนวคิดดังกล่าว จะเป็นแนวทางให้บุคคลในองค์การ ในสังคม ได้ตระหนักและใช้เป็นประโยชน์ในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งข้อคิดบางประการที่เราควรนึกอยู่เสมอก็คือ บางสิ่งบางอย่าง เหตุการณ์ ควรจะเป็นเช่นนั้น เราอย่าไปหวังมากนัก ควรยึดถือหลักพระพุทธศาสนาในเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี จะไม่เอาเปรียบหรือหากำไรจากผู้อื่น

^{๕๕} สมพร สุทัศน์ีย์, มนุษยสัมพันธ์, หน้า ๒๗-๒๘.

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์เป็นความรู้เบื้องต้นที่ใช้เป็นแนวทางในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ แบ่งออกเป็น ๓ แนวคิด คือ แนวคิดในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ แนวคิดในเรื่องของสังคมไทยและแนวคิดในเรื่องธรรมชาติขององค์กร

๒.๔.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์

ในแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษยสัมพันธ์นั้นประกอบด้วยทฤษฎีทัศนคติ (Attitude Theory) ทฤษฎีความสอดคล้อง (Consistency Theories) ทฤษฎีความสัมพันธ์ของบุคคล (Theory of Interpersonal Relations) ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Social Participation Theories) ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวมานี้มีส่วนที่จะช่วยเสริมสร้างการเกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับบุคคลต่าง ๆ ได้ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑) **ทฤษฎีทัศนคติ (Attitude Theory)** ในแนวคิดทฤษฎีทัศนคตินี้ Gordon Allport (๑๙๕๔) ได้ให้ความหมายของทัศนคติว่าเป็นภาวะความพร้อมทางด้านจิต ซึ่งเกิดขึ้นจากประสบการณ์ ภาวะความพร้อมนี้เป็นแรงที่จะกำหนดทิศทางของปฏิกิริยาของบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่น สิ่งของหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่าง ๆ ของบุคคลนั้นสร้างขึ้นหรือมีขึ้นจากการที่ได้พูดจากับสมาชิกในครอบครัวของตนและจากเพื่อนฝูง ทัศนคติสามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์โดยตรง ทัศนคติมีความสำคัญและมีอิทธิพลที่อาจจะทำให้บุคคลแสดงออกซึ่งพฤติกรรม คือความพร้อมที่จะกระทำหรือการร่วมมือ องค์ประกอบในการสร้างทัศนคติที่สำคัญ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

(๑) องค์ประกอบทางความคิด (Cognitive Component)

(๒) องค์ประกอบทางอารมณ์ (Affective Component)

(๓) องค์ประกอบทางพฤติกรรม (Behavioral Component)^{๖๐}

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทฤษฎีทัศนคตินั้นจะต้องมีองค์ประกอบในการสร้างทัศนคติอยู่ ๓ ประการคือ องค์ประกอบทางความคิด องค์ประกอบทางอารมณ์และองค์ประกอบทางพฤติกรรม

๒) **ทฤษฎีความสอดคล้อง (Consistency Theories)** ทฤษฎีนี้กล่าวว่า การที่บุคคลมีทัศนคติอย่างไรมันเกิดจากความสอดคล้องขององค์ประกอบของทัศนคติทั้งด้านความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึกและพฤติกรรม ส่วนองค์ประกอบใดเกิดความไม่สอดคล้องขึ้นก็จะทำให้องค์ประกอบอื่นเปลี่ยนไปด้วยและทัศนคติก็เปลี่ยนไปเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่า ความสอดคล้องเกิดขึ้นในลักษณะที่คงทัศนคติของตนไว้โดยไม่รับรู้ข้อมูลใด ๆ ที่จะทำให้เกิดการขัดแย้งขึ้นและจำแนก

^{๖๐}ทัศนีย์ ทองสว่าง, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐๒.

และเลือกรับเฉพาะข้อมูลที่สอดคล้องกับความรู้สึกและความคิดของตนและเปลี่ยนทัศนคติไปตามข้อมูลที่ได้รับ

๓) ทฤษฎีความสัมพันธ์ของบุคคล (Theory of Interpersonal Relations)

Heider (๑๙๕๘) ได้อธิบายถึงสัมพันธภาพระหว่างบุคคลต่อบุคคลอื่นจะมีผลต่อการกระทำและความคิดของบุคคล ในการศึกษาของ Heider นั้น สิ่งที่เขานำมาใช้ในการอธิบายถึงสัมพันธภาพระหว่างบุคคล คือความเชื่อหรือค่านิยมจะเป็นตัวนำพฤติกรรมจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง เขากล่าวว่าถ้าความเชื่อของคนหรือแนวทางที่จะบอกถึงอนาคตของคนได้ ความเชื่อนั้นจะสามารถอธิบายความคาดหมายและการกระทำของเขาได้เช่นเดียวกัน

ภาษา คือแนวของความคิด กล่าวคือ ภาษาจะเป็นสัญลักษณ์หรือสื่อของสัมพันธภาพระหว่างบุคคล

จากการศึกษาของ Heider พบว่า สัมพันธภาพระหว่างบุคคลอันมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้^{๖๐}

- (๑) ความเข้าใจต่อบุคคลอื่น (Perceiving the Other Person)
- (๒) ความเข้าใจของบุคคลอื่น (The Other Person As perceiver)
- (๓) การวิเคราะห์พฤติกรรมหรือการกระทำในขณะที่มีสัมพันธภาพ (The Native analysis of Action)
- (๔) การมีผลตอบแทนในขณะที่มีสัมพันธภาพกับผู้อื่น (Desire and Pressure) คือมีความปรารถนาและความพอใจ
- (๕) สิ่งแวดล้อม (Environmental Effect) ที่มีผลต่อสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Relations)
- (๖) อารมณ์ ความรู้สึก หรือเจตคติ (Sentimental)
- (๗) ความคาดหวังและค่านิยม (Ought and Vale)
- (๘) การขอร้องและการบังคับที่มีผลต่อสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Request and Command)
- (๙) การคำนึงถึงประโยชน์และโทษ หมายถึงผลที่จะได้รับ (Benefit and Ham)
- (๑๐) การเกิดผลต่อคนส่วนใหญ่ ซึ่งมีผลต่อสัมพันธภาพระหว่างบุคคล เช่นเดียวกัน (Reaction to the Lot of the Other Person)

^{๖๐} ทัศนีย์ ทองสว่าง, สังคมวิทยา, หน้า ๓๐๔.

๔) ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Social Participation Theories) Reeder (๑๙๔๗) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทางสังคม คือ การมีส่วนร่วมในการพบปะสังสรรค์ทางสังคม (Social Interaction) ซึ่งรวมถึงการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

Anderson (๑๙๕๓) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางสังคมไว้ว่า “การมีส่วนร่วมทางสังคม คือ การที่บุคคลร่วมทำกิจกรรมกับผู้อื่นในสมาคมด้วยการอาสาสมัครโดยตรง และการเข้าร่วมกิจกรรมของสมาคมก็เป็นไปด้วยความสมัครใจ”^{๖๒}

โดยปกติแล้วการที่คนมารวมกันเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างนั้น อาจมีแรงพลังผลักดัน หรืออาจถูกบังคับให้เข้าร่วม การบังคับให้เข้าร่วมกิจกรรมไม่ถือเป็นการมีส่วนร่วมทางสังคม แนวความคิดของการมีส่วนร่วมทางสังคมนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับแนวความคิดของการพัฒนา

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษยสัมพันธ์นั้นประกอบด้วย ทฤษฎีทัศนคติ ทฤษฎีความสอดคล้อง ทฤษฎีความสัมพันธ์ของบุคคล ทฤษฎีการมีส่วนร่วม จากแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวมานี้มีส่วนในการเสริมสร้างพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งกันและกัน ในทางที่ถูกต้อง สร้างสรรค์ ติงามได้ ที่เรียกว่ามนุษยสัมพันธ์ ที่ดีหรือความสัมพันธ์ที่ดีนั่นเอง

๒.๕ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถานศึกษาในปัจจุบัน

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในแต่ละสถาบันแต่ละองค์การนั้นเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการที่บุคคลในแต่ละกลุ่มแต่ละสังคมจะเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย การที่จะสร้างความสัมพันธ์กับใครคนใดคนหนึ่งก็เป็นการยากมิใช่น้อยอยู่แล้ว แต่ในระดับองค์การอันเป็นจุดศูนย์กลางของคนหลายระดับ ยิ่งจำนวนมากก็ยิ่งเพิ่มความยุ่งยากมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมาก มนุษยสัมพันธ์ก็ยิ่งมีความจำเป็นมากขึ้นเท่านั้น แต่จะด้วยวิธีใดนั้นขึ้นอยู่กับกลุ่มคนในแต่ละสังคมแต่ละองค์การ ในงานวิจัยนี้จะทำการศึกษาเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถานศึกษาอันได้แก่ ครู กับ นักเรียน เท่านั้น

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถานศึกษา ได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง ครู อาจารย์ กับนักเรียน นักศึกษา การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครู อาจารย์ด้วยกัน มีรายละเอียดดังนี้

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๕.

๒.๕.๑ วิธีที่นักเรียน นักศึกษาสร้างความสัมพันธ์กับ ครู อาจารย์ มีดังนี้

๑) แสดงความเคารพ นักเรียน นักศึกษาซึ่งได้ชื่อว่าเป็นลูกศิษย์ ควรแสดงความเคารพและมีสัมมาคารวะ เช่น ขณะที่นักเรียน นักศึกษานั่งอยู่ เมื่อครู อาจารย์เดินผ่านมาต้องยืนต้อนรับ กล่าวคำสวัสดิ์ เมื่อพบกับครู อาจารย์ครั้งแรกในวันนั้นควรยกมือไหว้ แสดงความเคารพ และทักทายปราศรัย ถ้าครู อาจารย์เดินสวนทางมาต้องหลีกทางให้ และควรให้ครู อาจารย์เดินไปก่อน เมื่อท่านเดินตามหลังมา

๒) ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่หน้าบึ้งหน้าอ แม้จะรู้สึกไม่พอใจก็ไม่ควรแสดงอารมณ์

๓) ควรทักทายปราศรัยและไต่ถามเพื่อแสดงน้ำใจ

๔) ให้ความช่วยเหลือ นักเรียน นักศึกษาที่ที่จะต้องช่วยเหลือภารกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ ของครู อาจารย์ เช่น ลบกระดานดำ เคลื่อนย้ายสิ่งของภายในห้องเรียน หรือทำสิ่งอื่น ๆ เมื่อครู อาจารย์เรียกใช้ให้ไว้วาง

๕) แสดงความมีน้ำใจ การมีน้ำใจคือการช่วยเหลือโดยไม่ต้องขอร้อง เช่น เห็นครู อาจารย์ ถือสิ่งของเดินมาก็ตรงเข้าไปช่วยเหลือ เป็นต้น

๖) สนใจเรียน ตั้งใจเรียน เอาใจใส่บทเรียนอย่างสม่ำเสมอ

๗) มีความขยันหมั่นเพียร

๘) มีความอดทนต่อความยากลำบาก

๙) เข้าห้องเรียนตรงเวลา

๑๐) เชื่อฟังคำสั่งสอน ไม่คือคิ่ง

๑๑) ส่งการบ้านตรงเวลา

๑๒) มีสัมมาคารวะทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๑๓) ไม่นินทาว่าร้าย

๑๔) เมื่อไม่เข้าใจก็ควรซักถามเพื่อทำความเข้าใจ

๑๕) เข้าใจและเห็นใจในความเหนื่อยยากของครู อาจารย์

๑๖) ควรจะแสดงความคิดเห็น หรือให้ข้อเสนอแนะที่มีประโยชน์

๑๗) มีความจริงใจ

๑๘) มีความกตัญญู

๑๙) มีความซื่อสัตย์

๒๐) มีความเกรงใจ ไม่พุดจาก้ำว้าว

๒๑) สุภาพอ่อนโยนต่อครู อาจารย์

๒๒) ปฏิบัติตัวต่อครู อาจารย์สม่ำเสมอ^{๖๓}

๒.๕.๒ วิธีที่ครู อาจารย์สร้างความสัมพันธ์กับนักเรียน นักศึกษา มีดังนี้

๑) ยิ้มแย้มแจ่มใส เมื่อเข้าห้องเรียนควรยิ้มแย้มแจ่มใส ทักทายปราศรัยกับนักเรียน นักศึกษาตามต้องการ

๒) แสดงความรักความห่วงใย เช่น ถามไถ่ทุกข์สุขของผู้ที่ขาดเรียน มิใช่ถามเพื่อจับผิด

๓) ตั้งใจสอน ไม่คอร์รัปชั่นเวลา และสอนวิชาความรู้ให้โดยไม่ปิดบัง

๔) มีความยุติธรรม ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

๕) ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี เช่น เข้าห้องเรียนตรงเวลา มีระเบียบวินัย

๖) มีความยืดหยุ่น คือ ไม่เข้มงวดกวัดขั้นจนเกินไป

๗) เข้าใจพัฒนาการของนักเรียน นักศึกษา และสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการ

๘) ไม่แสดงความรังเกียจเคียดจันท์นักเรียน นักศึกษา ไม่ว่าเขาจะเป็นคนเชื้อชาติใด หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจเช่นใด

๙) ให้ความช่วยเหลือ อนุเคราะห์แก่นักเรียน นักศึกษาที่มีปัญหาอื่น ๆ นอกเหนือจากปัญหาทางการเรียน ไม่ว่านักเรียน นักศึกษากำลังเรียนอยู่หรือออกไปแล้ว

๑๐) จัดแบ่งเวลาให้นักเรียน นักศึกษาได้เข้าพบ ได้อย่างมีระบบ

๑๑) ไม่นินทาว่าร้ายนักเรียน นักศึกษาของตน

๑๒) ยกย่องชมเชยให้ปรากฏแก่เพื่อผู้และชุมชน^{๖๔}

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครู อาจารย์ กับ นักเรียน นักศึกษาในสังคมปัจจุบันถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก เพราะทุกวันนี้ครู อาจารย์ กับนักเรียน นักศึกษาแทบจะกล่าวได้ว่า ไม่ค่อยให้ความสำคัญในเรื่องมนุษยสัมพันธ์เท่าที่ควร ซึ่งในสังคมไทยถือว่าครู อาจารย์ มีอำนาจเหนือกว่านักเรียน นักศึกษา บางครั้งครู อาจารย์ก็ใช้อำนาจเกินขอบเขต ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครู อาจารย์ กับนักเรียน นักศึกษาเสื่อมคลายลง ดังนั้น เพื่อให้ครู อาจารย์ กับนักเรียน นักศึกษามีความสัมพันธ์กันในทางที่ดี ควรปฏิบัติตนตามวิธีการดังกล่าว

^{๖๓} คำรงค์ศักดิ์ ชัยสนิทธิ, มนุษยสัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วังอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔๐-๓๔๑.

^{๖๔} คำรงค์ศักดิ์ ชัยสนิทธิ, มนุษยสัมพันธ์, หน้า ๓๔๑-๓๔๔.

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถานศึกษา ได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง ครู อาจารย์ กับนักเรียน นักศึกษา การสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง ครู อาจารย์ด้วยกัน เพื่อให้ความสัมพันธ์กันในทางที่ดีงาม ที่ถูกต้องจำต้องควรฝึกปฏิบัติตามวิธีการปฏิบัติตนกับบุคคลอื่น ๆ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

๒.๖ หลักความสัมพันธ์หรือหลักมนุษยสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักการในการดำเนินชีวิตที่มั่นคง โดยเฉพาะหลักการที่ช่วยสร้างให้สังคมมีความสุข เมื่อมนุษย์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อย่างถูกต้องแล้ว ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้อย่างปลอดภัยและมีความสุข สิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์มีความสุขสงบได้ก็คือ หลักการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในแต่ละสังคม ซึ่งพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักการสร้างความสัมพันธ์โดยใช้หลักธรรมในการสร้างความสัมพันธ์ได้อย่างลงตัว

๒.๖.๑ หลักมนุษยสัมพันธ์หรือหลักความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา

ในการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงใช้หลักมนุษยสัมพันธ์เป็นปฐมแห่งการประกาศพระพุทธศาสนา กล่าวคือก่อนจะทรงเทศนาหรือสั่งสอนผู้ใดก็จะทรงตรวจสอบความพร้อมของผู้คนนั้น ภูมิหลังของผู้คนนั้น ซึ่งเรียกว่า “ตรวจดูอุปนิสัย” เพื่อให้เกิดผลแก่ผู้นั้นอย่างแท้จริง ซึ่งหลักมนุษยสัมพันธ์ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ

“การทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ลุล่วงสมบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท”^{๖๕}

ข้อนี้แสดงให้เห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อผู้อื่น ๓ สถานะ คือ

๑) โลกัตถจริยา (Conduct for the well-being of the world)

พระพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก ในฐานะที่ทรงเป็นสมาชิกของโลกคนหนึ่ง จึงทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก เสด็จไปสั่งสอนธรรมแก่คนทั้งหลายเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในปัญหาชีวิตและวิธีแก้ไขปัญหานั้น

๒) ญาติัตถจริยา (Conduct for the benefit of his relations)

พระพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่พระญาติตามฐานะ ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ ในฐานะทรงเป็นสมาชิกของราชตระกูลศากยะที่เหมาะสม

^{๖๕}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๓/๑๘๐.

๓) พุทธจริยา (Beneficial conduct as functions of the Buddha)

พระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เช่นทรงวางระเบียบการปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันของปัจเจกชน จนถึงสังคมของพุทธบริษัท ^{๕๖}

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า มนุษยสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนานั้นเริ่มมีมาแต่ครั้งพุทธกาล และพระพุทธองค์ก็ทรงใช้เพื่อการประกาศพระพุทธศาสนาได้อย่างดีก็คือ พุทธจริยา ๓ นั้นเอง

๒.๖) หลักธรรมที่ส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา

หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับมนุษย์มาก นับได้ว่าคำสอนของพระพุทธองค์เป็นพื้นฐานของมนุษยสัมพันธ์ ศาสนาสอนให้คนเป็นคนดีมีความประพฤติดี จะทำให้สังคมสงบสุขไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ส่วนมนุษยสัมพันธ์เน้นที่พฤติกรรมและความต้องการของมนุษย์ การศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและความต้องการจะทำให้เข้าใจมนุษย์ เพื่อจะได้ปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องและเหมาะสม หลักธรรมที่เกี่ยวกับการสร้างมนุษยสัมพันธ์ตามหลักพระพุทธศาสนา มีดังนี้

๒.๖.๑) หลักธรรมที่ใช้สร้างตนเองให้เป็นศูนย์แห่งความรักกับคนอื่น

วิธีทำให้ผู้อื่นรักตามแบบพุทธวิธีคือจะต้องทำตัวเองให้เป็นคนน่ารัก เป็นที่ไว้วางใจ ซึ่งจะทำให้ได้โดยปฏิบัติตามหลักธรรมบางประการ คือ

๑) เบนยวจีต ^{๖๗} เป็นข้อห้ามเพื่อมุ่งสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกับคน คนกับสังคม และสังคมกับสังคม โดยการละเว้นจากการทำชั่ว ทั้งทางกาย วาจา และใจ คนในสังคมจะสร้างความทุกข์ให้เกิดแก่กัน ๓ ทาง คือ

(๑) ทางกาย

- เบียดเบียน รังแก ทำร้ายร่างกายไม่มีความปลอดภัยในชีวิต
- ประทุษร้ายทางทรัพย์สิน
- ประพฤติผิดในกาม

^{๕๖} พ.ปฏิ. (ไทย) ๓๑/๔๔๕/๓๒๕., พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๔.

^{๖๗} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๒/๒๖๔.

(๒) ทางวาจา

- ไม่จริงใจในการสนทนา
- ยุยงส่งเสริมให้เกิดความแตกร้าว
- ใช้ถ้อยคำก้าวร้าว รุกราน ทำลายน้ำใจต่อกัน
- เพื่อเจ้อ เหลวไหล ไม่มีสาระ

(๓) ทางใจ

- ความโลภ อยากรไ้ของคนอื่น
- โทสะ ประทุษร้าย อาฆาตพยาบาทต่อกัน
- มิจฉาทิฏฐิ เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

๒) เบญจธรรม หรือกัถยาณธรรม^{๖๘} เป็นธรรมที่เกื้อกูลต่อการรักษาเบญจศีล ประกอบด้วยคุณธรรม ๕ ประการ คือ

(๑) เมตตากรุณา ความรักใคร่ปรารถนาดีให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญและสงสารคิดช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์

(๒) สัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพสุจริต

(๓) กามสังวร ความสำรวมในกาม ระมัดระวัง รู้จักยับยั้งควบคุมตนเอง ไม่ล่วงละเมิดผิดลูกผิดเมียของผู้อื่น

(๔) สัจจะ พูดความจริง มีความซื่อตรง ไม่พูดให้เกิดโทษ

(๕) สติ สัมปชัญญะ ความระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอว่าสิ่งใดควรทำ ไม่ควรทำ

สังคมาใดที่หมู่ชนปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าวข้างต้น สังคมนั้นจะมีแต่ความสงบสุข ไม่มีความหวาดระแวงในกันและกัน มนุษย์สัมพันธ์ย่อมเกิดขึ้น

๓) อุปกิเลส^{๖๙} เครื่องเศร้าหมองภายใน หมายถึง ความน่าเสียด ซึ่งเกิดขึ้นภายในตัวของเราเอง เปรียบเสมือนสนิมที่กัดกินใจให้กร่อนและเศร้าหมองเสมอ มี ๑๖ อย่าง คือ

(๑) อภิชฌาวิสมโลภะ ความอยากได้ทุกวิถีทาง แม้ทุจริตก็ไม่ละเว้น

(๒) พยาบาท ความคิดแก้แค้นโดยวิธีทำลายเขา

^{๖๘} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๓๘/๓๖๑., พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

^{๖๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๓/๖๕.

- (๓) โกรธ ความขุ่นเคือง เตือดดาลใจ
- (๔) อุปนาหะ ความผูกโกรธ (ผูกใจเจ็บ) ขุ่นเคือง ไม่มีวันจบสิ้น
- (๕) มัถะ ความลบหลู่คุณท่านหรือดูถูกเขา
- (๖) ปลาสะ ตีตนเสมอท่าน ขาดสัมมาคารวะ
- (๗) อิศสา ไม่อยากเห็นใครได้ดีกว่าตน
- (๘) มัจฉริยะ ความตระหนี่ใจแคบ
- (๙) มายา ความเจ้าเล่ห์
- (๑๐) สาถะยะ ความโอ้อวดตน
- (๑๑) ถัมภะ ความดื้อ กระจ้าง
- (๑๒) สारัมภะ ความแข่งดี
- (๑๓) มานะ ความถือตัว
- (๑๔) อติมานะ ความดูหมิ่นท่าน ถือตัวยิ่ง
- (๑๕) มทะ ความมัวเมา หมกมุนใจ
- (๑๖) ปมาทะ ความประมาท เลินเล่อ ขาดสติ

บุคคลใดสามารถละเว้นได้ซึ่งอุปกิเลส ก็จะทำให้จิตใจมีแต่ความแจ่มใส ผ่องแผ้ว
ทั้งกาย วาจา และใจ มีเสน่ห์ เป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป

๔) อบายมุข^{๑๐} ทางวิบัติที่เป็นตัวทำลายบุคลิกภาพของบุคคลให้หมดไป ประกอบด้วย
อบายมุข ๔ และ อบายมุข ๖

อบายมุข ๔ ความเป็นนักเลงหญิง นักเลงสุรา นักเลงการพนัน คบคนชั่ว
เป็นมิตร ส่วนอบายมุข ๖ นั้น ประกอบด้วย การดื่มน้ำเมา การเที่ยวกลางคืน การเที่ยวดูการละเล่น
การเล่นการพนัน การคบคนชั่วเป็นมิตร เกียรติร้ายการทำงาน

๕) ขันติ - โสรัจจะ^{๑๑}

(๑) ขันติ หมายถึง ความอดทน มี ๓ ลักษณะ คือ อดทนต่อความโกรธ
ความหยาบคาย ไม่น่ารัก อดทนต่อความยากลำบาก เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า อดทนต่อทุกขเวทนา
ไม่แสดงอาการกระสับกระส่าย หรือร้องครวญครางโวยวาย

^{๑๐} อก.อุฎทก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๒. , ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓-๒๕๓/๒๐๒-๒๐๓.

^{๑๑} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๑๐/๑๑๘.

(๒) โสรัจจะ คือ ความสงบเสงี่ยม ทำใจให้เข้มแข็ง เมื่อบุคคลใดสามารถอดทนต่ออำนาจแห่งกิเลส ย่อมไม่แสดงกิริยาที่ไม่สมควรให้ปรากฏ และเมื่อมีโสรัจจะ จะช่วยควบคุม ย่อมเกิดความงามทั้งกาย วาจา ใจ ซึ่งจะเป็นที่รักใคร่ นับถือ แก่ผู้ที่ได้พบเห็น

๖) หิริ - โอตตัปปะ^{๖๒}

(๑) หิริ คือ ความละอายแก่ใจ ไม่อาจทำผิด ทำชั่ว ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง

(๒) โอตตัปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อบาป ต่อความทุกข์และความเสื่อมอันเป็นผลจากการทำความชั่ว

คุณธรรมทั้งสองประการนี้รวมเรียกว่า “โลกบาลธรรม” แปลว่า ธรรมคุ้มครองโลก คือ ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เคอะคร้อน และไม่สับสนวุ่นวาย

๗) ความสันโดษ^{๖๓} หมายถึง ความพอใจในสิ่งที่ต้องการ ซึ่งมี ๓ ลักษณะ คือ

(๑) ยินดีในสิ่งที่ตนได้

(๒) พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่แล้ว เป็นของของเราแล้ว

(๓) ยินดีตามสมควร ซึ่งพระพุทธองค์ทรงวางเกณฑ์ไว้ ๓ ประการ คือ

-ควรแก่ฐานะ คือ รู้จักฐานะของตน มีความเป็นอยู่ตามอัธยาศัย

-ควรแก่สมรรถภาพ ควรแก่ความสามารถของตนเอง กำลังความรู้

กำลังกาย มักจะตีราคาตัวเอง คิดว่าคนอื่นทำได้ เราก็ต้องทำได้

-ควรแก่ศักดิ์ศรี หรือตามภูมิศีลธรรม หมายถึง ของใดก็ตามที่เราได้มาแล้ว

ทำให้เสียเกียรติ เสียศักดิ์ศรี หรือเสื่อมเสียทางศีลธรรม เช่น การจ้อ โกง การรับสินบน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีธรรมอื่นอีก เช่น การมีสัมมาคารวะ การมีปฏิสันถารและสติซึ่งเป็นธรรมที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพดี น่ารัก เป็นที่เลื่อมใสศรัทธา เป็นที่รักเคารพแก่ผู้ที่พบเห็น

๒.๗.๒ หลักธรรมที่ใช้สร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม

๑) พรหมวิหาร ๔^{๖๔} เป็นหลักธรรมสำหรับผู้บริหารหรือปกครอง ประกอบด้วย

(๑) เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ผู้ที่มีเมตตา ใบน้ำ

จะอ้อมเอิบ มีพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งว่า เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก ที่ใดมีเมตตา ที่นั่นมีแต่ความสงบสุข

^{๖๒} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๒๕๕/๖๕., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๕.

^{๖๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๕๓., ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๘๘.

^{๖๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

(๒) **กรุณา** คือ ความสงสารคิดจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เมื่อเห็นผู้ใดตกอยู่ในความทุกข์ ความไม่สบายใจ ก็มีจิตคิดจะช่วยเหลือให้เขาพ้นทุกข์

(๓) **มุทิตา** คือ ความรู้สึกพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จหรือความสมหวัง

(๔) **อุเบกขา** คือ ความวางเฉย เป็นกลาง ไม่กล่าวซ้ำเติมเมื่อเห็นผู้อื่นประสบความล้มเหลวในกิจการต่าง ๆ ต้องรู้จักวางตัว ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ร้ายต่าง ๆ^{๑๕}

๒) **สังคหวัตถุ ๔**^{๑๖} หมายถึง ธรรมอันเป็นเครื่องช่วยเหลือกัน เป็นธรรมที่ ยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ต่างคนต่างนิยมชมชอบ ทำให้สัมพันธ์ภาพแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ประกอบด้วยธรรมะ ๔ ประการ คือ

(๑) **ทาน** การให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ มีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ
- ให้เพื่ออนุเคราะห์ผู้ยากจน อดอยาก ขัดสน การให้ชนิดนี้ผู้ให้ ใ้บุญคุณ
- ให้เพื่อสงเคราะห์แก่ญาติมิตร คนเสมอกัน การให้ชนิดนี้เพิ่มความสนิทสนมกลมเกลียวกันยิ่งขึ้น

- ให้เพื่อบูชา การให้แก่ผู้ใหญ่ที่มีบุญคุณ หรือผู้ที่มีคุณความดีสูงกว่าเรา การให้แบบนี้ย่อมได้รับความเมตตา

ฉะนั้นการให้ปันสิ่งของแก่คนที่ควรให้ปันจึงเป็นเครื่องผูกไมตรีกันได้แน่นแฟ้นและเป็นการผูกน้ำใจกันในระยะแรก

(๒) **ปิยวาจา** การเจรจาต่อกันด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนหวาน การพูดดีนั้นเป็นสิ่งกลางในการสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับผู้ที่ได้พบเห็น

(๓) **อัตถจริยา** การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ ก่อให้เกิดความรักใคร่ชอบพอกับผู้ที่เราช่วยเหลือ ตรงกันข้าม ถ้าเราเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่ยอมทำประโยชน์ให้แก่ใคร ไม่ช้าคนก็ไม่อยากคบหาสมาคมด้วย

(๔) **สมานัตตตา** คือการทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ถือตัวหรือว่าเย่อหยิ่งจองหอง เคยประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร ก็ปฏิบัติตนอย่างนั้น แม้เมื่อมีลาภ ยศ ตำแหน่งสูงขึ้นก็ไม่ลืมตัวลืมเพื่อนฝูง ควรวางตัวให้เหมาะสม

สังคหวัตถุ ทั้ง ๔ ประการดังกล่าวมานี้ นับว่าเป็นธรรมที่ใช้เป็นศิลปะในการครองใจคน เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งให้คนรักใคร่นับถือ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังมีการเปรียบเทียบว่า

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

^{๑๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒., ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๓๑๓/๒๕๕.

สังคหวัตถุธรรมนี้ เปรียบเสมือนเป็นพระเครื่องที่ก่อให้เกิดเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี และแคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งหลาย ดังคำกล่าวที่ว่า พระธรรม แล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่มไม้ใหญ่ป้องกันคน มิให้เปียกฝนและยังได้ชื่อว่าเป็นศิลปะในการครองรัก เป็นพุทธวิธีในการครองใจคน โดยไม่ต้องซื้อหา ซึ่งเป็นวิธีการผูกมิตรที่ดีที่สุด

๓) **อิทธิบาท ๔**^{๓๓} เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยตนเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ธรรมที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติประสบผลสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวัง ประกอบด้วย

- (๑) **ฉันทะ** ความพอใจ คือการสร้าง ความพอใจในสิ่งที่เราจะทำ
- (๒) **วิริยะ** ความเพียร คือการใช้ความเพียรพยายามทำให้สำเร็จไม่เกียจคร้าน
- (๓) **จิตตะ** ความสนใจ มีความสนใจ ฝักใฝ่ ตั้งใจจริงจังกับสิ่งที่ทำ
- (๔) **วิมังสา** ไคร่ครวญ ไคร่ครอง มุ่งทำด้วยปัญญาด้วยความรอบคอบ

อิทธิบาทธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ วิเคราะห์ให้ทราบถึงรายละเอียดถึงสาเหตุและผลอันจะเกิดและจะได้รับจากการกระทำนั้น

๔) **นรवासธรรม ๔**^{๓๔} เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือน นรवासธรรมย่อมส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขทั้งในครอบครัวและกับบุคคลทั่วไป ช่วยป้องกันมิให้เกิดการทะเลาะวิวาทแตกแยกกัน ประกอบด้วย

(๑) **สัจจะ** ความซื่อสัตย์ต่อกัน หมายถึงความจริงใจต่อกัน การกระทำที่ตรงไปตรงมา ไม่บิดเบือนไปจากความจริง คนที่ประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ย่อมเป็นที่รัก เคารพนับถือของคนทั่วไป

(๒) **ทมะ** การรู้จักข่มจิตใจของตนเอง คือการหักห้ามใจ เช่น หักห้ามความรู้สึกลอยไปได้ ความโกรธ ความหลงระเริงไปตามสิ่งที่ชั่วร้าย หรือถูกคนอื่นขู่ให้โกรธ เยาะเย้ย ด่าทอหรือทำร้ายต่าง ๆ ก็ใช้ทมะข่มใจไว้ ไม่แสดงอาการได้ตอบออกมา ทมะส่วนใหญ่จะหมายถึงเรื่องที่เกิดจากตัวเอง

(๓) **ขันติ** ความอดทน การอยู่ร่วมกันในสังคมจะมีการกระทบกระทั่งกันอยู่ตลอดเวลา เราจำเป็นต้องอดทนต่อคำพูดที่ไม่ถูกหู หรือการกระทำที่ก้าวร้าว หรือหยาบคาย รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว โดยยึดหลักที่ว่า แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร ขันติต่างจากทมะตรงที่อดทนจากสิ่งกระทบที่มาจากภายนอก

^{๓๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๓๔}ดี.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖. , ชุ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

(๔) **จาคะ** คือการเสียสละเวลา การเสียสละเงินทอง เวลา สิ่งของ และความสุขส่วนตัว เพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขและพ้นทุกข์ได้ แสดงถึงความไม่เห็นแก่ตัวย่อมจะเป็นที่ชื่นชอบแก่บุคคลทั่วไป

๕) **สัปปริยธรรม ๗**^{๗๖} คือหลักธรรม ๗ ประการของคนดี ซึ่งจะทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติได้รับความสุข ความเจริญก้าวหน้า เป็นที่รักใคร่ของบุคคลทั่วไป คือ

(๑) **ธัมมัญญตา** การเป็นผู้รู้จักเหตุ ทางศาสนา ท่านยกตัวอย่างว่า รู้จักสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ ใช้กับการเข้าสังคัมได้ว่า กิริยา วาจาของคนอาจบันดาลให้เกิดสุข ทุกข์ แก่กันและกันได้ แม้แต่การแต่งกายอยู่บนตัวเราแท้ ๆ ยังทำให้ผู้พบเห็นเกิดอารมณ์ได้ รู้ว่าตัวเองเป็นคนปากอยู่ไม่สุข ชอบนินทาคนอื่น เมื่อเข้าไปในกลุ่มที่ชอบเรื่องนินทา ก็อดใจไว้ได้ เพราะรู้ว่า คำพูดเพียงสองสามคำที่ออกมาจากปากเรา จะทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์ เป็นตัวหนึ่งของการรู้จักเหตุ ผลดีจะเกิดแก่ตัวเองและผู้อื่น

(๒) **อิตถัญญตา** การเป็นผู้รู้จักผล ข้อนี้เนื่องมาจากรู้จักเหตุ เมื่อได้รับผลอันใดแล้ว ผลมาจากเหตุ นั้น ๆ เหตุที่เราคิดอาจจริงหรือไม่จริงก็ได้ เช่น เห็นผู้หนึ่งกิริยา วาจา ก้าวร้าวหนัก ไม่อยากคบหาสมาคมด้วย เรารู้เพราะเขามีฐานะครอบครัวแตกแยก เขาอยู่กับพ่อเขา โหยหาความรักความอบอุ่นในครอบครัว เมื่อไม่ได้ก็กลายเป็นคนไม่มีความรักให้ใคร เมื่อรู้เหตุแห่งพฤติกรรมของเขาแล้ว เราเห็นผลอันเนื่องมาจากเหตุ นั้น เราหยิбы้นความรักให้เขา และจะ ได้ความรักตอบแทน

(๓) **อิตถัญญตา** การรู้จักตัวเอง เป็นธรรมชาติของคนที่มีมักจะเห็นตัวเองเป็นใหญ่ กิดอะไรเข้าข้างตนเองทั้งนั้น พระท่านว่า อิตตาโต ยากที่คนจะทำความรู้จักกับตัว และยอมรับสภาพความเป็นจริงของตัวเอง ความคิดนี้ทำให้คนไม่สามารถปรับตัวให้พอดีแก่บุคคล โอกาสและสถานที่ เมื่อเด็กเป็นลูกคนเดียวของพ่อแม่ ใหญ่คับบ้าน เมื่อมาอยู่โรงเรียนจะทำเช่นนั้น อีก ใครเขาจะยอม เบ่งหนักเข้า ปรับตัวไม่ได้ กลายเป็นหมาหัวเน่า เข้ากับเพื่อนไม่ได้ ผู้ใหญ่ที่มีลักษณะเหมือนเด็กที่ยกมาเป็นตัวอย่างก็มีอยู่มาก เป็นประเภทหลงตัวเอง ทำให้ใหญ่เสียจนเคยตัว ทำให้เข้าสังคัมไม่ได้

(๔) **มัตถัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักประมาณ มีสิ่งใดในโลกนี้บ้างที่ไม่ต้องการความพอเหมาะพอควร เสียจนตรึงที่ค้างกินไปก็ไม่ไพบเพราะ พุดเก่ง พุดดี พุดมากไป คนก็เบื่ออะไรที่พอดีพอดีทั้งนั้น คำก็บอกความหมายอยู่ในตัวแล้วว่าพอจึงจะดีมีความสุขอ่อนนุ่มเป็น

^{๗๖} อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

ลักษณะดี แต่ถ้าเป็นผู้ไม่ค่อยค่อยก้มประนมกรเสีจนผู้ใหญ่อื่น ก็ไม่เป็นคุณแก่ตนเพราะมากเกินไป เว้นเสียแต่เราได้ศึกษาผู้ใหญ่คนนั้นแล้วว่าท่านชอบให้ทำอย่างนั้นมาก ๆ มากของเราคือความพอดีของท่าน ผลประโยชน์เป็นเรื่องของการรู้จักบุคคล เราชอบได้มาก ๆ ก็ให้เขามากเช่นกัน

(๕) **กาลัญญตา** เป็นผู้รู้จักกาลเวลา เวลาเป็นข้อจำกัดของทุกกิจกรรม เราเป็นคนสนุกสนาน มีอารมณ์ขันอยู่เป็นนิจ อยู่ท่ามกลางเพื่อนฝูง เพื่อนเฮฮาหัวเราะ ในบางเวลา อารมณ์ขันไม่เป็นที่ต้องการของสังคม เขากำลังประชุมกันเป็นเรื่องราว เราเห็นเขาเคร่งเครียด จึงปล่อยใจออกมาเพื่อให้เขาจำขึ้น แต่เขากลับไม่มีอารมณ์ขัน กลับเห็นว่าเราไม่รู้จักกาลเทศะ การไม่รู้จักกาลเวลาอันสมควรในการประกอบกิจนั้น ๆ ฆ่าคนมามากแล้ว

(๖) **ปริสัญญตา** เป็นผู้รู้จักชุมชน หมายความว่า เมื่อเข้าไปในที่ใด ให้ปรับ ภิรยาจากความประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามชุมชนนั้น เป็นนักพัฒนาชุมชน เข้าไปปฏิบัติการตาม หมู่บ้าน ไม่รู้จักหมู่บ้านนั้นก่อนทำงานไม่สำเร็จ ออกงานสังคมเป็นอย่างไร ชาวบ้านจัดงานบวช ให้ลูกชาย เขาเชิญไปเป็นแขก ผู้รับเชิญแต่งตัวเป็นลูกหลงโรง หรือฝรั่งหลงถิ่น พูดจาฝรั่งคำไทยคำ เข้าสังคมชาวบ้านไม่ได้ ภาษาไทยเหมือนกัน แต่ฟังดูเหมือนพูดกันคนละภาษา

(๗) **บุคคัลญตา** รู้จักบุคคล คือรู้จักตัวแล้วยังไม่พอ เพราะเราไม่ได้อยู่กับ คนเดียว ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น แม้ไม่เกี่ยวข้องก็ต้องเกี่ยวไหน ๆ จะต้องเกี่ยวข้องกับ เขาแล้ว รู้จักเขาไว้ได้ประโยชน์เสมอ รู้เราและรู้เขา จะช่วยให้ตัวเราปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้อง รู้เขาไม่ยากกว่ารู้เรา รู้เขาได้มากเท่าใดก็เป็นประโยชน์แก่เรามากเท่านั้น คนไทยใช้คำสั้น ๆ ว่า ให้รู้จักอ่านคน หัดอ่านให้ออกเช่นเดียวกับอ่านหนังสือ

กล่าวได้ว่า คนที่รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชนและรู้จัก บุคคล จัดเป็นสัตบุรุษคือคนดี เพราะสัปปุริสธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นคุณสมบัติของคนดี เป็นธรรมของผู้ดี คนดีดังกล่าวยอมเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีอย่างแน่นอน อย่างไรก็ตาม คนเรา มีความพอดีในแต่ละเรื่องไม่เท่ากัน พอดีของคนหนึ่งอาจจะไม่พอดีสำหรับอีกคนหนึ่งก็ได้ ซึ่งเป็น เรื่องละเอียดอ่อนที่จะต้องศึกษากันไป

หลักการในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ดังกล่าวมาทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นเสมือนสะพาน เชื่อมให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา และกลุ่มบุคคลในแต่ละ สังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมกลุ่มใหญ่หรือเล็กก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสถาบัน ครอบครัว สถาบันการศึกษา การเมือง การปกครอง เป็นต้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้หลักการธรรม ในการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดความรู้รักสามัคคีในหมู่คณะเห็นคุณค่าของมนุษย์ ด้วยกัน พระพุทธศาสนาสอนให้ถือหลักธรรมคือความถูกต้องตามหลักเหตุผลและสอนให้คน ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ให้รู้จักกำจัดทุกข์หรืออุปสรรคต่าง ๆ ด้วยการพิจารณาต้นเหตุ

แห่งทุกข์ แล้วแก้ปัญหาให้ถูกทาง ซึ่งการถือหลักเหตุผลนั้นเกี่ยวข้องกับหลักธรรมข้อที่ว่า “ซัมมัญญาตา”^{๘๐} และ อัตถัญญาตา”^{๘๑} ผู้ที่รู้จักเหตุผลนั้น จะพิจารณาว่า ผลกรรมที่เกิดจากวิบากกรรมใด นอกจากนี้หลักธรรมอิทธิบาท ๔ ยังสอนให้คนใช้สติปัญญาในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบคอบ ว่าเกิดจากวิบากกรรมอันใด (วิมังสา)^{๘๒}

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักธรรมในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนนั้น ย่อมประกอบไปด้วยหลักธรรมที่ใช้สร้างตนเองให้เป็นศูนย์แห่งความรัก เช่น เบญจศีล อบายมุข ชันติ-โสรัจจะ หิริ-โอตตปปะและความสันโดษและหลักธรรมที่สร้างสัมพันธภาพหรือสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม เช่น พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ อิทธิบาท ๔ ฌราวาสธรรม ๔ และ สัมปยุตธรรม ๗ เป็นต้นและหลักธรรมดังกล่าวทั้งหมดนั้น ย่อมทำให้มนุษย์เกิดความรักใคร่ชอบพอซึ่งกันและกัน กล่าวคือเป็นหลักธรรมที่ใช้ในการส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงาน ครูกับศิษย์ และหลักธรรมในการส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงาน ครูกับศิษย์นั้น สอดคล้องกับหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ทางโลก คือประกอบด้วย ธรรมสำหรับตนเอง ธรรมสำหรับรู้จักผู้อื่น และธรรมในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นต้น

๒.๘ ความหมายของครูอาจารย์โดยทั่วไปและในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๘.๑ ความหมายของครูอาจารย์โดยทั่วไป

ครู (ครู) หมายถึง ผู้สั่งสอนศิษย์, ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์^{๘๓} ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Teacher” (noun)^{๘๔}

อาจารย์ หมายถึง ผู้สั่งสอนวิชาความรู้, คำที่ใช้เรียกนำหน้าชื่อบุคคลเพื่อแสดงความยกย่องว่ามีวิชาความรู้ในทางใดทางหนึ่ง^{๘๕} ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Instructor” (noun)^{๘๖}

คำว่า “ครู” มีความหมายลึกซึ้งและกว้างขวาง หากที่จะสรุปให้มีความหมายตายตัวอย่างใดอย่างหนึ่งได้ คำว่า “ครู” นี้ มาจากรากศัพท์ในภาษาบาลีว่า “คุรุ-ครู” หรือมาจากภาษา

^{๘๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

^{๘๑}อง.สตตค. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

^{๘๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๘๓}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๒๕.

^{๘๔}Oxford Advanced Lerner’s Dictionary , p.๑๒๒๘.

^{๘๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๓๖๑.

^{๘๖}Oxford Advanced Lerner’s Dictionary , p.๖๒๒.

สันสกฤตว่า “ครู” ในความหมายที่เป็นคำนาม แปลว่า ผู้สั่งสอนศิษย์ หรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์

ความหมายของคำว่า “ครู” ที่กล่าวไว้ในเอกสารอื่น ๆ มีความหมายคล้ายคลึงกับที่กล่าวไว้ข้างต้นและแตกต่างกันออกไปบ้าง ดังเช่น

ในหนังสือ พจนานุกรมไทย ของเปลื้อง ณ นคร ได้ให้ความหมายของ คำว่า “ครู” ไว้ดังนี้

-ผู้มีความหนักแน่น - ผู้ควรแก่การเคารพของศิษย์ - ผู้สั่งสอน^{๘๑}

สำหรับในหนังสือ พจนานุกรมไทย ของมานิตย์ มานิตเจริญ ให้ความหมายของคำว่า “ครู” ไว้ดังนี้

-ผู้สั่งสอน - ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ - เครื่องเตือนใจ เช่น ผิดเป็นครู^{๘๒}

ในหนังสือ Dictionary of Education ให้ความหมายของคำว่า “ครู” “teacher” ไว้ดังนี้

๑) ครู คือ บุคคลที่ทางราชการจ้างไว้เพื่อทำหน้าที่ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษาในสถานศึกษา ไม่ว่าจะป็นของรัฐหรือเอกชน

๒) ครู คือ บุคคลที่มีประสบการณ์หรือมีการศึกษามากหรือดีเป็นพิเศษหรือมีทั้งประสบการณ์และการศึกษาดีเป็นพิเศษในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งที่สามารถช่วยทำให้บุคคลอื่น ๆ เกิดความเจริญก้าวหน้าได้

๓) ครู คือ บุคคลที่สำเร็จหลักสูตรวิชาชีพจากสถานฝึกหัดครูและการฝึกอบรมนั้น ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ โดยการมอบประกาศนียบัตรทางการสอนให้แก่บุคคลนั้น

๔) Good ได้ให้ความหมายของคำว่าครู คือ บุคคลที่สั่งสอนอบรมอื่น ๆ^{๘๓}

นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในความเป็นครูและเป็นที่ยอมรับกัน ในสังคมไทยทั่วไปอีกหลายท่าน ได้ให้ความหมายของครูในลักษณะที่คล้ายคลึงกันและผิดแผกแตกต่างกันบ้าง เช่น

^{๘๑}เปลื้อง ณ นคร, พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๘๕.

^{๘๒}มานิตย์ มานิตเจริญ, พจนานุกรมไทย ฉบับสมบูรณ์-ปรับปรุงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท รวมสาส์น (1977) จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๕.

^{๘๓}Good, Carter V. Dictionary of Education. 3 rd ed. New York : McGraw Hill Book Co, 1973, p. 586.

พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ครู” ไว้ว่า ในสมัยโบราณ คำว่า “ครู” เป็นคำที่สูงมาก เพราะครูเป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาน และนำวิญญาน ไปสู่คุณธรรม เป็นเรื่องทางจิตใจโดยเฉพาะ ครูเป็นผู้ควรเคารพหรือมีความหนักที่เป็นหนักอยู่บน ศรีษะเป็นเจ้านืออยู่เหนือศรีษะคนทุกคน^{๕๐}

ปิ่น มุกกันต์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ครู” ไว้ในหนังสือมงคลชีวิตว่า คำว่า “ครู” หรือ “ครู” นี้ ซึ่งแปลงไปเป็น “การวะ” แต่เดิมนั้นแปลว่าหนักก็จริง แต่ความหมายไม่ค่อยสู้ดีนัก ถ้าจะแปลตรงความหมาย ต้องแปลว่า “ตระหนัก” เพราะคำว่าหนักเฉย ๆ มันชวนให้โยนทิ้ง ส่วนคำว่า “ตระหนัก” หมายถึงการเอาใจจดจ่อหรือใส่ชวนให้เดินเข้าหา ชวนให้รับไว้ ความตระหนัก ซึ่งเป็นความหมายของการวะนั้น หมายถึง ตระหนักในความดีอันมีอยู่ในตัวคนอื่น และในสิ่งอื่น คุณงามความดีที่มีอยู่ในคนใดก็ตาม ถ้าเราไปใส่ใจสนใจ ปลงใจในคนนั้นในสิ่งนั้น เรียกว่าตระหนักในความดี ความตระหนักในความดีนี้แหละที่เป็นเนื้อแท้ของการวะธรรมหรือ ความเคารพ^{๕๑}

สรุปประเด็นสำคัญในเรื่องความหมายของครู ดังนี้คือ

๑) คำว่า “ครู” มาจากรากศัพท์เดิมในภาษาบาลีว่า “คุรุ- ครู” หรือมาจากภาษาสันสกฤต ว่า “คุรุ” ซึ่งเป็นรากศัพท์เดิมของคำว่า “การวะ” แปลงไปเป็น “เคารพ”

๒) การการวะหรือเคารพ หมายถึงการตระหนัก ซึ่งหมายถึงการเอาใจจดจ่อในความดีอันมีอยู่ในตัวคนหรือสิ่งของ ครูเป็นผู้ตระหนักโดยใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญในสิ่งที่ ดี-ชั่ว ถูก-ผิด ควร-ไม่ควร และเป็นผู้ที่ศิษย์ควรตระหนัก

๓) คำว่า “ครู” ในสมัยโบราณ หมายถึง การเป็นผู้นำ เป็นผู้เปิดประตูทางวิญญานของศิษย์ไปสู่คุณธรรมชั้นสูง

๔) ความหมายโดยทั่วไปของครู หมายถึง ผู้อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดวิชาความรู้ ให้แก่ศิษย์ เป็นผู้ที่มีความหนักแน่นควรแก่การเคารพบูชาของศิษย์

๕) ปัจจุบัน ครู หมายถึง ผู้ประกอบวิชาชีพอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่สอนคนและมักจะใช้กับผู้สอนในระดับที่ต่ำกว่าวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษา

^{๕๐} ยนต์ ชุ่มจิต, รศ., *ความเป็นครู*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง.เฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๘.

^{๕๑} ปิ่น มุกกันต์, *มงคลชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗.

ปัจจุบัน คำว่า “ครู” กับ “อาจารย์” มักจะใช้ปะปนหรือควบคู่กันอยู่เสมอ จนบางครั้งดูเหมือนจะมีความหมายเป็นคำเดียวกัน แต่ความเป็นจริงแล้ว รากศัพท์เดิมของคำว่า “อาจารย์” ไม่เหมือนกับคำว่า “ครู” และเมื่อพิจารณาถึงความหมายดั้งเดิมแล้วยังไม่เหมือนกัน

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้จำแนกความหมายของอาจารย์ ออกเป็นสองนัย คือ

๑) ความหมายดั้งเดิม หมายถึง ผู้ฝึกมารยาท หรือผู้ควบคุมให้อยู่ในระเบียบวินัย เป็นผู้รักษาระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อาจารย์เป็นผู้วาง เป็นผู้ดูแลรักษาให้อยู่ในระเบียบ

๒) ปัจจุบัน หมายถึง ฐานะชั้นสูงหรือชั้นหนึ่งของผู้เป็นครู^{๕๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายความหมายของ “อาจารย์” (instructor) ไว้ดังนี้

๑) ผู้ประพฤติการอันเกื้อกูลแก่ศิษย์

๒) ผู้ที่ศิษย์พึงประพฤติด้วยการเอื้อเพื่อ

๓) ผู้สั่งสอนวิชาและอบรมคุณแลความประพฤติ^{๕๓}

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ครูในความหมายโดยทั่วไปคือ ผู้อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ แต่ในปัจจุบันนั้นหมายถึง ผู้ประกอบวิชาชีพอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่สอนคนและมักจะใช้กับผู้สอนในระดับที่ต่ำกว่าวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษา ส่วนอาจารย์นั้นหมายถึง ผู้ประพฤติการอันเกื้อกูลแก่ศิษย์ ผู้ควบคุมดูแลศิษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัย แต่ในปัจจุบันหมายถึง ฐานะชั้นสูงหรือชั้นหนึ่งของผู้เป็นครู

๒.๘.๒ ความหมายของครูอาจารย์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

อาจารย์ อาจารย์^{๕๔}

ครู บุคคลผู้อัน... พึงทำให้หนักคือยกไว้เบื้องสูง บุคคลผู้อยู่เบื้องสูง(มีบิณฑามารดา เป็นต้น), คนผู้แสดงออกซึ่งความรักศิษย์, คนผู้โปรยความรักในศิษย์, คนผู้ถ่ายทอดความรู้และความรักในศิษย์, คนผู้ถ่ายทอดความรู้และความดีงามแก่ศิษย์, คนผู้สั่งสอน

ครู บุคคลผู้อยู่เบื้องสูง มีบิณฑามารดา เป็นต้น

ลิตฺสุสานํ หิต มาจโรตีติ อจโรโย.(ผู้ประพฤดิเอื้อเพื่อแก่ศิษย์)^{๕๕}

^{๕๒} ยนต์ ชุ่มจิต, ความเป็นครู, หน้า ๑๐.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๘๕.

^{๕๔} ป. หลงสมบุญ (นามแฝง), พจนานุกรม มคธ -ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๕.

^{๕๕} ป. หลงสมบุญ (นามแฝง), พจนานุกรม มคธ -ไทย, หน้า ๒๑๓-๒๔๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “อาจารย์” ในทัศนะ พุทธศาสนา ไว้ดังนี้

๑) บรรพชาจารย์ (Initiation-teacher; teacher at the Going Forth) อาจารย์ในบรรพชา คือท่านผู้ให้สิกขาบทในการบรรพชา

๒) อุปสัมปทาจารย์ (Ordination-teacher; teacher at the Admission) อาจารย์ใน อุปสมบท คือ ท่านผู้สวดกรรมวาจาในอุปสมบทกรรม

๓) นิสสยาจารย์ (Tutelar-teacher; teacher from whom one takes the Dependence) อาจารย์ผู้ให้นิสสัย คือ ท่านที่ตน ไปขอถือนิสสัยอันเตวาลิก คือยอมตนเป็นศิษย์อยู่ในปกครอง

๔) อุเทศาจารย์ (Teacher of textual study; teacher who gives the instruction; teacher of the Doctrine) อาจารย์ผู้ให้อุเทศ, อาจารย์ผู้สอนธรรม คือท่านที่สั่งสอนให้วิชาความรู้ โดยหลัก วิชาที่ดี เป็นที่ปรักษาได้ถ้ามั่นค้ำไว้ก็ดี

๕) โฉวทาจารย์ (Teacher who gives admonitions) อาจารย์ผู้ให้โฉวาท คือท่านที่ให้การอบรม ตักเตือนแนะนำเป็นครั้งคราว^{๕๖}

๖) อุปัชฌาย์, อุปัชฌายะ, “ผู้เพ่งโทษน้อยใหญ่” หมายถึงผู้รับรองกุลบุตรเข้ารับการ อุปสมบทในท่ามกลางสงฆ์, เป็นผู้นำเข้าหมู่และเป็นผู้ปกครองคอยดูแลคิชอบและทำหน้าที่ ฝึกสอนอบรมให้การศึกษาต่อไป; อุปัชฌาย์ ในฝ่ายภิกษุณี เรียกว่า “ปวัตตินี”

๗) อุปัชฌายาจารย์ คือ อุปัชฌาย์และอาจารย์^{๕๗}

อาจารย์, อาจารย์, อาจารย์ (teacher)^{๕๘}

ลิสฺส หมายถึง นักเรียน, นักศึกษา, ผู้ศึกษาวิชาความรู้จากครูหรืออาจารย์, ผู้อยู่ในความ ค้ำครองดูแลของอาจารย์

ลิสฺसानุลิสฺส หมายถึง ศิษย์และศิษย์น้อย, ศิษย์ใหญ่และศิษย์น้อย, ศิษยานุศิษย์

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ครูในความหมายทางพระพุทธศาสนา คือผู้ถ่ายทอดความรู้และ ความดีงามแก่ศิษย์และบุคคลผู้อยู่เบื้องสูง มีบิดามารดาเป็นต้น ส่วนอาจารย์ในความหมายทาง พระพุทธศาสนา คือ ผู้ประพฤติเอื้อเพื่อแก่ศิษย์ได้แก่ บรรพชาจารย์, อุปสัมปทาจารย์, นิสสยาจารย์, อุเทศาจารย์, อุปัชฌายาจารย์ เป็นต้น และในส่วนที่เป็นนักเรียน, นักศึกษา, ศิษย์ นั้นหมายถึง ผู้ศึกษา วิชาความรู้จากครูหรืออาจารย์หรือผู้อยู่ในความค้ำครองดูแลของอาจารย์

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๘๕.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๓.

^{๕๘} นาคะประทีป, ปาลี-สยาม อภิธาน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๗.

๒.๘.๓ หน้าที่ของครูอาจารย์ที่มีต่อศิษย์

ครูอาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑) แนะนำดี ๒) ให้เรียนดี ๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ๔) ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย ๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย^{๕๕}

ศิษย์ นักเรียน นิสิต นักศึกษา ปฏิบัติต่อครูอาจารย์โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑) ลูกขึ้นยืนรับ ๒) เข้าไปคอยรับใช้ ๓) การเชื่อฟัง ๔) ดูแลปรนนิบัติ ๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๕๖}

๒.๘.๔ หลักมนุษยสัมพันธ์ของครูอาจารย์

หลักมนุษยสัมพันธ์สำหรับครู คือ ผู้เป็นครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อนักเรียน ผู้ปกครอง เพื่อนครูด้วยกันและบุคคลทั่วไปใน โรงเรียนและชุมชน เพราะถ้าครูไม่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลอื่นแล้ว การเรียนการสอนย่อมจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร นักเรียนก็ไม่ได้รับการศึกษาที่ดี เด็กก็ไม่สามารถพัฒนาให้เจริญขึ้นได้ ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะครูอาจารย์มีบทบาทมากในโรงเรียนสถานบันการศึกษา บทบาทที่ครูอาจารย์จะต้องกระทำต่อศิษย์ในสถานศึกษาจะต้องเป็นบทบาทของครูที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สม่่าเสมอต่อเด็ก แม้จะทำโทษเด็ก ว่ากล่าว ตำหนิติเตียน หรือการลงทัณฑ์ ครูอาจารย์ต้องมีเหตุผล ไม่แสดงความโมโห น้อยใจออกมา ควรรู้จักวิธีอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เข้าใจเจตนาที่ดีของครู ว่าการทำโทษนี้ เพื่อหวังให้ลูกศิษย์ดีต่อไปในอนาคต การทำโทษควรเป็นการทำโทษที่เป็นการสร้างสรรค์ไม่ใช่ การทำลายให้เด็กเจ็บตัวเป็นต้น ฉะนั้นครูจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับศิษย์ในสถานศึกษาในทุก ๆ อิริยาบถ ไม่ว่าจะการแต่งกาย นิสัย การสอน การพูดคุย การขยันหมั่นเพียร การปฏิบัติตน ตรงต่อเวลา การเอาใจใส่ การอบรมสั่งสอนศิษย์ ครูจะต้องกระทำสม่าเสมอและจะต้องสร้างสัมพันธภาพกับลูกศิษย์ทุกคนในชั้นเรียน ตลอดถึงการสร้างสัมพันธภาพไปถึงผู้ปกครองของเด็กด้วยและควรมีสัมพันธภาพกับเพื่อนครู ภารโรง ผู้บังคับบัญชาตลอดจนประชาชนในชุมชนนั้นด้วย สิ่งใดที่กระทำแล้วถือว่าเป็นการสร้างสรรค์ เป็นการพัฒนาให้สังคมเจริญ ครูควรกระทำ สิ่งนั้น เช่น ให้ความร่วมมือต่อสังคม ทำบุญ อบรมสั่งสอนศิษย์และประชาชนในสังคมชุมชนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความสุภาพ มีศิลปะในการสนทนา รู้จักชนะใจคน มีน้ำใจ มีวิธีการพัฒนาโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้า จัดบริการแนะแนวที่ดีให้เด็กและ

^{๕๕}ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๕๖}ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๔.

ประชาชน เป็นตัวอย่างที่ดีในการรักษาความสะอาดของห้องเรียน บริเวณโรงเรียน มีความขยันหมั่นเพียรในการสอนและการประเมินผล ติดตามผลนักเรียนเป็นต้น^{๑๑๑}

การสร้างความสัมพันธ์กับลูกศิษย์ ควรปฏิบัติดังนี้ ๑) รักศิษย์ ตั้งใจสอนวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์อย่างดีที่สุด ๒) รับฟังปัญหาและความคิดเห็นของศิษย์ ๓) ให้ความสนิทสนม ๔) ไม่ใช้อารมณ์และอำนาจ ๕) ไม่ข่มขู่ศิษย์ ๖) ไม่ลำเอียง ๗) ให้กำลังใจ ๘) ให้รางวัลและการทำโทษ ๙) ไม่ขี้บ่น ๑๐) ขยันตรวจงาน ตรวจแบบทดสอบ ๑๑) ขยันดูแลเอาใจใส่ศิษย์ทั้งด้านการสอนและการอบรมจริยธรรม ๑๒) ทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี^{๑๑๒}

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ครูอาจารย์จะต้องสร้างสัมพันธภาพกับลูกศิษย์ทุกคน ในชั้นเรียน ตลอดถึงการสร้างสัมพันธภาพไปถึงผู้ปกครองของนักเรียนด้วย และควรมีสัมพันธภาพกับเพื่อนครู ภารโรง ผู้บังคับบัญชาตลอดจนประชาชนในชุมชนและสังคมนั้นด้วย

๒.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ รศ.วิไล ตั้งจิตสมคิด ได้กล่าวถึงหน้าที่ในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ของครูอาจารย์ และบุคลิกภาพของครู ว่าเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์ หน้าที่ครูต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมมากมายตั้งแต่ นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้บังคับบัญชา เพื่อนครู บุคลากรในหน่วยงาน บุคลากรในชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐในหน่วยงานอื่น ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องด้วย ครูต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มบุคคลดังกล่าวแต่ละกลุ่มเพื่อประโยชน์ของนักเรียนและสถานศึกษา^{๑๑๓}

๒.๕.๒ รศ.ยนต์ ชุ่มจิต ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในปัจจุบันที่แตกต่างกัน โดยกล่าวว่า ศิษย์ที่มีงานทำ มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ ทำให้ศิษย์ระลึกรู้เสมอว่า การที่ตนได้ดีมีงานทำ มีตำแหน่งสำคัญ มีเกียรติในสังคม ก็เพราะครูอาจารย์ดูแลเอาใจใส่ เกี่ยวเชิญบังคับ พวกตนจึงมั่นคงเป็นหลักเป็นฐานในทางตรงกันข้ามปัจจุบันคนที่เรียนสำเร็จแล้ว ส่วนใหญ่ยังว่างงาน คนพวกนี้มักไม่ค่อยยินดียินร้ายต่อบุญคุณของครูอาจารย์เท่าใดนัก^{๑๑๔}

^{๑๑๑} จุฬา บุรีภักดี, มนุษยสัมพันธ์สำหรับครู, พิมพ์อัดสำเนาครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^{๑๑๒} จุฬา บุรีภักดี, มนุษยสัมพันธ์สำหรับครู, หน้า ๔.

^{๑๑๓} วิไล ตั้งจิตสมคิด, รศ., การศึกษาและความเป็นครูไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๕๑.

^{๑๑๔} ยนต์ ชุ่มจิต, ความเป็นครู, หน้า ๓๕.

๒.๕.๓ พระสมชัย อนุตฺตโร ได้ศึกษาเรื่องหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทิสหกในพระพุทธศาสนา ผลจากการศึกษาพบว่า บิคารมารดา กับบุตร ครูอาจารย์ กับศิษย์ สามีกัถภรรยา เพื่อนกับเพื่อน นายกับบ่าว(ผู้บริหารกับพนักงาน)และพระสงฆ์กับภุคฺคหัตถ์ มีการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอยู่แม้ในปัจจุบัน บิคารมารดา มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ของตน ในการอบรมสั่งสอน การปฏิบัติตนตามครรลองครองธรรม การเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นการปลูกฝังให้บุตรธิดาได้รับรู้ในสิ่งที่ดีและนำไปปฏิบัติ เด็กจะเป็นคนดีมีคุณธรรมซึ่งเกิดจากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่และเห็นแบบอย่างที่ดี และครูอาจารย์ส่วนมากมีความรักเมตตา กรุณา รับฟังปัญหา ให้ความสนิทสนม สนทนา อบรมและนำศิษย์ให้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ศิษย์สร้าง การปฏิสัมพันธ์กับครูอาจารย์ด้วยการตั้งใจฟังขณะทำการสอน สนทนาด้วยความเคารพ รวมทั้งปรึกษาหารือเมื่อมีปัญหาจากการเรียนทั้งในอดีตและปัจจุบัน การทำหน้าที่ของครูอาจารย์และศิษย์ที่สมบูรณ์มีความสำคัญต่อการศึกษา^{๑๕}

๒.๕.๔ ลำดวน คุณา ได้ทำการศึกษาเรื่องบทบาททางการแนะแนวของผู้บริหาร โรงเรียนและครูแนะแนวตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา พบว่า เด็กมีปัญหาครูที่ปรึกษาเป็นบุคคลแรกที่มีความสำคัญต่อเด็ก เพราะ มีความใกล้ชิดกันมากกว่า บางครั้งปัญหาจะถูกแก้ไขได้จากครูที่ปรึกษาทันทีได้เลยซึ่งนักเรียน ส่วนใหญ่จะมีปัญหาด้านการเรียนและปัญหาครอบครัว แต่เด็กนักเรียนไม่กล้าที่จะปรึกษากับครูประจำชั้นซึ่งอาจเป็นเพราะนักเรียนอายครูและอายเพื่อนที่จะพูดเรื่องปัญหาส่วนตัวกับครูหรืออาจเป็น เพราะครูมีท่าทาง^{๑๖}

๒.๕.๕ วราภรณ์ ชัยโอภาส ได้ทำการศึกษาเรื่องการนำหลักธรรมในสังคาลกสูตร มาใช้ให้คำปรึกษาจริยธรรมแก่พ่อแม่ ผลการศึกษาพบว่า พ่อแม่และลูก มีระดับคุณธรรมจริยธรรมดีขึ้น ดังนี้ (๑) ด้านการประยุกต์หลักธรรมในสังคาลกสูตร พ่อ แม่และลูกมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมแตกต่างกันมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ (๒) พ่อแม่และลูกมีระดับจริยธรรมสัมพันธ์กันในทางบวก (๓) นักเรียนและพ่อแม่ที่มีคุณธรรมจริยธรรมระดับ ๒ หรือระดับ ๑ ได้พัฒนาระดับคุณธรรมจริยธรรมหลังให้คำปรึกษารายบุคคล ระดับคุณธรรมแตกต่างกันมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ ๐.๐๕ (๔) ความสัมพันธ์ระหว่างระดับจริยธรรมและพฤติกรรมจริยธรรมทางภาวะธรรม

^{๑๕} พระสมชัย อนุตฺตโร, “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทิสหกในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ก.

^{๑๖} ลำดวน คุณา, “บทบาททางการแนะแนวของผู้บริหาร โรงเรียนและครูแนะแนวตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ก.

ปัญญาธรรมและสามัคคีธรรมมีปฏิสัมพันธ์ในทางบวก (๕) ความแตกต่างระหว่างเพศและวัย มีพฤติกรรมจริยธรรมแตกต่างกัน เด็กหญิงระดับพฤติกรรมจริยธรรมแตกต่างจากเด็กชายและระดับจริยธรรมของเด็กวัย ๑๐-๑๒ ปี แตกต่างจากวัย ๘-๙ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ ๐.๐๕ และพบว่าการประยุกต์หลักธรรมบรรลุมรรคผลประเสริฐและสมมุติฐานที่วางไว้ ประสิทธิภาพของการให้คำปรึกษาจริยธรรมพ่อแม่ลูกดีขึ้น ระดับจริยธรรมและพฤติกรรมจริยธรรมของนักเรียนสัมพันธ์กันมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ ๐.๐๕ แต่ไม่สัมพันธ์กับระดับจริยธรรมพ่อแม่^{๑๑๑}

๒.๕.๖ มนัส กั้นจินะ ได้ทำการศึกษาเรื่องศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู ด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยความเคารพ มีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมสูงสุดคือ แสดงความเคารพครูในห้องเรียน รองลงมาคือ ยกมือไหว้ เมื่อเห็นครูนอกเวลาเรียนและยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่ทำหน้าบึ้งหน้างอเมื่อพิจารณาความคิดเห็นของครูที่มีต่อพฤติกรรมของนักเรียน โดยรวมแล้ว จัดอยู่ในระดับปานกลาง ด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติบริการ มีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมสูงสุดคือ ช่วยเหลือครูจัดกิจกรรมในห้องเรียนด้วยความเต็มใจ รองลงมาคือช่วยเหลืองานตามที่ครูให้ว่านด้วยความเต็มใจ และให้ความช่วยเหลือในยามฉุกเฉิน เมื่อพิจารณาความคิดเห็นของครูที่มีต่อพฤติกรรมของนักเรียน โดยรวมแล้ว จัดอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยเชื่อฟังและตั้งใจเรียนมีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมสูงสุดคือ รับฟังความคิดเห็นของครู รองลงมาคือ เชื่อสัตย์และมีความกตัญญู เมื่อพิจารณาความคิดเห็นของครูที่มีต่อพฤติกรรมของนักเรียน โดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับปานกลาง

ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ด้านการแนะนำฝึกฝนอบรมให้เป็นคนดี ด้วยกาย วาจา ใจ นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นตามลำดับ ซึ่งค่าความคิดเห็นสูงสุดคือครูสอนศิษย์ให้เป็นคนรู้จักรับผิดชอบ รองลงมาคือ ครูสอนศิษย์ให้รู้จักกตัญญูต่อบิดามารดาและผู้มีพระคุณและครูสอนศิษย์ให้มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เมื่อพิจารณาระดับของความคิดเห็นของศิษย์โดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก ด้านการสอนวิชาการต่าง ๆ มีค่าความคิดเห็นสูงสุดคือ ครูตั้งใจถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่ปิดบังอำพราง รองลงมาคือครูเปิดโอกาสให้ศิษย์ได้ซักถามระหว่างการสอน และครูสอนให้ศิษย์รู้จักค้นคว้าข้อมูลทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพิจารณาระดับของความคิดเห็นของศิษย์โดยรวมแล้ว จัดอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการยกย่องและป้องกัน

^{๑๑๑}วารสารณ์ ชัยโอกาส, “การนำหลักธรรมในสังกาสสูตร มาใช้ให้คำปรึกษาจริยธรรม แก่พ่อแม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ก.

มีค่าความคิดเห็นสูงสุดคือ ครูสอนให้ศิษย์รู้จักประกอบอาชีพที่สุจริต รองลงมาคือครูแนะนำวิชาการและวิชาชีพให้ศิษย์อย่างสม่ำเสมอและครูสอนให้ศิษย์รู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเองเมื่อพิจารณา ระดับของความคิดเห็นของศิษย์โดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์เมื่อมองโดยภาพรวมทุก ๆ ด้านแล้วจะเห็นได้ว่า ครูมีความคิดเห็นต่อพฤติกรรมของศิษย์ทุกด้านแบบเป็นกลางส่วนศิษย์มีความคิดเห็นต่อครูในระดับมากทุกด้าน^{๑๑๔}

๒.๕.๗ พระมหาวรพงษ์ วรเมธี ได้ทำการศึกษาเรื่องปัญหาการเรียนการสอน วิชาจริยศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ ในโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่ พบว่า ด้านการดำเนินการสอน ครูผู้สอนประสบปัญหาในเรื่องนักเรียนขาดทักษะในการตั้งคำถามและทักษะในการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง วิธีการสอนที่ใช้สอนเป็นส่วนมากคือแบบศูนย์การเรียนและแบบอภิปราย โดยใช้กระบวนการกลุ่มเป็นกระบวนการเรียนรู้ แต่นักเรียนต้องการให้ครูสอนโดยให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เสริมบทเรียนและให้ดูของจริงรวมทั้งให้ครูใช้วิธีการสอนหลาย ๆ วิธี ด้านการใช้สื่อและอุปกรณ์การสอน ครูผู้สอนประสบปัญหาเรื่องสื่อการสอนไม่เพียงพอ ขาดสื่อการสอนที่ทันสมัยเช่น สไลด์ วิดิทัศน์ สื่อที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นรูปภาพ ซึ่งนักเรียนต้องการให้ครูใช้สื่อหลาย ๆ ประเภทประกอบการสอน นอกจากนี้ครูผู้สอนต้องการให้มีการอบรมความรู้ในการทำสื่อการสอน ต้องการสื่อที่ทันสมัยและสะดวกในการใช้ และนักเรียนมีปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมด้านจริยธรรมในเรื่องความเสียสละ ความมีระเบียบวินัย ความอดทน การประหยัด การตรงต่อเวลา ความขยันและความสามัคคี ผู้ปกครองต้องการให้จัดกิจกรรมอบรมธรรมะในโรงเรียน และให้นักเรียนเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา ควรมีการเข้าค่ายจริยธรรมเพื่อปลูกฝังนิสัยที่ดีให้กับนักเรียน และการนำหลักธรรมในวิชาพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน นักเรียนได้นำหลักธรรมคำสอนไปใช้ปฏิบัติได้เหมาะสมกับวัยและสถานภาพของตนเอง^{๑๑๕}

๒.๕.๘ ธัญญาภรณ์ สมบูรณ์ ได้ทำการศึกษาเรื่องคุณลักษณะของครูที่ดี ตามความคิดเห็นของนักเรียนโรงเรียนเอกชน ระดับประถมศึกษาเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต ๑ ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนให้ความสำคัญเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูที่ดี ด้านคุณธรรมจริยธรรมมากที่สุด รองลงมาได้แก่ด้านวิชาชีพและด้านบุคลิกภาพตามลำดับ ในด้านคุณธรรมจริยธรรม

^{๑๑๔}มนัส กั้นจินะ, “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ก.

^{๑๑๕}พระมหาวรพงษ์ วรเมธี, “ปัญหาการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ ในโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ก.

นักเรียนให้ความสำคัญเรื่องความรับผิดชอบต่อน้ำที่การสอน ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตและตั้งใจสอนนักเรียน ด้านวิชาชีพ นักเรียนให้ความสำคัญเรื่องมีความสามารถอธิบาย บทเรียนให้นักเรียนเข้าใจง่าย วางตนเป็นแบบอย่างที่ดีและนักเรียนสามารถสอบถามข้อสงสัย เกี่ยวกับการเรียน ได้ตลอดเวลาและด้านบุคลิกภาพนักเรียนให้ความสำคัญเรื่องบุคลิกการแต่งกายดี สะอาด เรียบร้อย เหมาะสม กาลเทศะ ใช้ภาษาไทยได้อย่างถูกต้องและมีหน้าตาอึมเข้มแจ่มใส^{๑๑๑}

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นงานของผู้วิจัยที่ได้ ศึกษาค้นคว้างานที่เขียนมีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับหัวข้อปัญหาที่ผู้วิจัยสนใจ และค้นคว้า วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอาจมีหลายลักษณะ เช่น เป็นเอกสาร ตำรา สารานุกรม พจนานุกรม รายงาน สถิติ หนังสือรายปี บทความในวารสาร จุลสาร ประเด็นข้อที่สำคัญก็คือรายงานผลการวิจัยที่ เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ผู้วิจัยจะต้องทำการสำรวจอ่านทบทวนอย่างพิถีพิถะระหัด ทักษะใน ความสำคัญของการทำวิจัยขั้นตอนนี้คือ ทักษะในการสืบค้นหาสารนิเทศจากแหล่งต่าง ๆ และ ทักษะในการอ่านอย่างมีวิจารณญาณ ในเรื่องที่จะทำการวิจัย ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถหลีกเลี่ยงการทำ วิจัยซ้ำซ้อนกับผู้อื่น ช่วยให้ผู้วิจัยได้มีแนวคิดพื้นฐานเชิงทฤษฎีในเรื่องที่จะทำการวิจัยอย่างเพียงพอ และได้เห็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัยของตน ช่วยให้ผู้วิจัยได้มีหลักฐานอ้างอิงเพื่อสนับสนุน ในการอภิปรายผลการวิจัย ช่วยสร้างคุณภาพและมาตรฐานเชิงวิชาการให้แก่งานวิจัย

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า แนวคิด ทฤษฎีในภาพรวมทั้งหมด คือ แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ เป็นความรู้เบื้องต้นที่ใช้เป็นแนวทางในการสร้างมนุษยสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ของบุคคลกับ บุคคลได้เป็นอย่างดี แบ่งออกเป็น ๓ แนวคิด คือ แนวคิดในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ แนวคิดในเรื่อง ของสังคมไทยและแนวคิดในเรื่องธรรมชาติขององค์กร และทฤษฎี ทั้ง ๔ คือทฤษฎีทัศนคติ ทฤษฎีความสอดคล้อง ทฤษฎีความสัมพันธ์ของบุคคลและทฤษฎีการมีส่วนร่วม รวมไปถึงหลัก ความสัมพันธ์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลสูตร ที่บอกไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับหน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ ต้องปฏิบัติต่อกันเพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขสืบไป ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นครูและ นักเรียนจะต้องมีคุณธรรมและหลักธรรมประจำใจ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติต่อกัน ที่เป็นไปแนวทางที่ดีงาม

^{๑๑๑} ธีธัญภรณ์ สมบูรณ์, “คุณลักษณะของครูที่ดีตามความคิดเห็นของนักเรียนโรงเรียนเอกชน ระดับประถมศึกษาเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต ๓”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๘), หน้า ก.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีแบบผสม (Mix Methodology) คือใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Document Research) และวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้เครื่องมือเป็นแบบสอบถาม เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทิส ๖ ในสิงคาลกสูตร กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และรวมถึงการเปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ที่ปฏิบัติจริงใน โรงเรียนมัธยมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ กับสภาพในเชิงอุดมคติที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสิงคาลกสูตร เพื่อให้การวิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้คือ

- ๓.๑ ศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๓.๒ กำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูล
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ ศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ โดยใช้กรอบแนวคิดตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ของงาน เอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีการจัดพิมพ์ไม่เกิน ๑๐ ปีและพระไตรปิฎก เพื่อวางแผน ดำเนินการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูลและ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๒ กำหนดกลุ่มประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

การศึกษานี้ได้สำรวจความคิดเห็นของครูกับนักเรียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์กันตาม หน้าที่ของครูกับศิษย์ตามหลักทิส ๖ ในสภาพที่ปฏิบัติจริงกับสภาพในเชิงอุดมคติที่ปรากฏในหลัก คำสอนเรื่องทิส ๖ ในสิงคาลกสูตร โดยศึกษาจากครูกับนักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยใช้ประชากรและกลุ่มตัวอย่างดังต่อไปนี้

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๓.๒.๑ ครูที่สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) มีประชากรทั้งหมดจำนวน ๓๘๐ คน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้กลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวน ๑๒๒ คน

๓.๒.๒ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) มีประชากรทั้งหมดจำนวน ๔,๘๖๑ คน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้กลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวน ๓๖๖ คน

กลุ่มตัวอย่างประชากรนี้ได้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น(Stratified Random Sampling)^๑ โดยกำหนดสัดส่วนประชากรที่มีอยู่จริงในแต่ละชั้นภูมิโดยใช้วิธี Propability Proportionate To Size Sampling.^๒ ใช้ทุกห้อง ทุกระดับชั้น โดยการกำหนดสัดส่วนให้ชัดเจนนี้เพื่อให้เข้าถึงประชากรทุกกลุ่มและได้กลุ่มตัวอย่างขึ้นเป็นตัวแทนประชากรได้ทุกกลุ่ม โดยจะได้สัดส่วนจำนวนครู ๑ คน ต่อนักเรียน ๓ คน(๑ : ๓) จึงได้กลุ่มตัวอย่างในการทำการวิจัยในครั้งนี้ ทั้ง ๒ กลุ่ม คือกลุ่มตัวอย่างประชากรของครูจำนวน ๑๒๒ คน กลุ่มตัวอย่างประชากรของนักเรียนจำนวน ๓๖๖ คน ดังแสดงในตารางดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ การจำแนกจำนวนครูในแต่ละโรงเรียนและกลุ่มตัวอย่าง

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	จำนวนครูทั้งหมด (คน)	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (คน)
๑.	พิริยาลัยจังหวัดแพร่	๕๐	๓๕
๒.	นารีรัตน์จังหวัดแพร่	๕๐	๓๕
๓.	ถิ่นโอภาสวิทยา	๕๐	๑๑
๔.	สาธิตเทศบาลบ้านเซตวัน	๔๘	๑๑
๕.	ห้วยม้าวิทยาคม	๔๕	๕
๖.	เมืองแพร่	๓๗	๕
๗.	ท่าข้ามวิทยาคม	๒๐	๔
	รวมทั้งหมด ๗ โรงเรียน	๓๘๐	๑๒๒

^๑พรพนี ลีกิจวัฒน์, รศ.ดร., วิธีวิจัยทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๕), หน้า ๘๐ - ๘๒.

^๒พรพนี ลีกิจวัฒน์, รศ.ดร., วิธีวิจัยทางการศึกษา, หน้า ๘๑.

ตารางที่ ๓.๒ การแจกแจงจำนวนนักเรียนในแต่ละโรงเรียนและกลุ่มตัวอย่าง

ลำดับ	ชื่อโรงเรียน	จำนวนนักเรียนทั้งหมด (คน)	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (คน)
๑.	พิริยาลัยจังหวัดแพร่	๑,๕๒๘	๑๑๗
๒.	นารีรัตน์จังหวัดแพร่	๑,๕๑๕	๑๑๗
๓.	ถิ่นโอภาสวิทยา	๔๒๐	๓๓
๔.	สาธิตเทศบาลบ้านเซตวัน	๓๘๐	๓๓
๕.	ห้วยม้าวิทยาคม	๓๐๒	๒๗
๖.	เมืองแพร่	๒๕๕	๒๗
๗.	ท่าข้ามวิทยาคม	๗๗	๑๒
	รวมทั้งหมด ๗ โรงเรียน	๔,๘๖๑	๓๖๖

การวิจัยครั้งนี้ได้นำกลุ่มตัวอย่าง ๒ กลุ่มคือ ครูผู้สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) จำนวน ๑๒๒ คนและนักเรียนที่ศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) จำนวน ๓๖๖ คน รวมทั้งหมดมี ๔๘๘ คน ซึ่งได้ใช้เป็นเครื่องมือวิจัยดังนี้

แบบสอบถามที่ใช้กับครูและนักเรียนที่อยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓) เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์และศิษย์กับครู ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และนำมาวิเคราะห์ประมวลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และคำนวณค่าสถิติต่าง ๆ ได้แก่ ค่าร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของครูและนักเรียน ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นมา โดยศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ปรัชญาอาจารย์ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญ และนำไปปรับปรุงแก้ไข จำนวน ๒ ชุดคำถาม ประกอบด้วย ชุดคำถามสำหรับครูและชุดคำถามสำหรับนักเรียน ดังมีรายละเอียดดังนี้

๓.๓.๑ ชุดที่ ๑ แบบสอบถามความคิดเห็นของครูที่มีต่อสภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ มีทั้งหมด ๓ ตอน แต่ละตอนมีรายละเอียด ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) จำนวน ๕ ข้อ ประกอบด้วย ๑) อายุ ๒) เพศ ๓) การศึกษา ๔) ประสบการณ์สอน ๕) สังกัดโรงเรียน

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู (ศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู) ทั้ง ๕ ด้าน มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ จำนวน ๓๐ ข้อ โดยให้คะแนนเป็น ๕ ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด ความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ ๒) ด้านการช่วยทำกิจธุระ ๓) ด้านการเชื่อฟังคำสั่งสอน ๔) ด้านการปรนนิบัติช่วยบริการ ๕) ด้านการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู เป็นแบบสอบถามปลายเปิด (Open-ended Questions) มีลักษณะเป็นแบบการเขียนตอบเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ

๓.๓.๒ ชุดที่ ๒ แบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ มีทั้งหมด ๓ ตอน แต่ละตอนมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) จำนวน ๓ ข้อ ประกอบด้วย ๑) เพศ ๒) ระดับชั้น ๓) สังกัดโรงเรียน

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นของนักเรียนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ (ครูพึงอนุเคราะห์ต่อศิษย์) ทั้ง ๕ ด้าน มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ จำนวน ๓๐ ข้อ โดยให้คะแนนเป็น ๕ ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด ความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านการแนะนำดี ๒) ด้านการให้เรียนดี ๓) ด้านการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด ๔) ด้านการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ๕) ด้านทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์เป็นแบบสอบถามปลายเปิด (Open-ended Questions) มีลักษณะเป็นแบบการเขียนตอบเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ

๓.๓.๓ วิธีการสร้างเครื่องมือและทดสอบเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑) ศึกษาหลักการและแนวคิดจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็นของครูและนักเรียนและปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา

๒) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาเรียบเรียงและสร้างเป็นแบบสอบถาม

๓) เสนอโครงร่างแบบสอบถามต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและปรับปรุงแก้ไขตามที่อาจารย์ปรึกษาแนะนำให้

๔) นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความครอบคลุมของเนื้อหาและสำนวนภาษาแล้วนำไปปรับปรุงแก้ไข ผู้เชี่ยวชาญ ประกอบด้วย

(๑) รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์ อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์, วิชาการ
หัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

(๒) ผศ.ศรี แนวรงค์ ที่ปรึกษารองอธิการบดี, อาจารย์บรรยายพิเศษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

(๓) อาจารย์อติศักดิ์ ศิริพันธ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านวังปึง

สำหรับแบบสอบถามมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

+ ๑ เมื่อผู้เชี่ยวชาญมีความแน่ใจว่าข้อความนั้นสอดคล้องกับเนื้อหา

๐ เมื่อผู้เชี่ยวชาญมีความไม่แน่ใจว่าข้อความนั้นสอดคล้องกับเนื้อหา

- ๑ เมื่อผู้เชี่ยวชาญมีความแน่ใจว่าข้อความนั้นไม่สอดคล้องกับเนื้อหา

๕) นำแบบสอบถามที่ได้รับจากผู้เชี่ยวชาญหาค่าดัชนีความสอดคล้อง

(I.O.C.) Index of Concurrence^๑

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

$$\sum R = \text{ผลรวมคะแนนของผู้เชี่ยวชาญ}$$

$$N = \text{จำนวนผู้เชี่ยวชาญ}$$

$$IOC = \text{ค่าดัชนีความสอดคล้องหรือความตรงเชิงเนื้อหา}$$

^๑ รัตน์ บัวสนธ์, ดร., การประเมินผลโครงการ การวิจัยเชิงประเมิน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมแพคท์พริ้น จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๕๑.

ผู้วิจัยได้เลือกใช้ข้อคำถามที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องหรือความตรงเชิงเนื้อหาที่มีค่าเท่ากับ .๕๐ หรือมากกว่า เพื่อแสดงว่าข้อคำถามนั้นสอดคล้องกับเนื้อหา ส่วนข้อคำถามที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องหรือความตรงเชิงเนื้อหาที่มีค่าน้อยกว่า .๕๐ ผู้วิจัยได้ตัดข้อคำถามดังกล่าวทิ้งไป เพราะถือว่าเป็นข้อคำถามที่ขาดความตรงตามเนื้อหา หรือมีความตรงตามเนื้อหาต่ำเกินไป

๖) นำแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ (Expert) แล้วนำเสนอประธานกรรมการและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อพิจารณาความสมบูรณ์อีกครั้ง จากนั้นได้นำไปทดสอบ (Try out) กับครูจำนวน ๑๐ คน และนักเรียนจำนวน ๓๐ คน ในโรงเรียนรื่องกว้างอนุสรณ์ เพื่อนำมาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) เพื่อให้ได้แบบสอบถามที่สมบูรณ์

๗) นำแบบสอบถามที่สมบูรณ์แล้วไปเก็บข้อมูลจริงจากกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ได้กำหนดไว้

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวความคิด ทฤษฎี และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยตามกรอบแนวความคิด โดยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาวิจัย ดังนี้

๓.๔.๑ นำหนังสือขออนุญาตจากศูนย์บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงผู้อำนวยการ โรงเรียนปริยาลัยจังหวัดแพร่ โรงเรียนนารีรัตน์จังหวัดแพร่ โรงเรียนถิ่นโอภาสวิทยา โรงเรียนเมืองแพร่ โรงเรียนสาธิตเทศบาลบ้านเซตวัน โรงเรียนห้วยม้าวิทยาคม โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากครูและนักเรียนเพื่อสนับสนุนการวิจัย

๓.๔.๒ ผู้วิจัยนำแบบสอบถามไปแจกด้วยตนเองจำนวน ๔๘๘ ชุด

๓.๔.๓ จัดเก็บรวบรวมแบบสอบถามทั้งหมดด้วยตนเองภายใน ๑ เดือน

๓.๔.๔ ตรวจสอบความสมบูรณ์ของคำตอบในแบบสอบถามและจัดหมวดหมู่ของข้อมูลในแบบสอบถามเพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

ผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวมแบบสอบถามได้อย่างสมบูรณ์และครบถ้วน เนื่องจากผู้วิจัยทำงานอยู่ในพื้นที่นั้น ประกอบกับผู้วิจัยได้ดำเนินการขออนุญาตครูผู้สอนเข้าพบปะกับนักเรียนเพื่ออธิบายวิธีการตอบแบบสอบถามและให้นักเรียนตอบแบบสอบถาม โดยขอความร่วมมือจากครูและนักเรียนให้ตอบแบบสอบถามและนอกจากนี้ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือกับครูประจำชั้นเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) ได้ติดตามและเก็บแบบสอบถามคืนจนครบทุกชุด โดยผู้วิจัยได้กำหนดวันรับคืนและได้มีการโทรศัพท์ติดตามแบบสอบถามก่อนวันรับคืน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่เก็บรวบรวมได้จากกลุ่มตัวอย่างประชากรมาทำการวิเคราะห์ทางสถิติประมวลผลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์หาค่าสถิติต่าง ๆ ตามลำดับ ดังนี้

๓.๕.๑ แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนหาค่าร้อยละ

๓.๕.๒ แบบสอบถามความคิดเห็นสำหรับครูเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู ๕ ด้าน คือ ด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ ด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ ด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน ด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการและด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย

๓.๕.๓ แบบสอบถามความคิดเห็นสำหรับนักเรียน เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ๕ ด้านคือ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง และด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย

๓.๕.๔ แบบสอบถามปลายเปิดเพื่อแสดงความคิดเห็นข้อเสนอแนะเพิ่มเติมทั้งของครูและนักเรียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูและครูกับศิษย์ สรุปในภาพรวมและข้อค้นพบใหม่โดยพรรณนาคความเรียงเรียง

โดยกำหนดเกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นของครูและนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยใช้หลักเกณฑ์ในการแปลผล ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย ๔.๕๑ - ๕.๐๐ หมายถึง ความคิดเห็น/พฤติกรรมระดับมากที่สุด

คะแนนเฉลี่ย ๓.๕๑ - ๔.๕๐ หมายถึง ความคิดเห็น/พฤติกรรมระดับมาก

คะแนนเฉลี่ย ๒.๕๑ - ๓.๕๐ หมายถึง ความคิดเห็น/พฤติกรรมระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย ๑.๕๑ - ๒.๕๐ หมายถึง ความคิดเห็น/พฤติกรรมระดับน้อย

คะแนนเฉลี่ย ๑.๐๐ - ๑.๕๐ หมายถึง ความคิดเห็น/พฤติกรรมระดับน้อยที่สุด

๓.๖ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่เก็บรวบรวมได้จากกลุ่มตัวอย่างประชากรมาทำการวิเคราะห์ทางสถิติประมวลผล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑) หาค่าร้อยละ (%) (percentage)^๔ เพื่อวิเคราะห์สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

๒) การใช้สูตรหาค่าเฉลี่ย (\bar{X}) (Arithmetic Mean)^๕ เป็นรายข้อและรายด้าน

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{N}$$

\bar{X} = แทนค่าเฉลี่ย

$\sum X$ = แทนผลรวมของคะแนนในชุดข้อมูล

N = แทนจำนวนข้อมูลทั้งหมด

๓) หาค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) (Standard Deviation)^๖ เป็นรายข้อและรายด้าน

$$S.D. = \sqrt{\frac{\sum (X - \bar{X})^2}{N}}$$

S.D. = แทนส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

\sum = แทนผลรวม

X = แทนคะแนนแต่ละตัวในชุดข้อมูล

\bar{X} = แทนค่าเฉลี่ยของคะแนนในชุดข้อมูล

N = แทนจำนวนข้อมูลทั้งหมด (ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง)

^๔พรรณี สิกิจวัฒน์, รศ.ดร., วิธีวิจัยทางการศึกษา, หน้า ๑๓๕.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕.

^๖อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๐.

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลของสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ด้านต่างๆ จากเครื่องมือที่ใช้ ทั้งข้อมูลจากครูและศิษย์ โดยจะเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น ๓ ข้อ ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่อง ทิศ ๖ ในสังคาลกสูตร

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากครูที่สอนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) ปีการศึกษา ๒๕๕๓

ตอนที่ ๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากนักเรียนที่กำลังศึกษา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) ปีการศึกษา ๒๕๕๓

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ผลการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพที่ปฏิบัติจริงกับสภาพในเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิศ ๖ ในสังคาลกสูตร

๔.๑ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทิศ ๖ ในสังคาลกสูตร มีดังต่อไปนี้

๔.๑.๑. ความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูตามหลักทิศ ๖ ในสังคาลกสูตร

หน้าที่ของศิษย์ที่จะพึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์ มี ๕ สถาน ดังนี้

- ๑) ลุกขึ้นยืนรับ
- ๒) เข้าไปคอยรับใช้
- ๓) เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอน
- ๔) ดูแลปรนนิบัติ
- ๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

๔.๑.๒. ความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ตามหลักที่ ๖ ในสังคาลสูตร

หน้าที่ของครู อาจารย์ที่จะพึงอนุเคราะห์ศิษย์ด้วย ๕ สถานดังนี้

- ๑) แนะนำให้เป็นคนดี
- ๒) ให้เรียนดี
- ๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี
- ๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
- ๕) ทำการป้องกันในทิศทั้งปวง

๔.๒ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ

๔.๓ ตอนที่ ๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากครูที่สอน ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ จะเสนอตามลำดับดังนี้คือ

- ๑) ข้อมูลทั่วไปของครูที่ตอบแบบสอบถาม
- ๒) ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูทั้ง ๕ ด้านดังต่อไปนี้คือ (๑)ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครู ด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ (๒) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ (๓)ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน (๔) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ (๕) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ
- ๓) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของครูที่ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูทั้ง ๕ ด้าน

๔.๓.๑. ข้อมูลทั่วไปของครูที่สอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓) โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ ที่ตอบแบบสอบถามนั้นทั้งในด้านอายุ เพศ วุฒิการศึกษา ประสบการณ์สอนและด้านสังกัดโรงเรียน ผลการวิเคราะห์ทั่วไปของครูที่ตอบแบบสอบถาม มีรายละเอียดดังในตารางนี้

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและค่าร้อยละของข้อมูลทั่วไปของครูที่ตอบแบบสอบถาม

(n = ๑๒๒)

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
อายุ		
ตั้งแต่ ๒๕-๓๐ ปี	๑๔	๑๑.๔๘
ตั้งแต่ ๓๑-๓๕ ปี	๕	๔.๐๕
ตั้งแต่ ๓๖-๔๐ ปี	๑๔	๑๑.๔๘
ตั้งแต่ ๔๑ ปีขึ้นไป	๘๙	๗๒.๙๕
เพศ		
ชาย	๓๖	๒๙.๕๑
หญิง	๘๖	๗๐.๔๙
การศึกษา		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	-	-
ปริญญาตรี	๙๓	๗๖.๒๓
ปริญญาโท	๒๙	๒๓.๗๗
ปริญญาเอก	-	-
ประสบการณ์สอน		
ตั้งแต่ ๑-๕ ปี	๑๑	๙.๐๒
ตั้งแต่ ๖-๑๐ ปี	๕	๔.๑๐
ตั้งแต่ ๑๑-๑๕ ปี	๑๐	๘.๑๙
ตั้งแต่ ๑๖-๒๐ ปี	๑๑	๙.๐๒
ตั้งแต่ ๒๑ ปีขึ้นไป	๘๕	๖๙.๗๗

จากตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของครูที่ตอบแบบสอบถาม ในด้านอายุนั้น พบว่า ร้อยละ ๒๒.๕๕ เป็นผู้ที่มีอายุ ๔๑ ปีขึ้นไป รองลงมา ร้อยละ ๑๑.๔๘ เป็นผู้ที่มีอายุระหว่าง ๒๕-๓๐ ปี และเป็นผู้ที่มีอายุระหว่าง ๓๖-๔๐ ปี ส่วนเป็นผู้ที่มีอายุระหว่าง ๓๑-๓๕ ปี ร้อยละ ๔.๐๕ ในด้านเพศนั้น พบว่า ร้อยละ ๙๐.๔๕ เป็นเพศหญิง รองลงมา ร้อยละ ๒๕.๕๑ เป็นเพศชาย ส่วนในด้านวุฒิการศึกษา นั้น พบว่า ร้อยละ ๙๖.๒๑ เป็นผู้ที่มีวุฒิการศึกษา ระดับปริญญาตรี รองลงมาคือ ร้อยละ ๒๓.๗๗ เป็นผู้ที่มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาโท ส่วน วุฒิการศึกษาที่ต่ำกว่าระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาเอกไม่มี และในด้านประสบการณ์สอน พบว่า ร้อยละ ๖๖.๓๕ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์สอน ตั้งแต่ ๒๑ ปีขึ้นไป รองลงมาคือ ร้อยละ ๕.๐๒ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์สอนตั้งแต่ ๑-๕ ปี และเป็นผู้ที่มีประสบการณ์สอนตั้งแต่ ๑๖-๒๐ ปี ส่วนเป็นผู้ที่มีประสบการณ์สอนตั้งแต่ ๑๑-๑๕ ปี ร้อยละ ๘.๑๕ และ ร้อยละ ๓.๓๘ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์สอนตั้งแต่ ๖-๑๐ ปี

๔.๓.๒. สภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูทั้ง ๕ ด้าน ตามความคิดเห็นของครูที่สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ ใน ๕ ด้านนั้นประกอบด้วย (๑) ด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ (๒) ด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจกรรม (๓) ด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน (๔) ด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ (๕) ด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ แสดงค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ดังตารางที่ ๔.๒ - ๔.๖

๑) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ (n = ๑๒๒)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑	ศิษย์ลุกขึ้นยืนต้อนรับและรับของจากมือครูด้วยความเคารพ	๔.๒๐	๐.๖๒	มาก
๒	ศิษย์แสดงความเคารพครูในและนอกห้องเรียน	๓.๘๔	๐.๓๗	มาก
๓	ศิษย์ลุกขึ้นยืนและพนมมือไหว้เมื่อครูเดินผ่านมา	๓.๖๕	๐.๘๘	มาก
๔	ศิษย์ยกมือไหว้และกล่าวคำสวัสดิเมื่อพบครูครั้งแรก	๓.๕๐	๐.๓๔	มาก
๕	เมื่อเดินผ่านครู โนม้ตัวลงแสดงความเคารพ	๓.๖๕	๐.๓๔	มาก
๖	ศิษย์มีสัมมาคารวะทั้งต่อหน้าและลับหลังครู	๓.๖๔	๐.๓๓	มาก
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๓.๘๒	๐.๓๕	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับ โดยความเคารพ มีค่าความคิดเห็น ตามระดับพฤติกรรมของครูโดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๘๒$) หมายความว่าครูส่วนมากมีความเห็นว่าในเรื่องการลุกขึ้นยืนต้อนรับและรับของจากมือครูด้วยความเคารพ ยกมือไหว้และกล่าวคำสวัสดิเมื่อพบครูครั้งแรก แสดงความเคารพครูในและนอกห้องเรียน เมื่อเดินผ่านครู โนม้ตัวลงแสดงความเคารพ ลุกขึ้นยืนและพนมมือไหว้เมื่อครูเดินผ่านมา และ

มีสัมมาคารวะทั้งต่อหน้าและลับหลังครู อยู่ในระดับมาก หมายถึงว่า นักเรียนส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

๒) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ (n = ๑๒๒)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑	ศิษย์ช่วยทำกิจธุระให้ครูด้วยความเต็มใจ	๓.๕๐	๐.๓๘	ปานกลาง
๒	ศิษย์ช่วยเหลือครูจัดกิจกรรมในห้องเรียนด้วยความเต็มใจ	๓.๕๔	๐.๓๖	มาก
๓	ศิษย์ช่วยครูจัดนิทรรศการด้วยความเสียสละ	๓.๕๕	๐.๓๘	มาก
๔	ศิษย์ช่วยทำความสะอาดโต๊ะ เก้าอี้ของครูเป็นประจำ	๓.๑๑	๐.๓๘	ปานกลาง
๕	ศิษย์ช่วยเหลืองานตามที่ครูให้ไว้ด้วยความเต็มใจ	๓.๕๕	๐.๘๐	มาก
๖	ศิษย์ช่วยเก็บรวบรวมใบงาน สมุดของเพื่อน ๆ ให้แก่ครู	๓.๕๒	๐.๓๕	มาก
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๓.๔๘	๐.๓๘	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูด้านศิษย์ ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระมีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมของครูโดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๔๘$) หมายความว่า ครูส่วนมากมีความเห็นว่าในเรื่องการช่วยครูจัดนิทรรศการด้วยความเสียสละ ช่วยเหลืองานตามที่ครูให้ไว้ด้วยความเต็มใจ ช่วยเหลือครูจัดกิจกรรมในห้องเรียนด้วยความเต็มใจ และช่วยเก็บรวบรวมใบงานสมุดของเพื่อน ๆ ให้แก่ครูนั้น ศิษย์มีการปฏิบัติในระดับมาก ส่วนในเรื่องของการช่วยทำกิจธุระให้ครูด้วยความเต็มใจและช่วยทำความสะอาดโต๊ะ เก้าอี้ของครูเป็นประจำนั้น ศิษย์มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ในภาพรวมแล้วจัดอยู่ในระดับปานกลาง หมายถึง นักเรียนส่วนใหญ่ได้มีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้

๓) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟัง คำสั่งสอน

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน (n = ๑๒๒)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑	ศิษย์เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของครู	๓.๗๑	๐.๗๑	มาก
๒	ศิษย์ตั้งใจทำงานหรือการบ้านตามที่ครูสั่ง	๓.๖๒	๐.๗๕	มาก
๓	ศิษย์ไม่พูดสอดแทรกเมื่อครูกำลังสอนอยู่	๓.๔๓	๐.๘๓	ปานกลาง
๔	ศิษย์ซักถามเมื่อไม่เข้าใจในบทเรียน	๓.๒๕	๐.๘๕	ปานกลาง
๕	ศิษย์ตั้งใจฟังด้วยความเคารพ	๓.๘๐	๐.๖๗	มาก
๖	ศิษย์ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครู	๓.๗๖	๐.๗๔	มาก
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๓.๖๐	๐.๗๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน มีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมของครูโดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๖๐$) หมายความว่า ครูส่วนมากมีความเห็นว่าในเรื่องการตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครู เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของครู และตั้งใจทำงานหรือการบ้านตามที่ครูสั่งนั้น นักเรียนมีการปฏิบัติในระดับมาก ส่วนในเรื่องไม่พูดสอดแทรกเมื่อครูกำลังสอนอยู่และซักถามเมื่อไม่เข้าใจในบทเรียน นักเรียนมีการปฏิบัติในระดับปานกลาง ในภาพรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก หมายถึง นักเรียนส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

๔) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติ
ช่วยบริการ

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของครูด้านศิษย์
ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ (n = ๑๒๒)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับ พฤติกรรม
๑	ศิษย์เข้าไปหาครูเพื่อคอยรับใช้ด้วยความเต็มใจ	๓.๐๕	๐.๕๓	ปานกลาง
๒	ศิษย์มีน้ำใจในการช่วยเหลือปรนนิบัติและบริการครู	๓.๑๕	๐.๕๒	ปานกลาง
๓	ศิษย์มีความกระตือรือร้นที่จะรับใช้บริการครู	๓.๑๐	๐.๘๕	ปานกลาง
๔	ศิษย์มีความจริงใจต่อการปรนนิบัติช่วยบริการครู	๓.๑๓	๐.๕๑	ปานกลาง
๕	เมื่อเห็นครูหิวของศิษย์อาสาช่วยหิวของให้ครู	๓.๓๓	๑.๐๐	ปานกลาง
๖	ช่วงพักกลางวันศิษย์บริการน้ำและกาแฟให้ครูดื่ม	๒.๑๕	๐.๕๑	น้อย
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๓.๐๐	๐.๕๒	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ มีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมของครูโดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๐๐$) หมายความว่าครูส่วนมากมีความเห็นว่าในเรื่องเมื่อเห็นครูหิวของศิษย์อาสาช่วยหิวของให้ครู มีน้ำใจในการช่วยเหลือปรนนิบัติและบริการครู มีความจริงใจต่อการปรนนิบัติช่วยบริการครู มีความกระตือรือร้นที่จะรับใช้บริการครู และเข้าไปหาครูเพื่อคอยรับใช้ด้วยความเต็มใจนั้น นักเรียนมีการปฏิบัติในระดับปานกลาง ส่วนในเรื่องของช่วงพักกลางวันศิษย์บริการน้ำและกาแฟให้ครูดื่ม นักเรียนมีการปฏิบัติในระดับน้อย โดยภาพรวมแล้วจัดอยู่ในระดับปานกลาง หมายถึงนักเรียนส่วนใหญ่ได้มีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้

๕) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียน
ศิลปวิทยาโดยเคารพ

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของครูด้านศิษย์
ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ (n = ๑๒๒)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับ พฤติกรรม
๑	ศิษย์ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างสม่ำเสมอ	๓.๖๑	๐.๗๑	มาก
๒	ศิษย์ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ	๓.๖๑	๐.๘๐	มาก
๓	ศิษย์มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษา	๓.๔๖	๐.๘๑	ปานกลาง
๔	ศิษย์เอาใจใส่ต่อบทเรียนอย่างสม่ำเสมอ	๓.๔๐	๐.๗๓	ปานกลาง
๕	ศิษย์มีความอดทนต่อความยากลำบากในการศึกษา เล่าเรียน	๓.๒๕	๐.๘๓	ปานกลาง
๖	ศิษย์มีความรับผิดชอบต่อการศึกษเล่าเรียน	๓.๓๐	๐.๘๓	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๓.๔๔	๐.๗๕	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู
ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ มีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมของ
ครูโดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๔๔$) หมายความว่า
ครูส่วนมากมีความเห็นว่าในเรื่องการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างสม่ำเสมอและศึกษาเล่าเรียน
ศิลปวิทยาโดยเคารพนั้น ศิษย์มีการปฏิบัติในระดับมาก ส่วนในเรื่องมีความขยันหมั่นเพียรใน
การศึกษา เอาใจใส่ต่อบทเรียนอย่างสม่ำเสมอ มีความรับผิดชอบต่อการศึกษเล่าเรียนและมีความ
อดทนต่อความยากลำบากในการศึกษาเล่าเรียน ศิษย์มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งใน
ภาพรวมแล้วจัดอยู่ในระดับปานกลาง หมายถึงนักเรียนส่วนใหญ่ได้มีการปฏิบัติหรือแสดงออกตาม
หน้าที่หรือตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้

๔.๓.๓. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของครูที่ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูทั้ง ๕ ด้าน มีดังนี้คือ

๑) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของครูสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑) โดยธรรมเนียมปฏิบัติของทุกโรงเรียนคือ เมื่อคุณครูเข้าไปในห้องเรียนนักเรียนจะบอกทำความเคารพ ทุกคนก็จะลุกขึ้นยืนรับ โดยทำความเคารพครูทั้งตอนต้นชั่วโมงและหลังเลิกเรียนและปฏิบัติกันตามปกติ และนักเรียนจะทำความเคารพกันตามโอกาส สถานที่และความเหมาะสม (๒) เมื่อพบเจอคุณครูนอกห้องเรียนนักเรียนจะทำความเคารพครูด้วยการยกมือไหว้และกล่าวสวัสดิ์ โดยทำตามหน้าที่อยู่แล้ว (๓) นักเรียนมีสัมมาคารวะดีเฉพาะนักเรียนที่เรียนอยู่ในห้องเรียนที่เรียนเก่ง ๆ เท่านั้นและมีความอ่อนน้อมถ่อมตนดี แต่ถ้านักเรียนทุกคนจะสามารถทำได้จะดีมาก (๔) นักเรียนส่วนใหญ่ทำความเคารพครูที่สอนอยู่ในชั้นเรียนของตนเองเท่านั้นแต่มีจะไม่แสดงความเคารพต่อครูที่ไม่ได้สอนในชั้นเรียนตนเอง

จากการเก็บข้อมูลในภาคสนามโดยใช้การสังเกตพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาพบว่า โรงเรียนมัธยมศึกษาแต่ละแห่งมีบริบทที่คล้ายกันดังนี้ (๑) นักเรียนและครูต่างมีเวลาพักน้อย แต่มีงานมากทำให้ไม่ค่อยสนใจในกิจกรรมของกันและกัน (๒) การช่วยเหลืองานเล็กน้อยทั้งครูและนักเรียนต่างรีบเร่งจึงทำให้บางครั้งมองข้ามไป (๓) นักเรียนในสมัยปัจจุบันค่อนข้างที่จะพบยากในเรื่องดังกล่าวเนื่องจากนักเรียนส่วนใหญ่มักไม่ค่อยใส่ใจอะไรมากนัก บางครั้งก็นั่งเล่นเกม เล่นหมากรุก หรือคุยกันโดยไม่สนใจคนรอบข้าง นอกจากว่าหันมาแล้วพบครูจึงจะกล่าวทัก “สวัสดิ์ครับครู” (๔) ในโรงเรียนขนาดใหญ่ที่มีจำนวนนักเรียนมาก โต๊ะเก้าอี้แน่นห้องทำให้เคลื่อนไหวแล้ววุ่นวาย (๕) ในโรงเรียนขนาดใหญ่รับนักเรียนเยอะทำความเคารพลำบาก เด็กจะสนใจในกิจกรรมมากกว่าว่าจะดูว่าครูกำลังเดินมา

๒) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของครูสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑) นักเรียนมีน้ำใจช่วยครูทำกิจธุระที่ไม่เกินกำลังของศิษย์ หรือเมื่อเห็นครูทำงานที่สามารถช่วยเหลือได้ เช่น ช่วยครูจัดทำบอร์ดนิทรรศการและทำความสะอาดโต๊ะเก้าอี้ของครู ช่วยแจกเอกสารการเรียนและเก็บเอกสารการเรียนแล้วรวบรวมงานของเพื่อน ๆ มาส่งโต๊ะครู ช่วยครูจัดเอกสารและส่งหนังสือราชการในโรงเรียน (๒) นักเรียนจะทำความสะอาดห้องเรียนและทำความสะอาดบริเวณโรงเรียนในภาคเช้า โดยทำ ๕ ส. รับผิดชอบในแต่ละห้องเรียนและส่วนมากถ้าครูบอกหรือไหว้ว่านักเรียนก็จะทำและรับผิดชอบดี ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีโดยต้องให้ครูต้องบอกหรือใช้ก่อน

(๓) นักเรียนจะมีจิตสำนึกต่อหน้าที่และส่วนรวมน้อยมาก ที่จะมีความตั้งใจจริงที่จะช่วยทำกิจกรรมให้กับครู

จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจกรรม พบว่า (๑) ศิษย์ในปัจจุบันครูใช้หรือวานทำกิจกรรมจะหลบเลี่ยงการพบปะครู คือไม่ทำตามที่ร้องขอ (๒) ในการช่วยเหลือครูให้ทำทันทีที่มีโอกาสโดยไม่ต้องให้ครูร้องขอให้ช่วย ควรส่งเสริมเพราะเป็นการแสดงน้ำใจต่อกันและควรปลูกฝังหรือฝึกนิสัยด้านบริการด้วยความเต็มใจ

๓) ด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของครูสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑) นักเรียนส่วนใหญ่จะเชื่อฟังคำสั่งสอนของครู ไม่ก้าวร้าวเวลาครูสั่งสอนหรือตักเตือน (๒) นักเรียนยังไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของครูดีเท่าที่ควร ขาดความรับผิดชอบต่อการงานที่ได้รับมอบหมายและไม่ค่อยจะนำคำสั่งสอนของครูไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันเท่าที่ควร

จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน พบว่า (๑) ในปัจจุบันการเชื่อฟังคำสั่งสอนมีน้อยมากส่วนมากจะพูดคุยก็ไม่ฟังและไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครูแม้แต่วิชาที่เรียนก็ยังไม่รู้จักอ่านและท่องบ่นเวลาจะทำข้อสอบก็ทำแบบไม่อ่าน โจทย์คำถาม (๒) นักเรียนสมัยใหม่มีความสะดวกสบายขึ้น สมารถฟังและคิดไม่ค่อยมีการอบรมสั่งสอนของครูเหมือนกับฟังแล้วผ่านไป (๓) ศิษย์ได้ปฏิบัติด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอนจากครูลดลงจากเดิม ครูจะต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับนักเรียน นักเรียนถึงจะเชื่อฟังคำสั่งสอนจากครู (๔) ควรเน้นเรื่องความรับผิดชอบเป็นพิเศษ เพราะทุกวันนี้เด็กนักเรียนมีข้อบกพร่องในเรื่องนี้มาก (๕) นักเรียนที่ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของครู ควรมีบทลงโทษที่ชัดเจน

๔) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของครูสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑) นักเรียนส่วนใหญ่จะมีจิตอาสาช่วยเหลืองานหรือกิจกรรมของครูเช่น เมื่อเห็นครูถือของมาก ๆ จะช่วยถือของให้ครูและครูใช้ก็ทำตามที่ร้องขอและปฏิบัติตามเสมอ เช่น ยกของ ยกกระเป๋าและถือเอกสารให้เป็นต้น (๒) ครูมีความเห็นว่าไม่จำเป็นที่ต้องปรนนิบัติแต่บริการตามสมควรและนักเรียนส่วนน้อยที่ช่วยบริการครูด้วยความเต็มใจ

จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ พบว่า (๑) นักเรียนควรบริการด้วยความเต็มใจ และต้องปรนนิบัติช่วยบริการ (๒) ในเรื่องการบริการนั้นในเวลาปกตินักเรียนไม่ได้มาให้บริการยกเว้นแต่จะมีงานที่สำคัญ ๆ ในพิธีการต่าง ๆ ที่สำคัญ (๓) นักเรียนให้การปรนนิบัติและบริการครูมีน้อยมาก เพราะทางบ้านหรือครอบครัวปลูกฝังมาน้อย เพราะส่วนมากผู้ปกครองจะปรนนิบัติและให้บริการลูกมากกว่า

๕) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของครูสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑) นักเรียนมีความตั้งใจเรียน มีความสนใจเรียนในเนื้อหาวิชาและมีความขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบต่อการเรียนดี (๒) นักเรียนยังไม่สนใจเรียนเท่าที่ควร นักเรียนขาดสมาธิในการเรียน (๓) นักเรียนควรมีความตั้งใจเรียนและมีความรับผิดชอบต่องานหรือการบ้านที่ครูสั่งและควรทำให้เสร็จตามที่ครูได้กำหนดไว้

จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ พบว่า (๑) นักเรียนต้องเคารพครูไม่ลบหลู่ครู ให้เกียรตินับถือครูและมีความเคารพศรัทธาครู (๒) นักเรียนควรตั้งใจฟังในสิ่งที่ครูสอนและในปัจจุบันนักเรียนไม่มีมารยาทที่ดีงาม มีความเชื่อมั่นสูงจนทำให้ดูเหมือนกระด้างกระเดื่อง ไม่อ่อนน้อมถ่อมตน เพราะยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปที่ทำให้เด็ก ๆ ต้องช่วยเหลือตนเอง (๓) นักเรียนขาดความกระตือรือร้นที่จะตั้งใจเรียน

๔.๔ ตอนที่ ๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากนักเรียนที่กำลังศึกษา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ จะเสนอตามลำดับดังนี้คือ

๑) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๒) ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ทั้ง ๕ ด้านดังต่อไปนี้คือ (๑) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี (๒) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี (๓) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด (๔) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง (๕) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

๓) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ทั้ง ๕ ด้านตามความคิดเห็นของศิษย์(นักเรียน)

๔.๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของนักเรียน ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ ที่ตอบแบบสอบถามนั้น ทั้งในด้านเพศ ระดับชั้นและด้านสังกัด โรงเรียน ผลการวิเคราะห์ทั่วไปของครูที่ตอบแบบสอบถาม มีรายละเอียดดังในตารางนี้

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและค่าร้อยละของข้อมูลทั่วไปของนักเรียน(ศิษย์) ที่ตอบแบบสอบถาม (n = ๓๖๖)

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	๑๗๑	๔๖.๓๒
หญิง	๑๙๕	๕๓.๖๘
ระดับชั้น		
ม.๑	๖๓	๑๗.๓๑
ม.๒	๑๐๕	๒๘.๖๘
ม.๓	๑๙๘	๕๓.๐๑
สังกัดโรงเรียน		
พิริยาลัยจังหวัดแพร่	๑๑๗	๓๑.๙๗
นารีรัตน์จังหวัดแพร่	๑๑๗	๓๑.๙๗
สาธิตเทศบาลบ้านเซตวัน	๓๓	๙.๐๑
ถิ่นโอกาสวิทยา	๓๓	๙.๐๑
เมืองแพร่	๒๗	๗.๓๘
ห้วยม้าวิทยาคม	๒๗	๗.๓๘
ท่าข้ามวิทยาคม	๑๒	๓.๒๘

ตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของนักเรียน(ศิษย์) ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ ในด้านเพศ พบว่า ร้อยละ ๕๓.๖๘ เป็นเพศหญิง รองลงมาร้อยละ ๔๖.๓๒ เป็นเพศชายและในด้านระดับชั้น พบว่า ร้อยละ ๕๓.๐ เป็นระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ รองลงมาร้อยละ ๒๘.๖๘ เป็นระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ และร้อยละ ๑๗.๓๑ เป็นระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และในด้านสังกัดโรงเรียน พบว่า ร้อยละ ๓๑.๙๗ เป็นศิษย์หรือนักเรียนที่สังกัดโรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ และโรงเรียนนารีรัตน์

จังหวัดแพร่ ซึ่งจำนวนนักเรียน ที่ตอบแบบสอบถามทั้ง ๒ โรงเรียน มีจำนวนเท่ากัน รองลงมา คือ ร้อยละ ๕.๐๑ เป็นศิษย์หรือนักเรียนที่สังกัดโรงเรียนถิ่น โอลาสวิทยาและ โรงเรียนสาธิตเทศบาล บ้านเซตวัน ซึ่งจำนวนนักเรียนที่ตอบแบบสอบถามทั้ง ๒ โรงเรียน มีจำนวนเท่ากัน ส่วนร้อยละ ๑.๓๘ เป็นศิษย์หรือนักเรียนที่สังกัด โรงเรียนห้วยม้าวิทยาคมและ โรงเรียนเมืองแพร่ ซึ่งจำนวนนักเรียนที่ตอบแบบสอบถาม ทั้ง ๒ โรงเรียน มีจำนวนเท่ากันส่วนร้อยละ ๑.๒๘ เป็นศิษย์หรือนักเรียนที่สังกัด โรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม

๔.๔.๒ สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ทั้ง ๕ ด้านตามความคิดเห็นของศิษย์ ที่เรียนอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๓

๑) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี

ตารางที่ ๔.๘ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี (n = ๓๖๖)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับ พฤติกรรม
๑	ครูฝึกฝนให้ศิษย์เป็นคนดี	๔.๐๔	๐.๘๑	มาก
๒	ครูฝึกฝนให้ศิษย์เป็นคนเสียสละเพื่อส่วนรวม	๔.๑๐	๐.๖๖	มาก
๓	ครูฝึกฝนให้ศิษย์ทำสมาธิก่อนทำการศึกษาค้นคว้า	๓.๕๕	๐.๘๘	มาก
๔	ครูฝึกฝนให้ศิษย์นำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน	๓.๘๘	๐.๗๘	มาก
๕	ครูฝึกฝนให้ศิษย์ทำความดีช่วยเหลือสังคม	๔.๒๘	๐.๗๓	มาก
๖	ครูฝึกฝนให้ศิษย์เป็นคนมีเหตุผลรับฟังความคิดเห็น ของคนอื่น	๔.๒๐	๐.๗๒	มาก
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๔.๐๒	๐.๗๖	มาก

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี มีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมของศิษย์โดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๔.๐๒$) หมายความว่า นักเรียนส่วนมากมีความเห็นว่า ในเรื่องการฝึกฝนให้ทำความดีช่วยเหลือสังคมและเป็นคนมีเหตุผลรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ฝึกฝนให้เป็นคนดี เป็นคนเสียสละเพื่อส่วนรวม นำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ทำสมาธิก่อนทำการศึกษาล่าเรียน ครูมีการปฏิบัติในระดับมาก หมายถึง ครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

๒) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี (n = ๓๖๖)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑	ครูสอนศิษย์ให้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง แจ่มแจ้งถูกต้อง ในเนื้อหาวิชา	๔.๒๐	๐.๗๒	มาก
๒	ครูสอนศิษย์ในเนื้อหาวิชาการอย่างเต็มที่ เต็มความสามารถ	๔.๐๒	๐.๗๔	มาก
๓	ครูสอนศิษย์ด้วยความตั้งใจและเสียสละ	๔.๐๕	๐.๘๓	มาก
๔	ครูสอนให้เรียนรู้ทั้งวิชาการและปรับประยุกต์ ให้เข้ากับสังคม	๔.๑๕	๐.๗๐	มาก
๕	ครูสอนศิษย์ให้นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน	๔.๓๔	๐.๗๖	มาก
๖	ครูสอนศิษย์ให้เข้าใจง่าย ไม่สลับซับซ้อน	๓.๘๕	๐.๘๖	มาก
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๔.๑๒	๐.๗๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ความคิดเห็นของศิษย์(นักเรียน)เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี มีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมของศิษย์โดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๔.๑๒$) หมายความว่านักเรียนส่วนมากมีความเห็นว่า ในเรื่องการสอนให้นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน สอนให้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง แจ่มแจ้งถูกต้องในเนื้อหาวิชา สอนให้เรียนรู้ทั้งวิชาการและการปรับประยุกต์ให้เข้ากับสังคม สอนด้วยความตั้งใจและเสียสละ สอนเนื้อหาวิชาการอย่างเต็มที่ เต็มความสามารถ และสอนให้เข้าใจง่าย ไม่สลับซับซ้อน ครูมีการปฏิบัติในระดับมาก หมายถึงครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

๓) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด

ตารางที่ ๔.๑๐ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด (n = ๓๖๖)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑	ครูตั้งใจถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่ปิดบังอำพราง	๔.๐๕	๐.๘๒	มาก
๒	ครูสั่งสอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง	๓.๖๕	๐.๕๖	มาก
๓	ครูมีความยืดหยุ่นในการสอนไม่เข้มงวดจนเกินไป	๓.๓๖	๐.๘๓	มาก
๔	ครูตั้งใจสอนด้วยความเสียสละและทุ่มเทอย่างจริงจัง	๓.๖๑	๐.๘๘	มาก
๕	ครูเปิดโอกาสให้ศิษย์ได้ซักถามระหว่างการสอน	๓.๕๔	๐.๘๒	มาก
๖	ครูสอนได้สอดคล้องกับความต้องการของศิษย์	๓.๖๕	๐.๕๑	มาก
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๓.๖๕	๐.๘๘	มาก

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า ความคิดเห็นของศิษย์(นักเรียน)เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด มีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมของศิษย์ โดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๖๕$) หมายความว่า นักเรียนส่วนมากมีความเห็นว่า ในเรื่องของการที่ครูตั้งใจถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่ปิดบังอำพราง ครูเปิดโอกาสให้ศิษย์ได้ซักถามระหว่างการสอนมีความยืดหยุ่นในการสอนไม่เข้มงวดจนเกินไป สอนได้สอดคล้องกับความต้องการของศิษย์ สั่งสอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิงและตั้งใจสอนด้วยความเสียสละและทุ่มเทอย่างจริงจัง ครูมีการปฏิบัติในระดับมาก หมายถึง ครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

๔) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

ตารางที่ ๔.๑๑ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง (n = ๓๖๖)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับพฤติกรรม
๑	ครูมีความจริงใจ ไม่กล่าวร้ายนินทาต่อศิษย์ของตน	๓.๕๔	๐.๘๘	มาก
๒	ครูยกย่อง ชมเชย เมื่อศิษย์ทำความดีให้ปรากฏในเพื่อนฝูงและชุมชน	๔.๑๕	๐.๗๕	มาก
๓	ครูให้กำลังใจแก่ศิษย์เมื่อทำถูกต้องและเหมาะสม	๔.๑๒	๐.๘๐	มาก
๔	ครูยกย่อง สรรเสริญ และให้เกียรติ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง	๓.๘๗	๐.๘๖	มาก
๕	ครูให้รางวัลแก่ศิษย์ที่ขยันและเรียนดี	๓.๗๕	๐.๕๘	มาก
๖	ครูมอบเกียรติบัตรแก่ศิษย์ที่ทำความดีเสมอ ๆ	๓.๕๐	๐.๕๖	มาก
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๓.๕๖	๐.๘๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า ความคิดเห็นของศิษย์(นักเรียน)เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง มีค่าความคิดเห็นตามระดับพฤติกรรมของศิษย์ โดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๕๖$) หมายความว่า นักเรียนส่วนมากมีความเห็นว่า ในเรื่องของการที่ครูยกย่องชมเชย เมื่อศิษย์ทำความดีให้ปรากฏในเพื่อนฝูงและชุมชน ให้กำลังใจแก่ศิษย์เมื่อทำถูกต้องและเหมาะสม มีความจริงใจ ไม่กล่าวร้ายนินทาต่อศิษย์ของตน ครูมอบเกียรติบัตรแก่ศิษย์ที่ทำความดีเสมอ ๆ ยกย่องสรรเสริญ และให้เกียรติทั้งต่อหน้าและลับหลัง และให้รางวัลแก่ศิษย์ที่ขยันและเรียนดี ครูมีการปฏิบัติในระดับมาก หมายถึง ครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

๕) สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยความ
ป้องกันในทิศทั้งหลาย

ตารางที่ ๔.๑๒ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของศิษย์ (นักเรียน)
ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยความป้องกันในทิศทั้งหลาย (n = ๓๖๖)

ลำดับ	รายการ	\bar{X}	S.D.	ระดับ พฤติกรรม
๑	ครูพึงให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์แก่ศิษย์เสมอ ๆ	๓.๕๒	๐.๘๘	มาก
๒	ครูพึงให้โอกาสแก่ศิษย์ที่ทำผิดพลาดเสมอ	๓.๕๖	๐.๘๗	มาก
๓	ครูสอนให้ศิษย์รู้จักใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่า	๔.๑๒	๐.๘๖	มาก
๔	ครูสอนให้ศิษย์รู้จักประกอบอาชีพที่สุจริต	๔.๓๕	๐.๗๖	มาก
๕	ครูสอนให้ศิษย์รู้จักวิธีการป้องกันตัวเอง ในทุก ๆ เรื่อง	๔.๑๘	๐.๗๖	มาก
๖	ครูสอนให้ศิษย์รู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเองและ ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม	๔.๐๘	๐.๗๘	มาก
ค่าเฉลี่ยโดยรวม		๔.๑๐	๐.๘๒	มาก

จากตารางที่ ๔.๑๒ พบว่า ความคิดเห็นของศิษย์(นักเรียน)เกี่ยวกับสภาพความสัมพันธ์
ระหว่างครูกับศิษย์ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยความป้องกันในทิศทั้งหลาย มีค่าความคิดเห็นตาม
ระดับพฤติกรรมของศิษย์ โดยรวมแล้วจัดอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๔.๑๐$)
หมายความว่า นักเรียนส่วนมากมีความเห็นว่า ในเรื่องที่ครูสอนให้ศิษย์รู้จักประกอบอาชีพที่สุจริต
สอนให้ศิษย์รู้จักวิธีการป้องกันตัวเองในทุก ๆ เรื่อง สอนให้ศิษย์รู้จักใช้ชีวิตในสังคมอย่าง มีคุณค่า
สอนให้ศิษย์รู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเองและดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม ให้โอกาสแก่ศิษย์ที่
ผิดพลาดเสมอ และให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์แก่ศิษย์เสมอ ๆ ครูมีการปฏิบัติในระดับมาก
หมายถึง ครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

๔.๔.๓ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ทั้ง ๕ ด้าน ตามความคิดเห็นของศิษย์(นักเรียน)มีดังนี้คือ

๑) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของนักเรียนสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑)ครูมีการแนะนำสั่งสอนให้นักเรียนเป็นคนดีและแนะนำนักเรียนไปในทางที่ดีงาม ที่ถูกที่ควรให้แก่ศิษย์อยู่เสมอ ให้ตั้งใจเรียน มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีความขยันหมั่นเพียร แนะนำให้อ่านหนังสือเรียนหมั่นทบทวนบทเรียน แนะนำในเรื่องการศึกษาเล่าเรียน ให้มีความเสียสละเพื่อส่วนรวมให้มีความกตัญญูต่อพ่อแม่และผู้มีพระคุณ (๒)ครูมีการแนะนำนักเรียนในเรื่องที่เป็นประโยชน์ แนะนำในสิ่งที่ดี ๆ ในเรื่องมารยาทไทย และแนะนำให้นักเรียนแต่งกายให้เรียบร้อยถูกระเบียบและเหมาะสม

จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี พบว่า (๑)ครูควรแนะนำในเรื่องการใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบันให้มากที่สุดและประพฤติตนปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่นักเรียนให้มากที่สุด (๒) ครูควรจะเป็นผู้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับความรู้ สภาวะสังคม เพื่อที่จะทำให้นักศิษย์มีความรอบคอบในการใช้ชีวิตประจำวันและมีความรู้เพิ่มเติมมากขึ้น (๓) ครูควรจะห้ามปรามและควรแนะนำให้นักศิษย์ทำความดีให้มากที่สุด และครูควรจะให้คำปรึกษากับนักเรียนในทุก ๆ เรื่องทุก ๆ ด้านได้

๒) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของนักเรียนสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑)ครูสั่งสอนให้นักเรียนได้ศึกษาเล่าเรียนและสั่งสอนให้นักเรียนหรือศิษย์นักเรียนในเรื่องการเรียนรู้อื่นต่าง ๆ สอนศิษย์ให้มีมารยาทสุภาพเรียบร้อย ให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับผู้อื่น ให้เป็นคนมีเมตตา กรุณา ต่อผู้อื่น สอนให้มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่นและสอนให้มีความกตัญญูต่อบิดามารดาและผู้มีพระคุณ (๒)ครูมีการสั่งสอนให้นักเรียนให้เป็นคนตรงต่อเวลา และรู้จักดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงและรู้จักประมาณตนเองและสอนให้นักเรียนมีความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี พบว่า (๑)ครูที่จะฝึกให้นักเรียนได้ทำสมาธิ หรือนั่งสมาธิก่อนเข้าเรียนในวิชาการต่าง ๆ หรือทุก ๆ วิชา (๒) ครูควรสั่งสอนให้นักเรียนในทุกสิ่งทุกอย่างทั้งวิชาการและวิชาชีวิต วิชาสุขภาพ เพื่อให้นักศิษย์เป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ (๓)ครูควรมีสื่อการเรียนการสอนอย่างมีเทคโนโลยี ที่ทันสมัยและเป็นจุดสนใจของศิษย์ด้วย ควรยกตัวอย่างการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงและมีเมตตา

ให้มากขึ้น (๔) ควรฝึกนักเรียนให้มีนิสัยและมารยาทที่ดีและควรส่งเสริมนิสัยให้นักเรียนเป็นคนตรงต่อเวลาและอยากให้ครูสอนแบบตรงต่อเวลา

๓) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของนักเรียนสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑) ครูสั่งสอนให้นักเรียนได้ศึกษาเล่าเรียนในวิชาการต่าง ๆ โดยที่ครูตั้งใจถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่ปิดบังอำพรางและสั่งสอนวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์อย่างเต็มที่ และครูจะสอนด้วยความเสียสละและทุ่มเทอย่างจริงจัง สอนเต็มเวลาและถ่ายทอดเป็นหมวดหมู่วิชา เปิดโอกาสให้ศิษย์ได้ซักถามข้อข้องใจในการเรียนได้ (๒) ครูบางท่านสอนตัวเข้มข้อสอบและสอนพิเศษให้แก่นักเรียนและจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสมกับความต้องการของเด็กนักเรียนและส่งเสริมให้นักเรียนหรือศิษย์ได้รู้จักค้นคว้าข้อมูลทางวิชาการและความรู้ในด้านต่าง ๆ สม่าเสมอ (๓) ครูมีความรับผิดชอบต่อการสั่งสอนศิษย์ดี และครูมีเทคนิคการสอนที่น่าสนใจและใช้สื่อประกอบการเรียนการสอนที่ทันสมัยเข้ามาช่วยสอนและสอนให้ทำตัวเป็นประโยชน์ต่อสังคมและสอนให้นักเรียนมีความกล้าคิดกล้าทำ มีความกล้าหาญในการเรียน

จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด พบว่า (๑) ครูควรฝึกให้นักเรียนได้ทำสมาธิหรือนั่งสมาธิก่อนเข้าเรียนในวิชาการต่าง ๆ และไม่ควรเน้นแต่เนื้อหาวิชา ควรสอนวิชาคนด้วยและครูควรอธิบายบทเรียนให้นักเรียนได้เข้าใจให้มากยิ่งขึ้นไปด้วย (๒) ครูมีทุนการศึกษามอบให้แก่เรียนที่ขยันเรียนและเรียนดี สนับสนุนส่งเสริมให้นักเรียนแข่งขันวิชาการต่าง ๆ และให้ได้เรียนรู้มากขึ้นและครูควรจะนำวิชาการมาสอนโดยยกตัวอย่างให้มากกว่าการสอนแบบปากเปล่าและใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัยมาประกอบการเรียนการสอนให้มากกว่านี้และอธิบายให้ศิษย์ได้เข้าใจมากกว่านี้ และในการจัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะปีนี้ มีวันหยุดมากเกินไป จนทำให้คุณครูไม่สามารถจะสอนเนื้อหาวิชาจนหมดทุกประการได้และเวลาจะเป็นอุปสรรคที่ทำให้คุณครูหลายคนหรือหลาย ๆ ท่าน อาจรีบเร่งในการสอนจนอาจมองข้ามในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ไป

๔) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของนักเรียนสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑) ครูจะยกย่อง ชมเชยเมื่อศิษย์ทำความดีและครูจะมอบเกียรติบัตรให้แก่เรียนที่ทำความดีหรือให้รางวัลแก่ศิษย์ที่ขยันและเรียนดี ยกย่องและให้กำลังใจศิษย์ เมื่อศิษย์ทำถูกต้องและเหมาะสมและครูจะยกย่องศิษย์ที่ทำดีในที่ประชุมและหน้าเสาธง (๒) ครูมีความจริงใจ ไม่กล่าวร้ายนินทาให้เกียรติยกย่องสรรเสริญกับศิษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลังและยอมรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน

จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏใน
 เพื่อนฝูง พบว่า (๑) นักเรียนอยากให้ครูประกาศชื่อนักเรียนที่ทำความดีและมอบเกียรติบัตรแก่นักเรียนที่ทำความดีทุกคน อยากให้ครูมีการทำแบบบันทึกความดีของนักเรียนเป็นรายบุคคล (๒) ครูควรนำเด็กนักเรียนที่เป็นเด็กดีและไม่ดีมาโชว์ตัว เพื่อให้เด็กนักเรียนรู้ถึงการทำความดีและประพฤติปฏิบัติดีตัวว่าจะได้รับผลอย่างไรสำหรับคนที่ทำดีและทำไม่ดี ครูสอนให้รักเพื่อนรู้จักช่วยเหลือเพื่อน และรู้จักสามัคคีในหมู่คณะหรือกับเพื่อนนักเรียนในโรงเรียนเดียวกันและโรงเรียนอื่น ๆ (๓) ครูไม่ควรเปรียบเทียบศิษย์จนเกินไปและสอนให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อผู้อื่น รักผู้อื่นให้มาก ๆ ไม่รังแกและรังเกียจผู้อื่นที่ด้อยกว่าเราและคนอื่น ๆ ในสังคม (๔) การยกย่องจากครูมีน้อย ส่วนใหญ่ครูจะประชดหรือส่งเสริมคนที่ดีแต่ภายนอกครูมักไม่ยุติธรรมลำเอียง โดยเห็นชอบทุกความคิดเห็นของนักเรียนคนโปรดของตน และครูมักสร้างผลงานให้กับตนเองโดยการสนับสนุนนักเรียนที่เรียนดีโดยไม่สนใจนักเรียนที่มีความสามารถในด้านนั้น ๆ

๕) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยท่าความป้องกันในทิศทั้งหลาย

จากข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของนักเรียนสามารถนำมาสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า (๑) ครูจะสอนให้นักเรียนรู้จักวิธีการป้องกันตนเองจากภัยต่าง ๆ รอบตัวและในทุก ๆ เรื่องในปัจจุบันและสอนให้ศิษย์สามารถป้องกันตนเองได้ ปกป้องศิษย์จากความชั่วร้ายที่มาจากภายนอกเสมอและสอนให้ศิษย์รู้จักแก้ไขปัญหด้วยตนเองพึ่งพาตนเองได้ สอนให้ศิษย์รู้จักใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่า สอนให้ศิษย์รู้จักประกอบอาชีพที่สุจริตและครูสอนให้ศิษย์รู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเอง และครูคอยแนะนำวิชาการและวิชาชีพให้ศิษย์อย่างสม่ำเสมอและเหมาะสม (๒) ครูให้โอกาสแก่ศิษย์ที่ทำผิดพลาดเสมอและไม่เคยซ้ำเติมศิษย์ คอยให้อภัยและให้กำลังใจแก่ศิษย์เสมอ ครูช่วยแก้ปัญหาและหาทางออกให้แก่นักเรียนเสมอ และครูยอมรับฟังความคิดเห็นของศิษย์ ครูให้ความยุติธรรมแก่ศิษย์โดยเสมอภาค

จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยท่าความป้องกันในทิศทั้งหลาย พบว่า (๑) ครูควรแนะนำในการป้องกันตนเองจากภัยอันตรายในการขับขี่รถจักรยานยนต์และรถยนต์ ครูสอนให้เราไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งเสพติดและอบายมุขทั้งปวง รู้จักการป้องกันในการมีเพศสัมพันธ์ (๒) ครูจะถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่ศิษย์เพื่อเป็นการทำให้ศิษย์รู้จักนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ (๓) ครูสอนให้เราไม่ให้คบมิตรที่ชั่ว มิตรที่พาไปในทางที่เสื่อมเสียให้รักนวลสงวนตัว (๔) ครูบางคนชอบซ้ำเติมศิษย์และทำท่าที่เมินเฉยใส่ศิษย์ที่ทำผิด และบางทีเห็นความคิดเห็นของตนเองว่าถูกต้องที่สุด ไม่ค่อยถูกใจเด็กที่ทำผิดและบางท่านก็เข้าข้างนักเรียนที่เรียนเก่งที่สุดหรือนักเรียนที่ครูชอบเป็นหลักในการสอน (๕) ขอให้ครูมีความยุติธรรมกับศิษย์และ

เปิดหนทางให้ศิษย์ได้เลือกหนทางเองหรือเลือกทางดำเนินชีวิตเอง ควรสอนวิธีแก้ปัญหา
พื้นฐานเพื่อให้ศิษย์นำไปปฏิบัติและควรตักเตือนเด็กด้วยวาจาที่สุภาพ อ่อนโยนไม่ใช้อารมณ์

**๔.๕ ผลการเปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพปัจจุบันกับใน
สภาพ เจริญอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตรมีดังต่อไปนี้**

ในความคิดเห็นของครูที่มีต่อนักเรียนหรือศิษย์ เกี่ยวกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่าง
ศิษย์กับครูในด้านต่าง ๆ ทั้ง ๕ ด้านดังนี้

๑) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ

สภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพจริงปัจจุบันจะเป็นการที่นักเรียนจะพึง
ปฏิบัติต่อครู คือศิษย์พึงแสดงความเคารพครูทั้ง ในและนอกห้องเรียน ศิษย์พึงลุกขึ้นยืนต้อนรับและ
รับของจากมือครูด้วยความเคารพและศิษย์พึงลุกขึ้นยืนและพนมมือไหว้เมื่อครูเดินผ่านมา ยกมือ
ไหว้และกล่าวคำสวัสดิ์เมื่อพบครูครั้งแรก และเมื่อเดินผ่านครู ศิษย์พึงโน้มตัวลงแสดงความเคารพ
ศิษย์พึงมีสัมมาคารวะทั้งต่อหน้าและลับหลังครู ส่วนความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพเจริญอุดม
คติตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตร นั้นคือ การลุกขึ้นยืนรับได้แก่ด้วยการลุกขึ้นจากที่นั่ง
ศิษย์เมื่อเห็นครูอาจารย์มาแต่ไกล ลูกจากที่นั่งทำการต้อนรับ รับสิ่งของจากมือ ปูอาสนะให้
ครูอาจารย์นั่งแล้ว พึงทำการพัด ล้างเท้า นวดเท้า เป็นต้นเป็นการให้เกียรติให้ความเคารพครูอาจารย์
กิริยาขึ้นเป็นการให้ความเคารพและกล่าวทักทาย กล่าวสวัสดิ์ครูอาจารย์ ดังนั้นจึงเห็นว่าสภาพ
ความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับ ในสภาพเจริญอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖
ในสังคาลกสูตรนั้นมีความสอดคล้องกัน

๒) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วย ทำกิจธุระ

สภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพปัจจุบันจะเป็นการที่นักเรียนจะพึงปฏิบัติ
ต่อครู คือ ศิษย์พึงช่วยทำกิจธุระให้ครูด้วยความเต็มใจ ช่วยเหลือครูจัดกิจกรรมในห้องเรียนด้วย
ความเต็มใจ ช่วยครูจัดนิทรรศการด้วยความเสียสละและศิษย์พึงช่วยเหลืองานตามที่ครูให้ไว้ด้วยความ
ความเต็มใจ ศิษย์พึงช่วยเก็บรวบรวมใบงาน, สมุดของเพื่อน ๆ ให้แก่ครูและศิษย์พึงช่วยทำความสะอาด
โต๊ะ เก้าอี้ของครูเป็นประจำ ส่วนความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพเจริญอุดมคติตาม
หลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตร นั้นคือด้วยการรับใช้ หมายความว่า เข้าไปรับใช้วันละ
๑ ครั้ง แต่ที่แน่ ๆ ก็ควรไปในกาลเรียนศิลปะวิทยาและการเข้าไปคอยรับใช้ครูบาอาจารย์
อันเป็นการแบ่งเบาภารกิจของครูอาจารย์ ดังนั้น จึงเห็นว่าสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์

ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตรนั้น มีความสอดคล้องกัน

๓) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน

สภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพปัจจุบันจะเป็นการที่นักเรียนจะฟังปฏิบัติต่อครูคือศิษย์ฟังเชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของครู ศิษย์ฟังตั้งใจทำงานหรือการบ้านตามที่ครูสั่ง ศิษย์ฟังไม่พูดสอดแทรกเมื่อครูกำลังสอนอยู่และศิษย์ฟังซักถามเมื่อไม่เข้าใจในบทเรียน ศิษย์ฟังตั้งใจฟังด้วยความเคารพและศิษย์ฟังปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครู ส่วนความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพ เชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร นั้นก็คือด้วยการเชื่อฟัง หมายความว่า ศิษย์เมื่อไม่เชื่อฟัง ย่อมไม่บรรลุคุณวิเศษ ดังนั้น เมื่อท่านสั่งสอนหรือว่ากล่าวตักเตือนอะไร ต้องตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ให้ฟังก่อนจึงเชื่อเรียกว่าเชื่อฟังแล้วเต็มใจปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้น ๆ ดังนั้นจึงเห็นว่าสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตรนั้น มีความสอดคล้องกัน

๔) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ

สภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพปัจจุบันจะเป็นการที่นักเรียนจะฟังปฏิบัติต่อครูคือศิษย์ฟังเข้าไปหาครูเพื่อคอยรับใช้ด้วยความเต็มใจ ศิษย์ฟังมีน้ำใจในการช่วยเหลือปรนนิบัติและบริการครูศิษย์ฟังมีความกระตือรือร้นที่จะรับใช้บริการครู ศิษย์ฟังมีความจริงใจต่อการปรนนิบัติช่วยบริการครูและเมื่อเห็นครูหิวของ ศิษย์ฟังอาสาช่วยหิวของให้ครู ช่วงพักกลางวัน ศิษย์ฟังบริการน้ำและกาแฟให้ครูดื่ม ส่วนความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร นั้นคือการดูแลปรนนิบัติ ได้แก่ การแสดงความกตัญญูกตเวทียโดยการหาโอกาสเข้าไปช่วยเหลือ บำรุงตอบแทนบุญคุณปรนนิบัติดูแลท่านตามโอกาสอันควร เป็นการแสดงความมีน้ำใจ ปรนนิบัติช่วยเหลือครูอาจารย์ทำกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ตนเห็นสมควร โดยอาสาทำเองไม่ต้องรอให้ครู อาจารย์ใช้ ก็จัดเป็นหน้าที่ของศิษย์ที่ควรแสดงออก ดูแลปรนนิบัติครูอาจารย์ทั้งในยามเมื่อครูป่วยไม่สบายและยามปรกติดี เพื่อเป็นการตอบแทนคุณของครูอาจารย์ และศิษย์ควรลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ให้นำบัวรดน้ำ แปรงสีฟัน แม้ในเวลาอาหารก็ถือเอาน้ำดื่มไปให้ แล้วทำการรับใช้ เสร็จแล้วไหว้ และศิษย์ควรจะซักผ้าที่มัวหมอง ควรตั้งน้ำอาบในตอนเย็น ควรอุปัฏฐากในเวลาที่ท่านไม่สบาย ดังนั้นจึงเห็นว่าสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตรนั้น มีความสอดคล้องกันแต่จะลึกซึ้งกว่าปัจจุบัน

๕) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

สภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพปัจจุบันจะเป็นการที่นักเรียนจะพึงปฏิบัติต่อครู คือศิษย์พึงตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างสม่ำเสมอ ศิษย์พึงศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ศิษย์พึงมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษา ศิษย์พึงเอาใจใส่ต่อบทเรียนอย่างสม่ำเสมอ ศิษย์พึงมีความอดทนต่อความยากลำบากในการศึกษาเล่าเรียนและศิษย์พึงมีความรับผิดชอบต่อการศึกษาล่าเรียน ส่วนความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลงสูตร นั้นคือการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ได้แก่ การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจจดจำ “ตาดู หูฟัง มือจด ใจคิด ปากท่อง (จำ)” ถ้าจะถามหรือตอบต้องทำด้วยความเคารพ และการเรียนนิดหน่อยแล้วท่องหลาย ๆ ครั้ง แม้บทเดียวก็ควรเรียนให้รู้จริง ชื่อว่า เรียนด้วยความเคารพ ดังนั้น จึงเห็นว่าสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลงสูตรนั้น มีความสอดคล้องกัน

๔.๖ ผลการเปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพที่ปฏิบัติจริงกับสภาพในเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลงสูตรมีดังต่อไปนี้

ในความคิดเห็นของนักเรียนหรือศิษย์ที่มีต่อครู เกี่ยวกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในด้านต่าง ๆ ทั้ง ๕ ด้านดังนี้

๑) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี

สภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันจะเป็นการที่ครูอนุเคราะห์ต่อศิษย์คือครูฝึกฝนให้ศิษย์เป็นคนดีและฝึกฝนให้ศิษย์เป็นคนเสียสละเพื่อส่วนรวม ครูฝึกฝนให้ศิษย์ทำสมาธิก่อนทำการศึกษาล่าเรียน ครูฝึกฝนให้ศิษย์นำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน ครูฝึกฝนให้ศิษย์ทำความดีช่วยเหลือสังคมและครูฝึกฝนให้ศิษย์เป็นคนมีเหตุผลรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ส่วนความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลงสูตรนั้นคือการแนะนำให้เป็นคนดี ได้แก่ ทั้งแนะทั้งนำแต่ในสิ่งที่ดีงามที่เป็นประโยชน์ที่เป็นเรื่องสร้างสรรค์ นอกจากแนะนำคือการปราศสอนแล้ว ตัวครูอาจารย์เองก็ต้องนำคือทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ควรแนะนำให้ศิษย์ให้เป็นคนดี อยู่ในศีลในธรรม แนะนำในสิ่งที่ดีที่งามและควรแนะนำในการที่ศิษย์จะดำรงชีวิตในกายภาคนั้นได้ด้วยตนเองด้วยและแนะนำมารยาทนี้ว่า เธอควรนั่งอย่างนี้ ควรเคี้ยวอย่างนี้ ควรบริโภคน้ำอย่างนี้ ควรเว้นมิตระชั่ว ควรคบมิตรดี ดังนั้น จึงเห็นว่าสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลงสูตรนั้น มีความสอดคล้องกัน

๒) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี

สภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันจะเป็นการที่นักเรียนจะพึงปฏิบัติต่อครูคือครูสอนศิษย์ให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งแจ่มแจ้งถูกต้องในเนื้อหาวิชาและครูสอนศิษย์ในเนื้อหาวิชาการอย่างเต็มที่เต็มความสามารถ ครูสอนศิษย์ด้วยความตั้งใจและเสียสละ ครูสอนให้เรียนรู้ทั้งวิชาการและปรับประยุกต์ให้เข้ากับสังคม ครูสอนศิษย์ให้นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันและสอนศิษย์ให้เข้าใจง่าย ไม่สลับซับซ้อน ส่วนความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร นั้นคือการให้เรียนดี หมายความว่า ครู อาจารย์ทั้งหลายยอมชำระอรอดและพญชนะ ซึ่งแจ้งประโยชน์แล้วให้ศิษย์เรียน โดยอาการที่ศิษย์จะเรียนได้ดีและการให้เรียนดีได้แก่ สอนศิษย์ด้วยความตั้งใจ ไม่สอนแบบสุกเอาเผากินแบบถึงหัวโหมงสอนก็ไปสอนมิได้เตรียมการสอน วิชาอะไรที่ควรรู้ก็ต้องให้รู้ ที่ควรจะทำก็ต้องให้จำ ควรจะให้เข้าใจทดลองลงมือปฏิบัติก็ควรให้ศิษย์ได้ลงมือปฏิบัติ ควรให้ศิษย์ได้เรียนดี ได้รู้ดี ทำการงานได้ดี หรืออย่างที่ว่า “เรียนให้รู้ ดูให้จำ ทำให้ได้และใช้ให้เป็น” และให้เรียนในความรู้หรือวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นและส่วนรวมด้วย ดังนั้นจึงเห็นว่าสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตรนั้นมีความสอดคล้องกัน

๓) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด

สภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันจะเป็นการที่นักเรียนจะพึงปฏิบัติต่อครู คือ ครูตั้งใจถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่ปิดบังอำพรางและครูสั่งสอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ครูมีความยึดหยุ่นในการสอนไม่เข้มงวดจนเกินไป ครูตั้งใจสอนด้วยความเสียสละและทุ่มเทอย่างจริงจัง ครูเปิดโอกาสให้ศิษย์ได้ซักถามระหว่างการสอนและครูสอนได้สอดคล้องกับความต้องการของศิษย์ ส่วนความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร นั้นคือสอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง หมายความว่า ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้โดยไม่ปิดบังอำพราง ไม่หวงวิชาความรู้ที่ตนมีอยู่ สอนให้ศิษย์เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งลึกซึ้งจริง ๆ และบอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดีไม่ปิดบังอำพราง ได้แก่ ครูอาจารย์ผู้สอนวิชาใด ก็ต้องสอนให้ครบตามแผนการสอนของเนื้อหาวิชานั้น ๆ ไม่ปิดบังหรือขังไว้เพราะกลัวว่าศิษย์จะรู้ทันหรือเพราะต้องการจะ “ขาย” ข้อลึกลับในโอกาสต่อไปหรือปิดบังความรู้ไว้ให้ศิษย์มาเรียนพิเศษหรือสอนแบบตัวความรู้ให้ศิษย์เพื่อผลประโยชน์ของครูหรือนำไปสอนพิเศษนอกจากห้องเรียนแล้วเก็บค่าสอนพิเศษจากศิษย์ที่มาเรียนและสอนโดยไม่ปิดบังความรู้ในศิลปะวิทยาการต่าง ๆ ไปได้ ดังนั้นจึงเห็นว่าสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตรนั้นมีความสอดคล้องกัน

๔) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

สภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันจะเป็นการที่นักเรียนจะพึงปฏิบัติต่อครูคือครูมีความจริงใจ ไม่กล่าวร้ายนินทาต่อศิษย์ของตนและครูยกย่อง ชมเชยเมื่อศิษย์ทำความดีให้ปรากฏในเพื่อนฝูงและชุมชน ครูให้กำลังใจแก่ศิษย์เมื่อทำถูกต้องและเหมาะสมและครูยกย่องสรรเสริญ และให้เกียรติ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ครูให้รางวัลแก่ศิษย์ที่ขยันและเรียนดี ครูมอบเกียรติบัตรแก่ศิษย์ที่ทำความดีเสมอ ๆ ส่วนความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตร นั้นคือการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง หมายความว่า อาจารย์ทั้งหลายกล่าวถึงคุณของศิษย์อย่างนี้ว่า ศิษย์ของเราคนนี้ ฉลาดเป็นพหูสูตรเท่า ๆ กับเรา พวกท่านพึงยึดเหนี่ยวศิษย์นี้ไว้แล้ว ให้ศิษย์ปรากฏในเพื่อนฝูงทั้งหลายและการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ได้แก่ จัดให้มีการประกาศหรือมอบเกียรติบัตรเชิดชูความรู้ความสามารถหรือคุณงามความดีของศิษย์ตนให้เป็นที่ประจักษ์แก่เพื่อนฝูงหรือแก่สังคมเพื่อจะได้เป็นตัวอย่างที่ดีและเป็น การสร้างเสริมขวัญและกำลังใจแก่ศิษย์ ในการที่จะมีฉันทะและอุตสาหะที่จะทำดียิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป ทั้งจะเป็นการกระตุ้นให้ศิษย์คนอื่น ๆ อยากจะได้รับการยกย่องเช่นนั้นด้วย ดังนั้นจึงเห็นว่า สภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตรนั้นมีความสอดคล้องกันแต่จะลึกซึ้งกว่าปัจจุบัน

๕) ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

สภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันจะเป็นการที่นักเรียนจะพึงปฏิบัติต่อครู คือ ครูพึงให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์แก่ศิษย์เสมอ ๆ และพึงให้โอกาสแก่ศิษย์ที่ทำผิดพลาดเสมอ ครูสอนให้ศิษย์รู้จักใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่าและสอนให้ศิษย์รู้จักประกอบอาชีพที่สุจริต ครูสอนให้ศิษย์รู้จักวิธีการป้องกันตัวเองในทุก ๆ เรื่องและครูสอนให้ศิษย์รู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเอง และดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม ส่วนความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ ในสังคาลกสูตร นั้นคือ ทำการป้องกันในทิศทั้งหลาย หมายความว่า อาจารย์ย่อมทำการป้องกันศิษย์ในทิศทั้งปวงด้วยให้ศึกษาศิลปะ เพราะว่า ลากสักการะย่อมเกิดแก่ผู้เรียนศิลปะในทิศที่ไปแสดงศิลปะ ลากสักการะนั้นเป็นอันชื่อว่า อาจารย์กระทำแล้ว มหาชนแม้เมื่อจะกล่าวถึงคุณของศิษย์นั้น ย่อมกล่าวถึงคุณของอาจารย์ก่อน โดยแท้ว่า ศิษย์ของท่านนี้เป็นศิษย์ที่ล้างเท้าอาจารย์อยู่แล้วลากเกิดขึ้นแก่ศิษย์นั้นแม้ประมาณถึงพรหมโลก ก็เป็นของอาจารย์นั่นเอง อีกอย่างหนึ่ง โจรทั้งหลายในดง ย่อมไม่เห็น ย่อมไม่เบียดเบียนศิษย์คนใด ผู้อยากได้วิชาเดินไป อาจารย์แม้ให้ศิษย์คนนั้นศึกษาก็ชื่อว่าย่อมทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย อาจารย์ทั้งหลายแม้ยกย่องศิษย์อย่างนี้

ว่าศิษย์ของเราอยู่ในทีศนี้ ไม่มีต่างกันในศิลปะนี้ของศิษย์และของเรา พวกท่านจงไปถามศิษย์
 นั้นเถิดแก่นุญย์ผู้เกิดความสงสัยจากทีศที่ศิษย์นั้นไปแล้วมาหาตน ก็ชื่อว่ายอมทำการป้องกันเพราะ
 ลากสักการะเกิดขึ้นแก่ศิษย์ในที่นั้น อธิบายว่า ย่อมทำให้เป็นที่พึ่งได้และทำการป้องกันในทีศทั้ง
 ปวงได้แก่ ป้องกันศิษย์ของตนมิให้เสื่อมเสียทั้งป้องกันชื่อเสียงและความปลอดภัยโดยฝากฝังกับผู้
 หลักผู้ใหญ่ในที่ศที่อาศัยหรือในที่ศที่ศิษย์จะเดินทางไป หรือฝากฝังกับผู้บังคับบัญชาใน
 หน่วยงานที่ศิษย์ทำงาน ดังนั้นจึงเห็นว่าสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับใน
 สภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทีศ ๖ ในคัมภีร์กาลสุตตรนั้นมีความสอดคล้องกัน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทิส ๖ ในสัปดาห์ที่ ๖ ในสัปดาห์ที่มีการปฏิบัติอยู่จริง กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และเพื่อศึกษาเปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ กับสภาพในเชิงอุดมคติที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสัปดาห์ที่ ๖ ตามทฤษฎีของครูและศิษย์ (นักเรียน) โดยศึกษาจากครูที่สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑-ม.๓) จำนวน ๑๒๒ คน และนักเรียนที่เรียนอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓) จำนวน ๓๖๖ คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหา ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน นำเสนอข้อมูลในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยายผล การวิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ในแต่ละข้อได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสัปดาห์ที่ ๖ ในสัปดาห์ที่มีการปฏิบัติอยู่จริง สามารถสรุปได้ว่า

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสัปดาห์ที่ ๖ นั้น ศิษย์จะพึงปฏิบัติต่อครู มี ๕ ลักษณะดังนี้คือ (๑) ลูกขึ้นยืนรับ (๒) เข้าไปคอยรับใช้ (๓) เชื้อฟังกำแนะนำสั่งสอน (๔) ดูแลปรนนิบัติ (๕) เรียนศิลาปวิทยาโดยเคารพ ทั้งนี้เพื่อให้ศิษย์สำนึกในหน้าที่เป็นศิษย์ที่ดีมีความรักเคารพในครู อาจารย์ของตนมีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งในห้องเรียนและในโรงเรียนหรือสถาบันและเพื่อฝึกศิษย์หรือนักเรียนให้มีน้ำใจ มีความรับผิดชอบ ให้เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นคนว่าง่ายสอนง่ายและยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น

ส่วนความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ตามหลักคำสอนเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตรนั้น ครูจะพึงอนุเคราะห์ศิษย์ด้วย ๕ ลักษณะดังนี้คือ (๑) แนะนำให้เป็นคนดี (๒) ให้เรียนดี (๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี (๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง (๕) ทำการป้องกันในทิสทั้งปวง ทั้งนี้ก็เพื่อให้ครูอาจารย์สำนักในหน้าที่เป็นครูอาจารย์ที่ดีนั้นจะต้องมีสัมพันธภาพทางใจกับศิษย์ไว้มิเสื่อมคลาย ไม่ทอดทิ้งศิษย์ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อให้วิชาการสาขาต่าง ๆ ได้รับการสืบทอดไม่ตายไปตามผู้รู้หรือผู้เป็นเจ้าของและเพื่อให้สังคมได้มีผู้นำทางที่ดี

๕.๑.๑ ในด้านสภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูตามหลักทิส ๖ ในสังคาลกสูตร

สรุปผลจากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู จากความคิดเห็นของครู ที่ตอบแบบสอบถาม ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ พบว่า ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่า นักเรียนมีการปฏิบัติในลักษณะมีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๘๒$) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่า นักเรียนมีการปฏิบัติในลักษณะมีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๔๘$) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่า นักเรียนมีการปฏิบัติในลักษณะมีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๖๐$) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่า นักเรียนมีการปฏิบัติในลักษณะมีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๐๐$) ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่า นักเรียนมีการปฏิบัติในลักษณะมีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยมีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๔๔$) ทั้ง ๕ ด้านนี้ จึงสอดคล้องกับงานวิจัยของรศ.วิไลตั้งสมคิดและงานวิจัยของมนัส กันจินะ

๕.๑.๒ ในด้านสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทิส ๖ ในสังคาลกสูตร

สรุปผลจากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ จากความคิดเห็นของนักเรียน ที่ตอบแบบสอบถาม ในด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ ($\bar{X} = ๔.๐๒$) มีความเห็นว่า ครูมีการปฏิบัติในลักษณะแสดงพฤติกรรมเป็นไปตามกฎระเบียบของสถานศึกษา ในด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี นักเรียนส่วนใหญ่ ($\bar{X} = ๔.๐๒$) เห็นว่าครูแสดงพฤติกรรมเป็นไปตามกฎระเบียบของสถานศึกษา ในด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด นักเรียนส่วนใหญ่ ($\bar{X} = ๓.๙๕$) เห็นว่าครูแสดงพฤติกรรมเป็นไปตาม

กฎระเบียบของสถานศึกษา ในด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง นักเรียนส่วนใหญ่ ($\bar{X} = ๓.๘๖$) เห็นว่าครูแสดงพฤติกรรมเป็นไปตามกฎระเบียบของสถานศึกษา ในด้านครูอนุเคราะห์ด้วยความป้องกันในทิศทั้งหลาย นักเรียนส่วนใหญ่ ($\bar{X} = ๔.๑๐$) เห็นว่าครูแสดงพฤติกรรมเป็นไปตามกฎระเบียบของสถานศึกษา ทั้ง ๕ ด้านนี้ จึงสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมชัย อนุตฺตโรและมนัส กันจันะ

๕.๑.๓ ผลการเปรียบเทียบสภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพปัจจุบันกับ ในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิศ ๖ ในสังคาลกสูตร มีดังต่อไปนี้

สรุปผลจากการศึกษาแล้วพบว่า ในความคิดเห็นของครูที่มีต่อนักเรียนหรือศิษย์ เกี่ยวกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูในด้านต่าง ๆ ทั้ง ๕ ด้านคือ ด้านศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู ด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการและด้าน ศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพนั้น เมื่อเปรียบเทียบผลแล้วจะเห็นว่า สภาพ ความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ในสภาพปัจจุบันกับในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิศ ๖ ใน สังคาลกสูตรนั้น มีความสอดคล้องกันแต่จะลึกซึ้งกว่าในปัจจุบันเพราะว่าในอดีตต้องไปอยู่กิน นอน เพื่อศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้จากสำนักเรียนของครูอาจารย์

สรุปผลจากการศึกษาแล้วพบว่า ในความคิดเห็นของนักเรียนหรือศิษย์ที่มีต่อครูเกี่ยวกับ สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในด้านต่าง ๆ ทั้ง ๕ ด้านคือ ในด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วย การแนะนำดี ในด้านด้วยการให้เรียนดี ในด้านด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด ในด้านด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูงและในด้านด้วยการทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย เมื่อเปรียบเทียบผลแล้วจะเห็นว่า สภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูในสภาพปัจจุบันกับ ในสภาพเชิงอุดมคติตามหลักคำสอนเรื่องทิศ ๖ ในสังคาลกสูตรนั้นมีความสอดคล้องกัน

ผู้วิจัยได้สรุปวิเคราะห์ข้อเสนอแนะของครูที่มีต่อนักเรียนหรือศิษย์เกี่ยวกับสภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูในด้านต่าง ๆ ทั้ง ๕ ด้านคือ ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืน ต้อนรับด้วยความเคารพ ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการ เชื่อฟังคำสั่งสอน ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการและด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วย การเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ดังนี้

ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ พบว่า เมื่อคุณครูเข้าไป ในห้องเรียนนักเรียนจะบอกทำความเคารพ ทุกคนก็จะลุกขึ้นยืนรับโดยทำความเคารพครูทั้ง ตอนต้นชั่วโมงและหลังเลิกเรียนและปฏิบัติกันตามปกติและนักเรียนจะทำความเคารพกันตาม

โอกาส สถานที่และความเหมาะสม และนักเรียนเมื่อพบเจอคุณครู นักเรียนจะทำความเคารพครูด้วยการยกมือไหว้และกล่าวสวัสดิ และครูควรส่งเสริมหรือฝึกนักเรียนให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนด้วย

ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ พบว่า ครูส่วนใหญ่จะเห็นว่านักเรียนมีน้ำใจช่วยครูทำกิจธุระที่ไม่เกินกำลังของศิษย์ หรือเมื่อเห็นครูทำงานที่สามารถช่วยเหลือได้ เช่น ช่วยครูจัดทำบอร์ดนิทรรศการและทำความสะอาดโต๊ะเก้าอี้ของครู ช่วยแจกเอกสารการเรียนและเก็บเอกสารการเรียนแล้วรวบรวมงานของเพื่อน ๆ มาส่งโต๊ะครู ช่วยครูจัดเอกสารและส่งหนังสือราชการในโรงเรียน และนักเรียนจะทำความสะอาดห้องเรียนและทำความสะอาดบริเวณโรงเรียนในภาคเช้า โดยทำ ๕ ส. รับผิดชอบในแต่ละห้องเรียนและส่วนมากถ้าครูบอกหรือไหว้วานนักเรียนก็จะทำและรับผิดชอบดี ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีโดยต้องให้ครูต้องบอกหรือใช้ก่อน และครูควรส่งเสริมให้นักเรียนมีจิตสำนึกต่อหน้าที่และมีจิตอาสาต่อส่วนรวมด้วย

ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน พบว่า ครูจะเห็นว่านักเรียนส่วนใหญ่จะเชื่อฟังคำสั่งสอนของครู ไม่ก้าวร้าวเวลาครูสั่งสอนหรือตักเตือนจะมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่คือด้านไม่เชื่อฟัง และนักเรียนยังไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของครูดีเท่าที่ควร ยังขาดความรับผิดชอบต่อการทำงานที่ได้รับมอบหมายและไม่ค่อยจะนำคำสั่งสอนของครูไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันเท่าที่ควร

ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ พบว่า ครูส่วนใหญ่จะเห็นว่านักเรียนส่วนใหญ่ให้ความช่วยเหลือครูเวลาครูใช้ก็จะทำตามที่ร้องขอและปฏิบัติตามเสมอ เช่น ยกของ ยกกระเป๋าและถือเอกสาร เป็นต้น และครูบางคนมีความเห็นว่าไม่จำเป็นต้องปรนนิบัติแต่บริการตามสมควร

ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ พบว่า ครูส่วนใหญ่จะเห็นว่านักเรียนมีความตั้งใจเรียนดี มีความสนใจเรียนในเนื้อหาวิชาดีและมีความขยันหมั่นเพียรดีและมีความรับผิดชอบต่อการเรียนดี และนักเรียนควรมีความตั้งใจเรียนและมีความรับผิดชอบต่อการบ้านที่ครูสั่งให้ไปทำให้เสร็จส่งให้ทันตามที่ครูกำหนดไว้ และนักเรียนขาดสมาธิในการเรียน ซึ่งครูควรส่งเสริมในเรื่องนี้ด้วย

ผู้วิจัยได้สรุปวิเคราะห์ข้อเสนอแนะของนักเรียนที่มีต่อครูเกี่ยวกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในด้านต่าง ๆ ทั้ง ๕ ด้านคือ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี ด้านการให้เรียนดี ด้านการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด ด้านการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูงและด้านการทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ดังนี้

ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่จะเห็นว่าครูมีการแนะนำสั่งสอนให้นักเรียนเป็นคนดีและแนะนำในสิ่งที่ดีงาม ในทางที่ถูกที่ควรให้แก่ศิษย์อยู่เสมอ สอนให้ตั้งใจเรียน มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีความขยันหมั่นเพียร แนะนำให้อ่านหนังสือ

เรียนหมั่นทบทวนบทเรียน แนะนำในเรื่องการศึกษาเล่าเรียน ให้มีความเสียสละเพื่อส่วนรวมให้มีความกตัญญูต่อพ่อแม่และผู้มีพระคุณ และครูมีการแนะนำนักเรียนในเรื่องที่เป็นประโยชน์ แนะนำในสิ่งที่ดี ๆ ในเรื่องมารยาทไทย ให้นักเรียนแต่งกายให้เรียบร้อย ถูกระเบียบและเหมาะสม

ด้านการให้เรียนดี พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่จะเห็นว่าครูสั่งสอนให้นักเรียนได้ศึกษาเล่าเรียนและสั่งสอนให้นักเรียนหรือศิษย์นักเรียนในเรื่องการเรียนรู้อื่นๆ สอนศิษย์ให้มีมารยาทสุภาพเรียบร้อย ให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับผู้อื่น ให้เป็นคนมีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น สอนให้มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม ไม่เอาใจเอาเปรียบผู้อื่นและสอนให้มีความกตัญญูต่อบิดามารดาและผู้มีพระคุณ และสั่งสอนให้นักเรียนให้เป็นคนตรงต่อเวลา และรู้จักดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงและรู้จักประมาณตนเองและสอนให้นักเรียนมีความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

ด้านการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่จะเห็นว่าครูสั่งสอนให้นักเรียนได้ศึกษาเล่าเรียนในวิชาการต่าง ๆ โดยที่ครูตั้งใจถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่ปิดบังอำพรางและสั่งสอนวิชาความรู้ให้แกศิษย์อย่างเต็มที่ และครูจะสอนด้วยความเสียสละและทุ่มเทอย่างจริงจัง สอนเต็มเวลาและถ่ายทอดเป็นหมวดหมู่วิชา เปิดโอกาสให้ศิษย์ได้ซักถามข้อข้องใจในการเรียนได้และสอนพิเศษให้แก่นักเรียนและจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสมกับความต้องการของเด็กนักเรียน และส่งเสริมให้นักเรียนได้รู้จักค้นคว้าข้อมูลทางวิชาการและความรู้ในด้านต่าง ๆ สม่าเสมอ และครูมีเทคนิคการสอนที่น่าสนใจ ใช้สื่อประกอบการเรียนการสอนที่ทันสมัยเข้ามาช่วยสอนและสอนให้ศิษย์ทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ให้นักเรียนมีความกล้าคิดกล้าทำ มีความกล้าหาญในการเรียน

ด้านการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่จะเห็นว่าครูจะยกย่องชมเชยเมื่อศิษย์ทำความดีและครูจะมอบเกียรติบัตรให้แก่นักเรียนที่ทำความดีหรือให้รางวัลแก่ศิษย์ที่ขยันและเรียนดี ครูจะยกย่องและให้กำลังใจศิษย์ เมื่อศิษย์ทำถูกต้องและเหมาะสมและครูจะยกย่องศิษย์ที่ทำดีในที่ประชุมและหน้าเสาธง และครูมีความจริงใจ ไม่กล่าวร้ายนินทา ให้เกียรติยกย่องสรรเสริญกับศิษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลังและครูยอมรับฟังความคิดเห็นของนักเรียนหรือศิษย์

ด้านการทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่จะเห็นว่าครูจะสอนให้นักเรียนรู้จักวิธีการป้องกันตนเองจากภัยต่าง ๆ รอบตัวและในทุก ๆ เรื่องในปัจจุบันและสอนให้ศิษย์สามารถป้องกันตนเองได้ และครูจะปกป้องศิษย์จากความชั่วร้ายที่มาจากภายนอกเสมอและสอนให้ศิษย์รู้จักแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง พึ่งพาตนเองได้ ให้ศิษย์รู้จักใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่า ให้ศิษย์รู้จักประกอบอาชีพที่สุจริตและสอนให้ศิษย์รู้จักแก้ไขปัญหาด้วยตนเองและครูคอยแนะนำวิชาการและวิชาชีพให้ศิษย์อย่างสม่าเสมอและเหมาะสม ให้ความยุติธรรมแก่ศิษย์โดยเสมอภาค

๕.๒ อภิปรายผล

อภิปรายผลความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังนี้

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครู ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ พบว่า นักเรียนมีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด แสดงให้เห็นว่าศิษย์ในมุมมองของครูนั้นเป็นคนดีมีคุณธรรม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านักเรียนได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือปฏิบัติหน้าที่ของศิษย์ได้อย่างสมบูรณ์และปฏิบัติตนได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ได้มีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านักเรียนได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือปฏิบัติหน้าที่ของศิษย์ได้ดีพอสมควรระดับหนึ่ง

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน พบว่า นักเรียนมีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านักเรียนได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือปฏิบัติหน้าที่ของศิษย์ได้อย่างสมบูรณ์

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ได้มีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านักเรียนได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือปฏิบัติหน้าที่ของศิษย์ได้ดีพอสมควรระดับหนึ่ง

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูด้านศิษย์ฟังปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยา โดยเคารพ พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ได้มีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านักเรียนได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือปฏิบัติหน้าที่ของศิษย์ได้ดีพอสมควรระดับหนึ่ง

ดังนั้นเมื่อมองในภาพรวมทั้ง ๕ ด้านแล้วจึงมีความสอดคล้องกับหลักทฤษฎีความสอดคล้องทฤษฎีความสัมพันธ์ของบุคคลและทฤษฎีการมีส่วนร่วม และมีสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสมชาย อนุตตโรและมนัส กันจินะ

อภิปรายผลความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังนี้

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี พบว่า ครูส่วนใหญ่มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ครูได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือปฏิบัติหน้าที่ของครูได้อย่างสมบูรณ์และปฏิบัติตนได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี พบว่า ครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ครูได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของครูได้อย่างสมบูรณ์และปฏิบัติตนได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด พบว่า ครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ครูได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของครูได้อย่างสมบูรณ์และปฏิบัติตนได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง พบว่า ครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ครูได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของครูได้อย่างสมบูรณ์และปฏิบัติตนได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาสภาพความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย พบว่า ครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ครูได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของครูได้อย่างสมบูรณ์และปฏิบัติตนได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นเมื่อมองในภาพรวมทั้ง ๕ ด้านแล้วจึงมีความสอดคล้องกับหลักทศ ๖ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของครูได้อย่างสมบูรณ์และปฏิบัติตนได้เป็นอย่างดี

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสิ่งกาลสุตตรกรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอมืองแพร์ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๑ พบข้อที่ควรเสนอแนะ ดังนี้

๑) จากความคิดเห็นของครูที่มีต่อพฤติกรรมของนักเรียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูทั้ง ๕ ด้าน ในภาพรวมแล้วนักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติหรือแสดงออกตามหน้าที่หรือตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ดังนั้น นักเรียนควรพิจารณาปรับปรุงแก้ไขความสัมพันธ์ของตัวเองกับครูที่มีอยู่ในปัจจุบันให้ดีขึ้นกว่าเดิม ควรให้ความร่วมมือและปฏิบัติตนตามหน้าที่ในฐานะศิษย์ ดังเช่นหลักความสัมพันธ์ในทศ ๖ ซึ่งบ่งบอกไว้อย่างชัดเจนว่า ศิษย์พึงบำรุงครู อาจารย์ ด้วย

การลุกขึ้นยืนรับ ด้วยการรับใช้ ด้วยการเชื่อฟัง ด้วยการปรนนิบัติ และด้วยการตั้งใจเรียนศิลปะ โดยเคารพ ถ้าศิษย์ปฏิบัติตามหน้าที่อย่างเสมอต้นเสมอปลายแล้ว ความสัมพันธ์ของศิษย์กับครูน่าจะเป็นไปในทางที่ถูกต้องและยั่งยืนตลอดไป

๒) จากความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อครูเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ ทั้ง ๕ ด้าน ในภาพรวมแล้วครูส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติแต่ไม่มุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด ดังนั้น จึงนับว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ดีในระดับหนึ่ง แต่เพื่อให้เป็นความสัมพันธ์ที่ดียิ่งขึ้น ครูควรพิจารณาปรับปรุง แก้ไขความสัมพันธ์ของตัวเองกับศิษย์ที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ โดยปฏิบัติตนอยู่ในหลักทศ ๖ ซึ่งบ่งบอกถึงหน้าที่ที่ครูพึงอนุเคราะห์ศิษย์ไว้ด้วยฐานะ ๕ คือ แนะนำดี ให้เรียนดี บอกลดปวิทยาให้สิ้นเชิง ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง และทำการป้องกันในทิศทั้งปวง ถ้าครูปฏิบัติตามหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องตามหลักทศ ๖ ในสิ่งกาลกสุตรแล้ว ความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์น่าจะเป็นไปในทางที่ดีและแน่นแฟ้นมาก และจะเป็นความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนยิ่งขึ้นไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสิ่งกาลกสุตรกรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๕๑ พบข้อเสนอแนะ เพื่อการศึกษาครั้งต่อไป ดังนี้

๑) ควรทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในเชิงศึกษาเปรียบเทียบในกลุ่มโรงเรียนที่มีปัญหาเหมือนกันเพื่อที่จะได้เห็นภาพของผลการวิจัยที่ชัดเจนในการที่นำไปใช้จริง

๒) ควรทำการศึกษาความสัมพันธ์ของกลุ่มคนตามหลักคำสอนเรื่องทศ ๖ นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์

๓) ควรทำการศึกษาความสัมพันธ์ของนักเรียนกับกลุ่มคนต่าง ๆ ทั้ง ๖ ทิศตามหลักการแห่งทศ ๖ ในสิ่งกาลกสุตรในเชิงทดลอง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๕.

_____. พระสูตรและอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๒๕.

พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คณาจารย์สำนักพิมพ์เชียงใหม่. หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักรธรรมชั้นตรี. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๔๖.

คณาจารย์สำนักพิมพ์เชียงใหม่. หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักรธรรมชั้นโท. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๔๗.

คุณ โทจันทร์.รศ. พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

จุกา นูร์กอดี. มนุษย์สัมพันธ์สำหรับครู. พิมพ์อวด้านครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครู

สวนสุนันทา, ๒๕๔๕.

ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๘.

ดำรงศักดิ์ ชัยสนิท. มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วังอักษร, ๒๕๔๕.

ทัศนีย์ ทองสว่าง. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

นาคะ ประทีป. ปาลี-สยาม อภิธาน. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๕.

ป. หลงบุญ(นามแฝง). พจนานุกรม มคอ -ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร

จำกัด ,๒๕๔๖.

ปิ่น มุกกันต์. พ.อ. ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สารมวลชน

จำกัด ,๒๕๔๔.

_____. พ.อ. บทบาทพระบรมครู. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๔๖.

..... พ.อ. มงคลชีวิต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๔๘.

ปรีชา นันตาภิวัฒน์. น.อ.(พิเศษ). **พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับสมบูรณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

เปลื้อง ณ นคร. **พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๐.

พรรณี ลีกิจวัฒน์. รศ.ดร. **วิธีวิจัยทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖.

..... **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์. ศศ. **สารัตถะครู ฉบับปรับปรุง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

มานิตย์ มานิตเจริญ. **พจนานุกรมไทย ฉบับสมบูรณ-ปรับปรุงใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท รวมสาส์น (๑๕๗๗) จำกัด, ๒๕๕๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระธรรมปิฎกภูทกเถา แปล ภาคที่ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ยนต์ ชุ่มจิต. รศ. **ความเป็นครู**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้ง.เฮ้าส์, ๒๕๔๑.

รัตนะ บัวสนธ์. ดร. **การประเมินผลโครงการ การวิจัยเชิงประเมิน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมแพคท์พริน จำกัด, ๒๕๔๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร:

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วิไล ตั้งจิตสมคิด. รศ. **การศึกษาและความเป็นครูไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔.

สฤณีคุณ กิตติยากร. ม.ร.ว. **พจนานุกรม อังกฤษ-ไทย ฉบับตั้งโต๊ะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวโกวาท หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สมพร สุทัศนีย์. ม.ร.ว. มนุษย์สัมพันธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

สุพิศวง ธรรมพันทา. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ภูมิไทยการพิมพ์, ๒๕๔๗.

สุนีย์ เลิศแสวงกิจ. มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วังอักษร, ๒๕๔๗.

สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๖.

สุวรรณ เพชรนิล. พุทธปรัชญาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

แสง จันทรงาม. วิธีสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาเทวัญ วิสุทธิจารี (เอกจันทร์). “ปัจจัยที่มีผลต่อการสำเร็จการศึกษาบาลีระดับเปรียญตรี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาพรพงษ์ วรเมธี (บุญปิ่น). “ปัญหาการเรียนการสอนวิชาจริยศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ - ๖ ในโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระสมชัย อนุตตโร. “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทศกในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

มนัส กั้นจันะ. “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

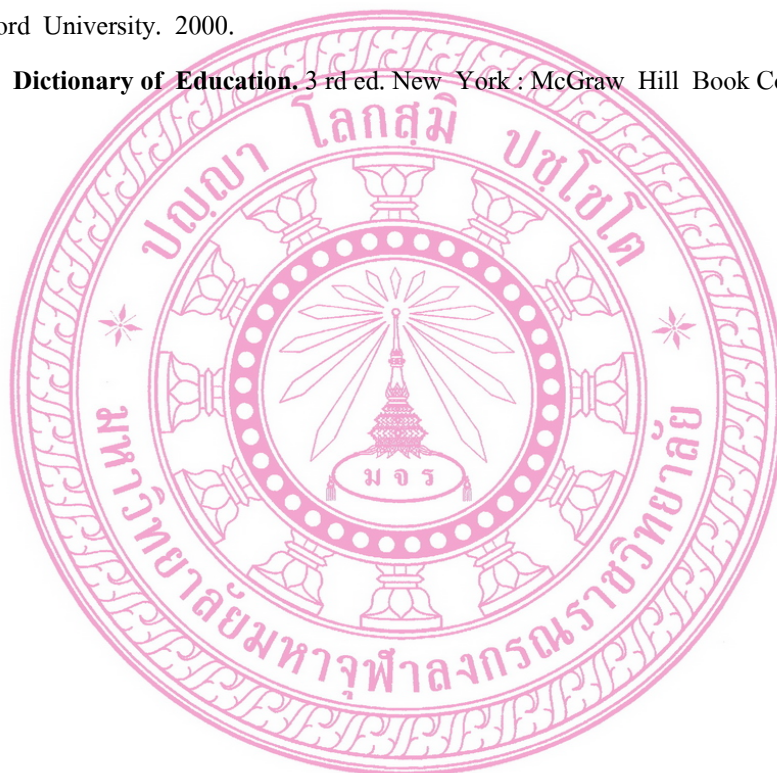
ลำดวน คุณา. “บทบาททางการแนะแนวของผู้บริหาร โรงเรียนและครูแนะแนวตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

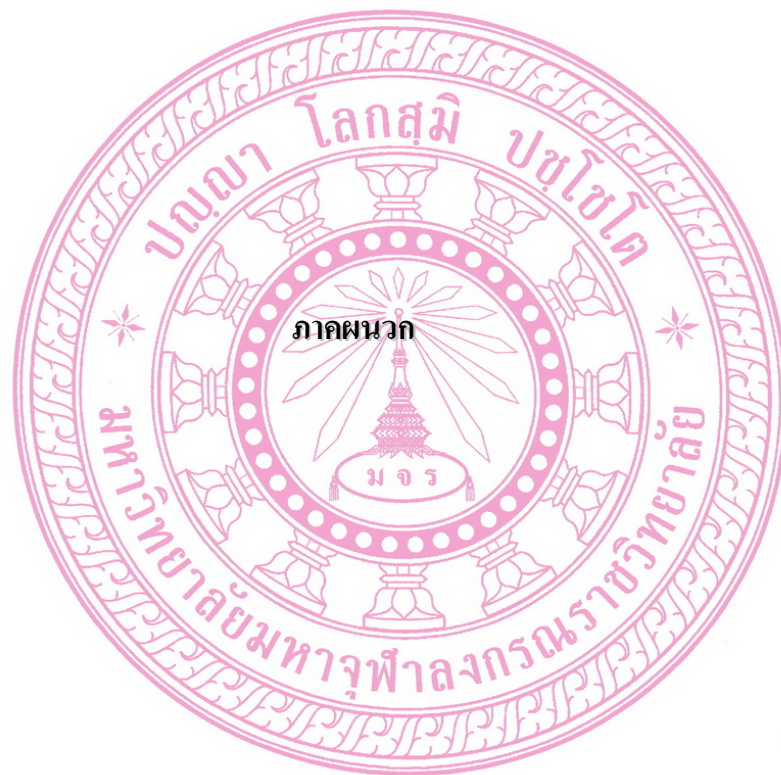
วราภรณ์ ชัยโอภาส. “การนำหลักธรรมในสังคาลกสูตรมาใช้ให้คำปรึกษาจริยธรรมแก่พ่อแม่”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

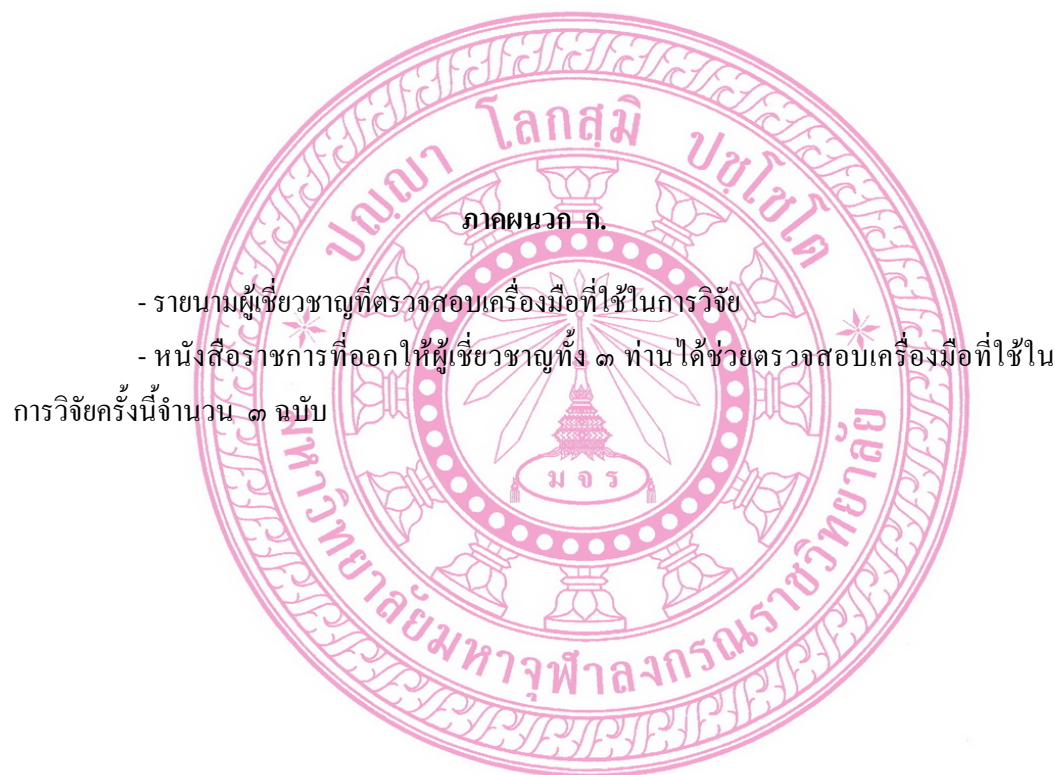
ภาษาอังกฤษ :

A S Hornby . **Oxford Advanced Lerner’s Dictionary** of Current English. New York.
Oxford University. 2000.

Good, Carter V. **Dictionary of Education**. 3 rd ed. New York : McGraw Hill Book Co., 1973

รายนามผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑. ผศ.ศรี แนวรงค์	- ป.ธ.๕, พ.ม., พธ.บ., ศศ.บ., ศศ.ม. - ที่ปรึกษารองอธิการบดี มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
๒. รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์	- อาจารย์บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ - ฐศ.เอก, ปก.ศ สูง, ศษ.บ (จิตวิทยาการสอน) - กศ.ม. (การบริหารการศึกษา) - หัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
๓. อาจารย์อติศักดิ์ สิริพันธ์	- อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ - ค.บ. (วิทยาศาสตร์ทั่วไป) - กศ.ม. (การบริหารการศึกษา) - ผู้อำนวยการ โรงเรียนบ้านวังปิ้ง

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่ โทร. ๐-๕๔๖๔-๖๒๗๓ ต่อ ๑๑๒ โทรสาร. ๐-๕๔๖๔-๖๘๕๘

ที่ ศธ. ๖๑๓๓.๘/๑๗๖

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร ผศ.ทูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์

ด้วย พระอริการวัฒนา ฉายา สิริวิฑูโณ นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติคุณ โณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี สุขะพันธุ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ มหาวิทยาลัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในหัวข้อการทำวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี จึงขอเชิญท่าน ได้เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการทำวิทยานิพนธ์ให้กับนิสิตต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบ

(พระครูโสภณพัฒนานนุช,ผศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๑๑ ต่อ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๖๖๖๐

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๗๔

๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรี แนวนรงค์

ด้วย พระอธิการวัฒนา ฉายา สิริวิฑูมโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติคุณุโณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี ศุระพันธ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ มหาวิทยาลัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในหัวข้อการทำวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี จึงขอเชิญท่านได้เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการทำวิทยานิพนธ์ให้กับนิสิตหวังว่าคงจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานุยุต,มศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๑๓ ต่อ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๖๒๑

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๗๗

๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร นายอดิศักดิ์ สิริพันธุ์

ด้วย พระอธิการวัฒนา ฉายา สิริวิฑูมโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดำเนินการตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติคุณ โณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี สุระพันธุ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ มหาวิทยาลัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในหัวข้อการทำวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี จึงขอเชิญท่านได้เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการทำวิทยานิพนธ์ให้กับนิสิตหวังว่าคงจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานนุยุต,มศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

ภาคผนวก ข.

- หนังสือราชการที่ออกเพื่อขอเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยจากโรงเรียนร่องวางอนุสรณ์ จำนวน ๑ ฉบับ
- หนังสือราชการที่ออกเพื่อขอเก็บข้อมูลการวิจัยจากโรงเรียนมัธยมศึกษา ทั้ง ๗ โรงเรียน ในอำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ซึ่งประกอบด้วย โรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ โรงเรียนนาริรัตน์จังหวัดแพร่ โรงเรียนถิ่นโอกาสวิทยา โรงเรียนสาธิตเทศบาลบ้านเซตวัน โรงเรียนห้วยม้าวิทยาคม โรงเรียนเมืองแพร่และโรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม จำนวน ๗ ฉบับ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๗๓ ต่อ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๖๗๗๐

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๘๘

๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอดำเนินการขอให้ให้สิทธิเข้าเก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบเครื่องมืองานวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนรุ่งกางอนุสรณ์

ด้วย พระอธิการวัฒนา ฉายา สิริวิฑูมโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติวณฺโณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี ศุขะพันธุ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในกรณี ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ขอดำเนินการจากท่านอนุญาตให้ให้สิทธิเข้าเก็บข้อมูลในโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานุยุต,ผศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๗๓ ต่อ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๕๖๗๐

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๘๙

๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูล

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนพิริยาลัย จังหวัดแพร่

ด้วย พระอธิการวัฒนา ฉายา สิริวิฑฒโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติวณฺโณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี ศุขะพันธ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลในโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานุยุต,มศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๗๓ ต่อ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๖๖๗๐

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๘๙

๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูล

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนนารีรัตน์ จังหวัดแพร่

ด้วย พระอธิการวัฒนา ฉายา สิริวิฑูมโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติคุณ โณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี ศุขะพันธ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลในโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานุยุต,ผศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๗๓ ต่อ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๕๖๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๘๘

๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูล

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนถิ่นโอภาสวิทยา

ด้วย พระอริการวัฒนา ฉายา สิริวิฑฒโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติวณฺโณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี ศุขพันธ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลในโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานุยุต,ผศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๗๓ ต่อ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๕๖๗๐

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๘๙

๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิติศึกษาเก็บข้อมูล

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตเทศบาลบ้านเขตนวัน

ด้วย พระอธิการวัฒนา ฉายา สิริวิฑฒโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติวณฺโณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี ศุขะพันธ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ไคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิติศึกษาเก็บข้อมูลในโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานนุยุต,ผศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๑๓ คอ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๖๖๑๐

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๘๙

๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูล

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนห้วยม้าวิทยาคม

ด้วย พระอริการวัฒนา ฉายา สิริวิฑูมโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติวณฺโณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี ศุขะพันธุ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ใ้ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลในโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานุยุต,ผศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๗๓ ต่อ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๕๖๗๐

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๘๙

๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้หนังสือเข้าเก็บข้อมูล

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองแพร่

ด้วย พระอริการวัฒนา ฉายา สิริวฑฒโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลกสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติวณฺโณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี ศุขะพันธ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้หนังสือเข้าเก็บข้อมูลในโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานนุยุต,มศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่ บ้านหนองห้า ตำบลแม่คำมี
อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐
โทร ๐-๕๔๖๔-๖๒๗๓ ต่อ ๑๑๒, ๐๘๖-๔๒๘๘๖๗๐

ที่ ศธ ๖๑๓๓.๘/๐๘๙

๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขออนุญาตผ่อนผันให้นิติกรเข้าเก็บข้อมูล

เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม

ด้วย พระอริการวัฒนา ฉายา สิริวิฑูมโน นามสกุล คำแสน นิสิตระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ ๒ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลสูตร :กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี พระเวียง กิตติวณฺโณ,ดร. และ ดร.วิชาสินี ศุขะพันธ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ใ้ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิติกรเข้าเก็บข้อมูลในโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรามาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เจริญพร

(พระครูโสภณพัฒนานุยุต,มศ.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

ประธานบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่

ภาคผนวก ค.
แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

- แบบสอบถามการวิจัยสำหรับครูผู้สอนและนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ – ม.๓) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ทั้ง ๗ โรงเรียนที่เก็บข้อมูล การวิจัยในครั้งนี้คือ โรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ โรงเรียนนาเรีรัตน์จังหวัดแพร่ โรงเรียน สาธิตเทศบาลบ้านเซตวัน โรงเรียนถิ่น โอลภาสวิทยา โรงเรียนห้วยม้าวิทยาคม โรงเรียนเมืองแพร่ และโรงเรียนท่าข้ามวิทยาคม

- ความคิดเห็นสำหรับครูผู้สอนและนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓) คำชี้แจง โปรดใส่เครื่องหมาย ลงใน หน้าข้อความและในช่องขวามือ ที่ตรงกับความเป็นจริงในระดับพฤติกรรมของท่าน (พฤติกรรม หมายถึงการกระทำของผู้ตอบ แบบสอบถาม)

- ๕ หมายถึง พฤติกรรมระดับมากที่สุด
- ๔ หมายถึง พฤติกรรมระดับมาก
- ๓ หมายถึง พฤติกรรมระดับปานกลาง
- ๒ หมายถึง พฤติกรรมระดับน้อย
- ๑ หมายถึง พฤติกรรมระดับน้อยที่สุด

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสิงคาลกสูตร: กรณีศึกษา
โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่

A STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS AND STUDENTS AS SIX
DIRECTIONS IN SINGKALAKASUTTA: A CASE STUDY OF HIGH-SCHOOLS
AT MUANG PHRAE DISTRICT

.....

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสิงคาลกสูตร : กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ ซึ่งผลการศึกษาวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปรับปรุงและส่งเสริมการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยขอความกรุณาช่วยตอบแบบสอบถามนี้ทุกข้อทุกตอนตามความเป็นจริงโดยผู้วิจัยขอรับรองว่า ข้อมูลที่ท่านตอบทั้งหมดจะเก็บเป็นความลับและนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวมเท่านั้น

แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย
ตอนที่ ๑ เป็นแบบสำรวจข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม
ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู
ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามปลายเปิดแสดงความคิดเห็น ทศนคติและข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบสอบถาม

เจริญพรขอบคุณผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน

(พระอริการวัฒน์ สิริวิฑูโน)

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสอบถามสำหรับครูผู้สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ – ม.๓)

เรื่อง

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทิต ๖ ในลึงกาลกสูตร: กรณีศึกษา
โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

- คำชี้แจง โปรดใส่เครื่องหมาย ลงใน หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริง
- ๑.๑ อายุ ๒๕ - ๓๐ ปี ๓๑ - ๓๕ ปี ๓๖ - ๔๐ ปี ๔๑ ปีขึ้นไป
- ๑.๒ เพศ ชาย หญิง
- ๑.๓ การศึกษา ต่ำกว่าปริญญาตรี ปริญญาตรี ปริญญาโท
 ปริญญาเอก
- ๑.๔ ประสบการณ์สอน ๑ - ๕ ปี ๖ - ๑๐ ปี ๑๑ - ๑๕ ปี
 ๑๖ - ๒๐ ปี ๒๑ ปีขึ้นไป
- ๑.๕ สังกัดโรงเรียน พิริยาลัยจังหวัดแพร่ นารีรัตน์จังหวัดแพร่
 สาธิตเทศบาลบ้านเขตวัน ถิ่นโอกาสวิทยา
 ห้วยม้าวิทยาคม ท่าข้ามวิทยาคม เมืองแพร่

ตอนที่ ๒ ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูทั้ง ๕ ด้าน

คำชี้แจง แบบสอบถามนี้เป็นการประเมินความสัมพันธ์ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓)กับครูที่สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑-ม.๓) ในภาพรวม โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุดเพียงคำตอบเดียว

รายการ	ระดับพฤติกรรม				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ					
๑. ศิษย์ลุกขึ้นยืนต้อนรับและรับของจากมือครูด้วยความเคารพ					
๒. ศิษย์แสดงความเคารพครูทั้งในและนอกห้องเรียน					
๓. ศิษย์ลุกขึ้นยืนและพนมมือไหว้ เมื่อครูเดินผ่านมา					
๔. ศิษย์ยกมือไหว้และกล่าวคำสวัสดิ์เมื่อพบครูครั้งแรก					
๕. เมื่อเดินผ่านครู ศิษย์โน้มตัวลงเพื่อแสดงความเคารพ					
๖. ศิษย์มีสัมมาคารวะทั้งต่อหน้าและลับหลังครู					
ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ					
๗. ศิษย์ช่วยทำกิจธุระให้ครูด้วยความเต็มใจ					
๘. ศิษย์ช่วยเหลือครูจัดกิจกรรมในห้องเรียนด้วยความเต็มใจ					
๙. ศิษย์ช่วยครูจัดนิทรรศการ ด้วยความเสียสละ					
๑๐. ศิษย์ช่วยทำความสะอาดโต๊ะ เก้าอี้ ของครูเป็นประจำ					
๑๑. ศิษย์ช่วยเหลืองานตามที่ครูไหว้วานด้วยความเต็มใจ					
๑๒. ศิษย์ช่วยเก็บรวบรวมใบงาน,สมุดของเพื่อน ๆ ให้แก่ครู					
ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน					
๑๓. ศิษย์เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของครู					
๑๔. ศิษย์ตั้งใจทำงานหรือการบ้านตามที่ครูสั่ง					
๑๕. ศิษย์ไม่พูดสอดแทรกเมื่อครูกำลังสอนอยู่					
๑๖. ศิษย์ซักถามเมื่อไม่เข้าใจในบทเรียน					
๑๗. ศิษย์ตั้งใจฟังด้วยความเคารพ					

รายการ	ระดับพฤติกรรม				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑๘. ศิษย์ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครู					
ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ					
๑๙. ศิษย์เข้าไปหาครูเพื่อคอยรับใช้ด้วยความเต็มใจ					
๒๐. ศิษย์มีน้ำใจในการช่วยเหลือปรนนิบัติและบริการครู					
๒๑. ศิษย์มีความกระตือรือร้นที่จะรับใช้บริการครู					
๒๒. ศิษย์มีความจริงใจต่อการปรนนิบัติช่วยบริการครู					
๒๓. เมื่อเห็นครูหิวของ ศิษย์อาสาช่วยหิวของให้ครู					
๒๔. ช่วงพักกลางวันศิษย์บริการน้ำและกาแฟให้ครูดื่ม					
ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ					
๒๕. ศิษย์ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างสม่ำเสมอ					
๒๖. ศิษย์ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ					
๒๗. ศิษย์มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษา					
๒๘. ศิษย์เอาใจใส่ต่อบทเรียนอย่างสม่ำเสมอ					
๒๙. ศิษย์มีความอดทนต่อความยากลำบากในการศึกษาเล่าเรียน					
๓๐. ศิษย์มีความรับผิดชอบต่อการศึกษาล่าเรียน					

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู

๑. ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับด้วยความเคารพ

.....
.....
.....
.....

๒. ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการช่วยทำกิจธุระ

.....
.....
.....
.....

๓. ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเชื่อฟังคำสั่งสอน

.....
.....
.....
.....

๔. ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการปรนนิบัติช่วยบริการ

.....
.....
.....
.....

๕. ด้านศิษย์ปฏิบัติต่อครูด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

.....
.....
.....
.....

เจริญพรขอบคุณผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสิงคาลกสูตร: กรณีศึกษา
โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่

A STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS AND STUDENTS AS SIX
DIRECTIONS IN SINGKALAKASUTTA: A CASE STUDY OF HIGH-SCHOOLS
AT MUANG PHRAE DISTRICT

.....

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสิงคาลกสูตร: กรณีศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่ ซึ่งผลการศึกษาวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปรับปรุงและส่งเสริมการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ตั้งนั้น ผู้วิจัยขอความกรุณาช่วยตอบแบบสอบถามนี้ทุกข้อทุกตอนตามความเป็นจริงโดยผู้วิจัยขอรับรองว่า ข้อมูลที่ท่านตอบทั้งหมดจะเก็บเป็นความลับและนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวมเท่านั้น

แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสำรวจข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามปลายเปิดแสดงความคิดเห็น ทัศนคติและข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบสอบถาม

เจริญพรขอบคุณผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน

(พระอธิการวิวัฒนา สิริวิฑูมโน)

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสอบถามสำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๑ – ม.๓)

เรื่อง

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖ ในสังคาลสูตร: กรณีศึกษา

โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมืองแพร่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

- คำชี้แจง โปรดใส่เครื่องหมาย ลงใน หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริง
- ๑.๑ เพศ ชาย หญิง
- ๑.๒ ระดับชั้น ม.๑ ม.๒ ม.๓
- ๑.๓ สังกัดโรงเรียน พริยาลัยจังหวัดแพร่ นารีรัตน์จังหวัดแพร่
 สาธิตเทศบาลบ้านเขตวัน ดินโอกาสวิทยา
 ห้วยม้าวิทยาคม ท่าข้ามวิทยาคม เมืองแพร่

ตอนที่ ๒ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ทั้ง ๕ ด้าน

คำชี้แจง แบบสอบถามนี้เป็นการประเมินความสัมพันธ์ของครูที่สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑ – ม.๓)กับศิษย์หรือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.๑ – ม.๓)ในภาพรวมโปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุดเพียงคำตอบเดียว

รายการ	ระดับพฤติกรรม				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี					
๑. ครูฝึกฝนให้ศิษย์เป็นคนดี					
๒. ครูฝึกฝนให้ศิษย์เป็นคนเสียสละ					
๓. ครูฝึกฝนให้ศิษย์ทำสมาธิก่อนทำการศึกษาค้นคว้า					
๔. ครูฝึกฝนให้ศิษย์นำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน					
๕. ครูฝึกฝนให้ศิษย์ทำความดีช่วยเหลือสังคม					
๖. ครูฝึกฝนให้ศิษย์เป็นคนมีเหตุผลรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น					
ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี					
๗. ครูสอนศิษย์ให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งแจ่มแจ้งถูกต้องในเนื้อหาวิชา					
๘. ครูสอนศิษย์ในเนื้อหาวิชาการอย่างเต็มที่เต็มความสามารถ					
๙. ครูสอนศิษย์ด้วยความตั้งใจและเสียสละ					
๑๐. ครูสอนศิษย์ให้เรียนรู้ทั้งวิชาการและปรับประยุกต์ให้เข้ากับสังคม					
๑๑. ครูสอนศิษย์ให้นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน					
๑๒. ครูสอนศิษย์ให้เข้าใจง่าย ไม่สลับซับซ้อน					
ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด					
๑๓. ครูสอนวิชาความรู้ให้โดยไม่ปิดบังอำพราง					
๑๔. ครูสั่งสอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง					
๑๕. ครูมีความยืดหยุ่นในการสอนไม่เข้มงวดจนเกินไป					
๑๖. ครูตั้งใจสอนด้วยความเสียสละและทุ่มเทอย่างจริงจัง					
๑๗. ครูเปิดโอกาสให้ศิษย์ได้ซักถามระหว่างการเรียนการสอน					

รายการ	ระดับพฤติกรรม				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑๘. ครูสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการของศิษย์					
ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง					
๑๙. ครูมีความจริงใจ ไม่ว่าร้ายนินทาต่อศิษย์ของตน					
๒๐. ครูยกย่องชมเชยศิษย์ที่ทำความดีให้ปรากฏแก่เพื่อนฝูงและชุมชน					
๒๑. ครูให้กำลังใจแก่ศิษย์เมื่อทำถูกต้องและเหมาะสม					
๒๒. ครูยกย่อง สรรเสริญ และให้เกียรติ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง					
๒๓. ครูให้รางวัลแก่ศิษย์ที่ขยันและเรียนดี					
๒๔. ครูมอบเกียรติบัตรแก่ศิษย์ที่ทำความดีเสมอ ๆ					
ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยความป้องกันในทิศทั้งหลาย					
๒๕. ครูให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์แก่ศิษย์เสมอ ๆ					
๒๖. ครูให้โอกาสแก่ศิษย์ที่ทำผิดพลาดเสมอ					
๒๗. ครูสอนให้ศิษย์รู้จักใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่า					
๒๘. ครูสอนให้ศิษย์รู้จักประกอบอาชีพที่สุจริต					
๒๙. ครูสอนให้ศิษย์รู้จักวิธีการป้องกันตัวเองในทุก ๆ เรื่อง					
๓๐. ครูสอนให้ศิษย์รู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเองและดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม					

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์

๑. ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี

.....
.....
.....
.....

๒. ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการให้เรียนดี

.....
.....
.....
.....

๓. ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการสอนศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด

.....
.....
.....
.....

๔. ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

.....
.....
.....
.....

๕. ด้านครูอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

.....
.....
.....
.....

เจริญพรขอบคุณผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน

ประวัติผู้วิจัย

เกิด : ๒๐ เมษายน ๒๕๒๑

สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๒๐/๑ บ้านวังปึง ตำบลไผ่โทน อำเภอร่องขวาง
จังหวัด แพร่

การศึกษา : พธ.บ. สาขา ครุศาสตร์ (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ปีพ.ศ. ๒๕๕๒
นักรธรรมเอก จากสำนักเรียนคณะจังหวัด จังหวัดแพร่

ประสบการณ์การทำงาน : ครูอาสาช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนา โรงเรียนบ้านวังปึง ตั้งแต่
ปีพ.ศ. ๒๕๔๔ ถึงปัจจุบัน, ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ตั้งแต่
ปีพ.ศ. ๒๕๕๑ ถึงปัจจุบัน

อุปสมบท : เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๒ ณ อุโบสถ วัดไผ่โทน
ตำบลไผ่โทน อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่

สังกัด : คณะสงฆ์มหานิกาย

หน้าที่ : เจ้าอาวาสวัดวังปึง

ปีที่เข้าศึกษา : ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๒

ปีที่สำเร็จการศึกษา : ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดวังปึง ตำบลไผ่โทน อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๔๐

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	: พระอธิการวัฒนา สิริวฑฒโน (คำแสน)
เกิด	: ๒๐ เมษายน ๒๕๒๑
สถานที่เกิด	: บ้านเลขที่ ๒๐/๓ บ้านวังปึง ตำบลไผ่โทน อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่
การศึกษา	: พธ.บ. สาขา ครุศาสตร์ (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ปีพ.ศ. ๒๕๕๒ นักธรรมเอก จากสำนักเรียนคณะจังหวัด จังหวัดแพร่
ประสบการณ์การทำงาน	: ครูอาสาช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนา โรงเรียนบ้านวังปึง ตั้งแต่ ปีพ.ศ. ๒๕๔๔ ถึงปัจจุบัน,ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ตั้งแต่ ปีพ.ศ. ๒๕๕๑ ถึงปัจจุบัน
อุปสมบท	: เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๔๒ ณ อุโบสถ วัดไผ่โทน ตำบลไผ่โทน อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่
สังกัด	: คณะสงฆ์มหานิกาย
หน้าที่	: เจ้าอาวาสวัดวังปึง
ปีที่เข้าศึกษา	: ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๒
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดวังปึง ตำบลไผ่โทน อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๔๐